

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta pedagogická

Disertační práce

2012

Mgr. Martina Spěváčková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Disertační práce

**SYNONYMIE VE VYJADŘOVÁNÍ ŽÁKŮ
ZÁKLADNÍ ŠKOLY**

Mgr. Martina Spěváčková

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Rokycanech, 15. února 2012

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Evě Pasáčkové, CSc. za laskavý přístup, vstřícnost a cenné rady, kterých se mi od ní v průběhu psaní disertační práce dostalo.

OBSAH

1	Úvod	7
2	Zkoumaný materiál, postup a metody práce	9
3	Teoretická východiska	13
3.1	Slovo, lexikální význam a jeho složky – významová složka nociónální a pragmatická	13
3.2	Přístupy ke zkoumání slovní zásoby, vztahy lexikálních jednotek	16
3.3	Významový vztah synonymický	16
3.3.1	Synonymická řada a její členy	18
3.3.2	Typy synonym	20
3.4	Synonyma z hlediska stylistiky	23
3.4.1	Synonyma amplifikační	23
3.4.2	Synonyma kontextově situační	23
3.4.3	Stylové funkce synonymních lexémů	24
3.5	Formální stránka synonym	25
3.5.1	Synonyma slovtvorná	25
3.5.2	Synonymní spojení slov	25
3.6	Synonymické slovníky a tezaury	26
4	Teoretické poznatky o vyjadřování žáků základní školy	28
4.1	Vyjadřovací schopnosti pubescentů z hlediska ontogenetického	28
4.2	Odborné lingvistické a didaktické studie a články věnované problematice vyjadřování pubescentů	29
4.3	Klíčové kompetence, očekávané výstupy	35
4.4	Problematika synonymie v učebnicích českého jazyka se zaměřením na metody cvičné	36
5	Synonyma v kontextu žákovských projevů	39
5.1	Synonymické řady nadindividuální	39
5.1.1	Substantiva	40
5.1.2	Adjektiva	50
5.1.3	Verba	53
5.1.4	Adverbia	71
5.1.5	Partikule	75
5.1.6	Shrnutí	76
5.2	Typy synonym	79

5.2.1	Synonyma se stejnou významovou složkou nociónální, oblast kontextového užití stejná	79
5.2.2	Synonyma se stejnou významovou složkou nociónální, oblast kontextového užití zčásti odlišná	79
5.2.3	Synonyma ideografická	80
5.2.4	Synonyma částečná	81
5.2.5	Synonyma okrajová	81
5.3	Synonymní výrazy příznakové	82
5.3.1	Synonymní výrazy se stylovým příznakem	82
5.3.2	Synonymní výrazy s příznakem expresivity	82
5.3.3	Shrnutí	85
5.4	Synonyma amplifikační	85
5.4.1	Amplifikační synonyma se shodným významem	86
5.4.2	Amplifikační synonyma s částečně odlišným významem	86
5.4.3	Shrnutí	86
5.5	Synonyma kontextově situační	87
5.5.1	Kontextově situační synonyma s nestejným rozsahem významu	87
5.5.2	Kontextově situační synonyma s odlišným významem	88
5.5.3	Kontextově situační propria	89
5.5.4	Shrnutí	89
5.6	Synonyma slovotvorná	89
5.6.1	Substantiva	89
5.6.2	Slovesa	90
5.6.3	Adverbia	91
5.6.4	Shrnutí	92
5.7	Synonymická slovní spojení	92
5.7.1	Sdružená pojmenování	93
5.7.2	Frazémy	93
5.7.3	Významné skupiny slovních spojení	93
5.7.4	Shrnutí	95
5.8	Využité a nevyužité příležitosti nabízené synonymie	96
5.9	Četnost výskytu členů synonymických řad	104
5.10	Shrnutí	109
6	Synonyma v kontextu žákovského projevu	113
6.1	Synonymické řady individuální	113
6.2	Synonymní výrazy užití v jednotlivých slohových pracích – z hlediska frekvence	128

6.3	Synonymní výrazy užití v jednotlivých slohových pracích – z hlediska stylové funkce	132
6.4	Shrnutí	133
7	Závěr	135
8	Seznam užití literatury	140
9	Seznam zkratk	146
10	Abstract	147
11	Přílohy	149
11.1	Příloha 1 – Abecední rejstřík užitých synonym	149
11.2	Příloha 2 – Frekvenční seznam užitých lexémů	166
11.3	Příloha 3 – Seznam užitých učebnic	183
11.4	Příloha 4	CD-ROM

1 ÚVOD

Nedílnou součástí lidského života a mezilidských vztahů je komunikace. Téměř neustále komunikujeme s osobami ve svém okolí verbálně i neverbálně, využíváme různé formy komunikace mluvené či psané, soukromé nebo veřejné, přímé či nepřímé. Tak jako se liší typy a způsoby komunikace, liší se rovněž úroveň jednotlivých komunikátů a s tím související bohatství slovníku komunikantů, což je ovlivněno mnoha vnitřními i vnějšími faktory (viz např. M. Čechová, 2008, slohotvorní činitelé). Jedním z faktorů, majících vliv na kvalitu a výslednou podobu komunikátu, je bezesporu věk komunikantů. Ve své práci se soustředíme na komunikační dovednosti žáků druhého stupně základní školy. Abychom posoudili úroveň žákovského vyjadřování, provedli jsme analýzu žákovských kontrolních slohových prací. Psaní písemných slohových prací zaujímá ve výuce českého jazyka významné místo, neboť hraje důležitou roli při rozvoji jazykových a komunikačních kompetencí žáků. Příprava těchto prací je náročná nejen pro žáky, ale také pro učitele. Lze ji rozdělit do několika fází (např. K. Šebesta, 2005), kterým však mnohdy ve vyučovacím procesu není věnována rovnoměrná pozornost (tamtéž). Příčinou může být nedostatek času, ale také nedbalost učitele, který některé fáze podcení. Nedostatečná propracovanost jednotlivých fází přípravy může mít negativní vliv na kvalitu výsledných komunikátů. Není v našich možnostech posoudit, ve kterých případech byla přípravě slohové práce věnována dostatečná pozornost a kdy byla příprava nějakým způsobem podceněna, cílem naší práce je zjistit, zda žáci základní školy dovedou ve svých písemných slohových pracích vhodně a funkčně využívat lexikálních prostředků. Se zřetelem k rozmanitosti systémových významových vztahů paradigmatických i syntagmatických jsme svá zkoumání omezili pouze na paradigmatický vztah synonymie. Škola učí o synonymii, avšak hlavním vyučovacím cílem nejsou znalosti o synonymii, nýbrž komunikační kompetence, jejíž součástí je bezesporu dovednost užívat synonymních výrazů v jazykových projevech. Proto jsme si položili otázku, zda žáci základní školy dovedou skutečně funkčně užívat synonym. A jaká je jejich dovednost využívat synonymních lexikálních prostředků, které jsou jim nabízeny lexikálním systémem českého jazyka? Dále nás zajímá, zda se nějakým způsobem liší dovednosti různě starých dětí neboli zda s postupujícím věkem u žáků dochází ke zlepšení, které lze vzhledem k působení školy předpokládat.

Jedním z důvodů, jež nás vedly k volbě tohoto tématu, byly výsledky vlastních předchozích výzkumů. Provedli jsme dvě sondy týkající se problematiky synonymie ve vyjadřování žáků základní školy. V prvním případě (Kyselová, 2007) jsme porovnávali znalosti a dovednosti žáků nižšího gymnázia a druhého stupně základní školy. Všem sledovaným žákům (31 žáků gymnázia a 28 žáků základní školy) byl zadán anonymní test. Snažili jsme se postihnout, zda žáci dovedou rozlišovat synonyma, včetně synonym

částečných. Respondenti měli nahrazovat vybraná slova synonymními výrazy, tvořit synonymické řady, rozlišovat synonymní výrazy neutrální a citově zbarvené a předem daná synonyma vhodně užívat ve větách. Získané výsledky ukázaly, že žákům činilo potíže zejména rozlišování synonym částečných, často nebyli schopni vhodně užívat synonym ve vztahu k cíli vyjádření a nedokázali rozlišit výrazy, které lze užít v oficiálním a v neoficiálním projevu. Jako vcelku bezproblémové se ukázalo tvoření synonymických řad. Zjištěné výsledky rovněž ukázaly na rozdíly v dovednostech gymnazistů a žáků základní školy ve prospěch první skupiny. Ve druhé sondě (Kyselová, 2011) jsme sledovali synonymii sloves řečové činnosti ve vyjadřování žáků šestého ročníku základní školy. Snažili jsme se porovnat žákovské znalosti o synonymii (opět formou zkušebního testu zadaného patnácti žákům) a dovednost žáků užívat synonym v písemných slohových pracích (rozborem užití sloves řečové činnosti v padesáti žákovských pracích). Toto zkoumání zaměřené na synonymii omezené skupiny lexikálních jednotek ukázalo na konkrétní příklad vyjadřovací chudoby. Žáci ve svých komunikátech synonymii jazykového systému nejen nevyužívají, ale potíže jim činí také práce se synonymy předem danými.

Také v odborné literatuře se v současné době velmi často setkáváme s názory odborníků na vyjadřovací úroveň žáků. Většinou je zdůrazňováno, že úroveň vyjadřování žáků nejen základní školy, ale i gymnazistů je nízká. Nejčastěji se hovoří o nízké slovní zásobě žáků a o stylistických nedostacích majících vliv na kultivovanost jazykového projevu. Za kultivovaný jazykový projev považujeme takový, který vzhledem ke své funkci vhodně využívá jazykových prostředků nabízených lexikálním systémem. V souladu s názory v odborné literatuře a s vlastními zkušenostmi z pedagogické praxe předpokládáme, že funkční užívání synonymních výrazů činí žákům značné potíže. Domníváme se také, že žákovské projevy jsou po stylistické stránce „ploché“ a že se v nich často opakují stejná slova. Pro svůj výzkum jsme formulovali tuto základní hypotézu: Potenciální synonymie bude v žákovských pracích realizována minimálně neboli komunikační dovednost není v tomto ohledu naplňována.

Dále jsme předpokládali:

- relativně častý výskyt i funkční využití příznakových lexémů,
- rozdíl v míře zastoupení synonymie jednotlivých slovních druhů a sémantických skupin,
- rozdíl v kvantitě i kvalitě využívání synonym různě starými žáky.

2 ZKOUMANÝ MATERIÁL, POSTUP A METODY PRÁCE

Zkoumaný materiál je tvořen šedesáti kontrolními slohovými pracemi žáků šestých až devátých tříd tří různých základních škol. Výběr zkoumaných slohových prací byl víceméně náhodný. Psaní kontrolních prací ve všech případech předcházela hodinová příprava. Jedná se proto o komunikáty připravené, ovšem ne s ohledem na synonymii jazykových prostředků. O skutečnosti, že komunikáty budou podrobeny analýze, žáci nevěděli. Témata slohových prací se neshodují, slohovým útvarem bylo vypravování u mladších žáků (6. – 7. ročník) a úvaha u starších (8. – 9. ročník). Průměrný rozsah jedné slohové práce je 118 zkoumaných slov.

Hlavním cílem naší práce bylo zjistit, jaká je dovednost žáků využívat ve vlastních písemných projevech synonymních výrazů, proto byla veškerá analýza podřízena tomu, do kterých synonymických vztahů lexikální jednotky vstupují. Ke zkoumání jsme přistupovali ze dvou hledisek. Zkoumali jsme jednak využití synonymních lexémů ve všech zkoumaných komunikátech, tzn. využití synonymních lexémů tzv. obecným žákem, jednak využití synonymních lexémů v komunikátech jednotlivých žáků, v tom případě hovoříme o tzv. individuálním žákovi.

Důsledným rozbořením sledovaných komunikátů jsme získali celkem 7071 dokladů substantiv, adjektiv, sloves, adverbíí a částic¹. Rozdělujeme je podle věku žáků do materiálových souborů I (2185 lexémů), II (927 lexémů), III (978 lexémů) a IV (2981 lexémů) (6. – 9. ročník). Získané lexémy jsme na základě konkrétních užití převedli do základního tvaru, označili jsme příslušnost ke slovnímu druhu, vyhledali jsme slovníkový význam, popř. jsme označili stylový nebo expresivní příznak, v případech, kdy valence slova způsobuje změnu lexikálního významu, jsme sledovali také jeho kolokabilitu. U každého dokladu jsme zaznamenali identitu žáka, tj. označili jsme číslo žáka, školu, třídu a slohový útvar, v němž je lexém zastoupen. Na základě slovníkového významu jsme u všech získaných lexémů vyabstrahovali sémantické klasifikační rysy (sémy). Tato analýza nám dovolila rozlišit lexikální jednotky mající synonymum ve zkoumaném materiálu, lexikální jednotky mající synonymum v jazykovém systému, ale ve zkoumaném materiálu vztah synonymie není realizován, a lexikální jednotky, které v češtině do vztahů synonymie nevstupují vůbec (lexémy nesynonymní).

Ze získaných synonymních výrazů jsme sestavili synonymické dvojice (řady). Rozlišujeme synonymické řady nadindividuální utvořené na základě synonym doložených v celém zkoumaném materiálu, tzn. ze synonym užívaných tzv. obecným žákem, a synonymické řady individuální utvořené na základě synonym zastoupených v komunikátech individuálních žáků.

¹ Při svém zkoumání se zaměřujeme na autosémantika, pouze v odůvodněných případech do rozboru zahrnujeme také částice.

Z pohledu obecného žáka jsme pro zjištění tzv. využitých a nevyužitých příležitostí nabízené synonymie porovnali získané synonymické řady se synonymickými řadami, které jsou doloženy v jazykovém systému češtiny. Dalším krokem bylo porovnání synonymických řad doložených v komunikátech různě starých žáků. Chtěli jsme zjistit, zda se schopnost dětí pracovat se synonymy s postupujícím věkem zlepšuje. Údaje o zastoupení využitých příležitostí jsme zpracovali statisticky.

Kvantitativní výzkum jsme doplnili kvalitativním hodnocením opřeným o frekvenci jednotlivých členů získaných synonymických řad. Domníváme se totiž, že omezujícím faktorem zjištěných výsledků o uplatněné synonymii může být fakt vysoké míry opakování některých lexémů. Sestavili jsme proto frekvenční seznam získaných synonym, z něhož jsme vybrali soubor nejčastěji se opakujících lexémů. K těmto lexémům, které v tomto smyslu nazýváme základními², jsme ve zkoumaném materiálu dohledali všechny jejich synonymní výrazy. Na základě analytického zhodnocení obsahu a rozsahu významu základních i synonymních výrazů jsme určili skutečnou frekvenci, s níž sledované lexikální jednotky vstupují do jednotlivých synonymických vztahů.

Vytvořili jsme abecední rejstřík všech užitých synonym. Jedná se v podstatě o slovník synonymických výrazů užitých ve zkoumaných komunikátech. Tento rejstřík vypovídá o tom, které synonymní výrazy jsou žáky základní školy využívány, a může se stát východiskem nejen pro další zkoumání, ale také pro zpracování učiva o synonymii ve výuce českého jazyka.

Při charakteristice synonym jsme zvláštní pozornost věnovali synonymním lexémům příznakovým, zejména expresivním, synonymům amplifikačním, kontextově situačním, slovtvorným a synonymním spojením slov.

Při zkoumání synonymie v projevech individuálních žáků jsme se zaměřili na stylovou funkci užitých synonym a na četnost jejich výskytu.

Základními metodami užitými při našem zkoumání byly metoda komponentové analýzy, konfrontační metoda, metoda distribuce a metoda lingvistické statistiky.

Lexikální jednotky jsme třídili podle slovního druhu a podle sémantické klasifikace lexému. Při analýze lexikálních jednotek bylo důležité kritérium paradigmatického vztahu synonymie, kritérium úplné a částečné synonymie a kritérium příznakovosti.

Kritéria analýzy zkoumaného materiálu jsou tedy následující:

(a) kritérium slovního druhu

Rozhodli jsme se, že nebudeme zkoumat všechny lexémy zastoupené v žákovských komunikátech, ale pouze zastoupená substantiva, adjektiva, slovesa, adverbia

²Termín základní lexém neztotožňujeme s termínem základové synonymum (viz dále), užíváme jej pouze pro označení nejčastěji se opakujících lexémů zkoumaného vzorku.

a některé částice³. Vzhledem k tomu, že zkoumáme, jak lexémy vstupují do synonymických vztahů, je v některých případech před kritériem morfoloogickým, popř. sémantickým, upřednostněno kritérium syntaktické, tzn., že některé lexikální jednotky zařazujeme k jiným slovním druhům, než ke kterým primárně náleží. Např. *hurá* (nasedli do kočáru a **hurá** do vesnice) považujeme za sloveso, z *pekla* (dneska budeme mít **z pekla** štěstí) za adjektivum. Výsledkem je, že do synonymických řad zařazujeme také synonymní výrazy různé slovnědruhové platnosti (např. *brzy / brzo – hned – zanedlouho – za chvíli*)

Rozlišujeme synonymní výrazy jednoslovné a víceslovné (slovní spojení), jež dále dělíme na sdružená pojmenování (*velká voda, udělat oheň*) a frazémy (*zahřát u srdíčka, být radostí bez sebe*). Slovní spojení zařazujeme ke slovnímu druhu na základě slovnědruhové příslušnosti řídicího členu (*základní škola, dávat najevo*), spojení substantiva s předložkou za slovní spojení nepovažujeme (*z pekla, s díky*). Slovní spojení považujeme zpravidla za jeden doklad (*dávat najevo, tělo bez duše, změnit se k lepšímu*). Některé frazeologismy však vstupují do vztahu synonymie jako celek a zároveň jen některou svou částí. Zohledňujeme obě skutečnosti (*zahřát u srdíčka*, 1. synonymum k výrazu ‚potěšit‘, 2. *srdíčko* – synonymum k výrazu ‚srdce‘).

(b) kritérium uplatnění paradigmatického vztahu synonymie

Na základě tohoto kritéria rozlišujeme lexikální jednotky nesynonymní, lexikální jednotky synonymní v lexikálním systému a synonymní ve zkoumaném materiálu.

Pro zjištění paradigmatického vztahu synonymie byla provedena důkladná analýza lexikálního významu zkoumaných lexémů. Metodou komponentové analýzy jsme vymezili noční a pragmatickou složku významu spolu s jejich sémý integračními a diferenčními, podle nichž řadíme lexémy do synonymických řad.

Při klasifikaci sloves se neřídíme pojetím J. Filipce (1961), který slovesa opačných vidů důsledně odděluje. V naší práci rozlišujeme synonymní slovesa lišící se pouze videm, v takovém případě je považujeme za jeden lexém (*opéct / opékat*), a slovesa, která se vedle vidu liší také svým lexikálním významem (*sedět – posedět*), jež považujeme za lexémy dva.

Valence slovesa je pro výzkum vztahů synonymie určující pouze v případě, vytváří-li různé významy polysémního lexému. Např. sloveso *dát* je zastoupeno

³Do analyzovaného materiálu zařazujeme jednak částice s vysokou frekvencí výskytu (*už, také, ještě*), jednak lexémy, které mají vedle slovnědruhové platnosti částice také platnost příslovce (Nějací jsou hloupí, nějací zlobiví a jiní **zase** jsou až moc dokonalí / byli šťastní, že mě **zase** vidí). Ostatní málo frekventované částice do zkoumaného materiálu nezařazujeme.

ve dvou různých významech: *dát (co komu)* ve významu ‚darovat‘ (dát někomu dar je moc milé) a *dát si (co)* ve významu ‚dopřát si‘ (dali jsme si pečené kuře).

Zvláštní skupinu výrazů představují vlastní jména, která mohou být zařazena jak mezi lexémy synonymními, tak nesynonymními. Je-li v jednom komunikátu užito více podob jednoho jména (*Hana – Hanka*) nebo je-li užita pouze domácká podoba (*Denča, Míra*) mající synonymní podobu v jazykovém systému, považujeme vlastní jména za synonymní. Za nesynonymní považujeme vlastní jména, která se ve zkoumaném materiálu vyskytují pouze jednou. Může se jednat o jména nezdrobnělá nebo o přezdívky (*Albert Einstein, Lukáš, Piko*).

(c) kritérium sémantické klasifikace lexému

Kritérium sémantické klasifikace lexému představuje podpůrné kritérium pro zjištění vztahu synonymie. Synonymní lexémy jsme rozdělili do významových skupin a v rámci těchto skupin jsme na základě shodujících se integračních sémů utvořili jednotlivé synonymické řady. Kritéria třídění jsme přizpůsobili konkrétnímu materiálu a zvolili jsme určitou kombinaci stanovení vlastních kritérií, kritérií stanovených J. Filipcem (1961) a kritérií užitých při tvorbě Tezauru jazyka českého (2007), případně Hallerova Slovníku věcného a synonymického (1969 – 1986).

(d) kritérium úplné a částečné synonymie, respektive dalších typů synonym

Na základě zjištěných integračních a diferenčních sémů významů lexikálních jednotek rozlišujeme jednotlivé typy synonym: synonyma úplná, částečná (část.), intenzifikační (intenz.), ideografická (ideogr.), okrajová (okraj.), synonyma amplifikační (ampl.) a kontextově situační (kont. sit.).

(e) kritérium příznakovosti

Je-li ve významu lexikální jednotky vedle významové složky nocionální obsažena také významová složka pragmatická, rozlišujeme vedle bezpříznakových také lexikální jednotky příznakové. Jedná se o lexikální jednotky s příznakem expresivity (expr.), hovorovosti (hovor.) či knižnosti (kniž.) nebo obecné češtiny (ob.).

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Teoretickým východiskem našeho zkoumání byly především poznatky o lexikálním systému češtiny, které uvádíme v kapitole 3. Vzhledem k tématu práce jsou pro nás důležité také názory odborníků zabývajících se vyjadřovacími schopnostmi žáků základní školy a výsledky jejich výzkumů. Zohledňujeme rovněž aktuální požadavky zpracované v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání a zpracování problematiky synonymie v učebnicích českého jazyka. Toto vše shrneme v kapitole 4.

3.1 Slovo, lexikální význam a jeho složky – významová složka nociónální a pragmatická

Slovo je všeobecně považováno za základní jazykovou jednotku, jejíž vymezení je vzhledem k významové, formální i funkční rozmanitosti obtížné. Aby bylo vymezení slova komplexní, je nutné brát zřetel na celou řadu hledisek, jejichž platnost je do jisté míry omezena⁴. Z toho důvodu se také charakteristiky a vymezení slova různých autorů liší (srov. např. Filipec, 1985, Čermák, 2010).

Z hlediska sémantického je slovo lexikální jednotkou⁵, která nese lexikální význam. Toto vymezení je opět do jisté míry omezené (srov. autosémantika a synsémantika). Zdůrazňována je „dvojstránková (binární) povaha slova: spojení formy a obsahu“ (Hauser, 1980, s. 9), ne vždy jde však o symetrický vztah. Jedné slovní formě může odpovídat více lexikálních významů (homonymie, polysémie), nebo naopak k jednomu lexikálnímu významu se může vztahovat několik slovních forem (synonymie).

Důležitými pojmy pojícími se s termínem význam jsou pojmy rozsah a obsah významu. Rozsahem významu rozumíme soubor tříd jevů, příp. jednotlivin, které daný význam zahrnuje, obsah významu je tvořen souhrnem všech sémů. Mezi rozsahem a obsahem významu existuje vztah nepřímé úměrnosti, tzn., že čím širší je obsah, tím užší je rozsah, a naopak (viz např. Čechová, 2000).

Lexikální význam lze charakterizovat jako „jazykově ztvárněný odraz objektivní skutečnosti ve vědomí dané společnosti“ (Hauser, 1980, s. 68). Při vymezení lexikálního významu si musíme uvědomit, že vedle základní významové složky nociónální, pojmové, v něm může být zahrnuta též složka pragmatická, jejíž součástí jsou průvodní významy stylistické a expresivní, vyjadřující postoje mluvčích k pojmenovávané skutečnosti. Obě tyto složky jsou tvořeny významovými prvky (sémy). V rámci významové složky nociónální rozlišujeme sémy generické (integrační) a diferenční, mající funkci identifikační

⁴Srov. např. hledisko fonetické a fonologické utvářenosti slova a hledisko grafiky slova.

⁵Na rozdíl od slova, které je považováno za základní jazykovou jednotku, je lexikální jednotka (LJ, lexém) jazykovou jednotkou roviny lexikální. Lexikální jednotkou je slovo nebo slovní spojení, které nese jednotný lexikální význam (např. *základní škola*) (srov. Filipec, 1985).

a diferenční (Filipec, 1985). Na základě těchto sémantických klasifikačních rysů lze rozlišit vztahy, do nichž lexikální jednotky vstupují (Němec, 1996). Pro posuzování paradigmatického vztahu synonymie (viz dále) je důležitý generický sém (sémy), na základě shody generických sémů lze lexikální jednotky hodnotit jako synonymní. Naopak diferenční sémy významy lexikálních jednotek odlišují. Ve vydělování sémů dosud není shody (Filipec, 1985). V pojetí Pražské lingvistické školy je lexikální význam dán strukturou konstitutivních sémů (Němec, 1996). Podle F. Čermáka (2010, s. 57) je podstatou metody vydělení jednotlivých sémů (komponentové analýzy), tj. metody rozkladu významu lexémů na složky, „vystižení významu výčtem kontrastů daného lexému k jiným v daném rámci“. S tímto přístupem jsou však spojeny mnohé problémy, např. nemožnost stanovení všech potřebných sémantických rysů nebo skutečnost, že je možné zachytit pouze objektivně ověřitelné rysy, nikoliv některé rysy detailní či specifické. Z těchto důvodů je obecná klasifikace sémů nemožná.

V souvislosti s významovou složkou pragmatickou je třeba vymezit termín příznak. Jak uvádí M. Čechová (2008), nejznámější československé stylistické publikace ze 70. – 80. let 20. století pojem příznakovost nevymezovaly. M. Čechová (2008) rozumí příznakem „symptom, distinktivní, rozlišovací, charakteristický rys s určitým významem, „známka“ něčeho“. Stylový příznak je „v dané etapě vývoje inherentním příznakem jazykového prostředku“ a souvisí s pojmy stylová hodnota a stylová aktivnost výrazového prostředku (tamtéž). Stylová příznakovost jazykového prostředku může být relativně stálá nebo závislá na kontextu. Chceme-li rozhodnout, zda se jedná o jazykový prostředek příznakový, náležící jen do omezeného okruhu textů, je třeba tak učinit na pozadí prostředku stylově bezpříznakového (neutrálního), který lze užít v textech různých stylů (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, dále jen ESČ). Teprve srovnáním dvou jazykových prostředků je možné určit jejich případnou příznakovost. Na základě stylového příznaku můžeme vymezit lexikální prostředky náležící k různým stylovým vrstvám: archaismy, poetismy, lexikální prostředky knižní, hovorové či nespisovné. Stylový příznak není pouze záležitostí stylistickou, ale náleží také do oblasti lexikologie, morfologie a fonetiky.

Vedle stylového příznaku rozlišujeme příznak expresivní. Mezi příznakem stylovým a expresivním je podle našeho názoru plynulá hranice, tzn., že lexikální jednotka se stylovým příznakem může, ale nemusí, být zároveň expresivní (např. *brácha* – ob., expr.). Podle ESČ je expresivum „lexikální výrazový prostředek vyjadřující citový, hodnotící a volní vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti“. V expresivní složce významu je vyjádřen citový postoj mluvčího, jeho vztah k pojmenovávané skutečnosti. Ten může být kladný nebo záporný, v některých případech však není blíže určen a mluvíme pouze o expresivitě bez další specifikace (např. *dřina*). V naší práci rozlišujeme pojmy

expresivita a emocionálnost (srov. Mistrík, 1985). Pojetí, která tyto dva pojmy ztotožňují, považujeme za zjednodušená (srov. R. Schnek, 1956). Emocionálnost je podle našeho názoru pojem podřazený expresivitě. Jedná se o určitý způsob projevu citů, zatímco expresivita je projev osobnosti vůbec (Mistrík, 1985). Ztotožňujeme se s tvrzením J. Mistríka (1985, s. 80), podle nějž „všetko, čo je emocionálne, je súčasne aj expresívne, ale nie všetko expresívne je aj emocionálne“. Např. lexém *mamka* vstupující do synonymního vztahu se stylově neutrálním výrazem *matka* považujeme za emocionální, a tudíž za expresivní. Oproti tomu *dřina*, výraz synonymní k lexému *práce*, je sice expresivní, ale ne emocionální.

Sledujeme-li expresivitu lexikálních prostředků, je třeba vysvětlit jednotlivé typy expresivního příznaku, popř. příčiny jeho vzniku. Podle J. Zimy (1961) nacházíme v systému jazyka lexikální prostředky mající expresivní příznak jako svou stálou součást, expresivní charakter je díky hláskové stavbě slova patrný na první pohled (*puberťák*, *klábosit*, *pošťuchovat*). V takovém případě se jedná o expresivitu inherentní. Vedle výrazů expresivně inherentních existují výrazy expresivně adherentní, které však expresivitu ve svém základním významu nemají. Jedná se o polysémní lexémy, jež se expresivními stávají pouze v určitém kontextu, zatímco v jiném kontextu si svůj původní neutrální význam ponechávají (ti **otrávení** spolužáci – ve významu ‚znudění‘, před táborem **jsem se** strašně **klepala** – ve významu ‚bála jsem se‘). Jednou ze základních vlastností expresivity je její dynamičnost. Díky kontextu mohou slova dostávat nové expresivní významy. Nápadnost lexému je dána jeho patrnou odlišností od ostatního kontextu, jeho význam se nemění (Já jsem troubila **furt** – užito v komunikátu náležícím ke spisovné stylové vrstvě). V takovém případě hovoříme o expresivitě kontextové, jež vzniká například vzájemným pronikáním podstatně odlišných stylistických vrstev.

P. Hauser (1980) rozlišuje podle způsobu vyjádření expresivitu hláskovou, která se projevuje hláskovou stavbou slova (*pošťuchovat*), slovotvornou, která je spjata se slovotvornými kategoriemi, typy a prostředky (*sluníčko*), a lexikálně sémantickou, jež je spjata se základním významem slova (**hurá** do autobusu).

Součástí expresivní slovní zásoby mohou být také propria, která mají na rozdíl od apelativ, plnicích funkci charakterizační, funkci identifikační a rozlišovací (Filipec, 1985). Vycházíme-li z pohledu expresivity, můžeme propria rozdělit podle toho, které funkce v textu plní: individualizační (*Kája*, *Pepa*, *Hanka*), emocionální – eufemismy či dysfemismy (*Pěťa*, *Verča*, *Káťa*), charakterizační – přezdívky (*Pískulka*).

V souvislosti s expresivitou je třeba věnovat pozornost také deminutivům. Deminutiva modifikují význam základových slov, přinášejí jim významový rys ‚malý, menší‘, k němuž se může přidávat příznak emocionálnosti, někdy mají pouze význam citový. Deminutivní lexémy klasifikujeme podle jejich sémantického vztahu k základovému slovu.

Ve shodě s J. Zimou (1961) rozlišujeme tři typy sémantických vztahů, a to vztah kvantitativní vyjadřující pouze menší míru vlastnosti nebo rozměru (*míč – míček, světlo – světylko, les – lesík*), vztah kvalitativní vyjadřující citové hodnocení (*osoba – osůbka, slunce – sluníčko, srdce – srdíčko*) a vztah kvantitativně kvalitativní vyjadřující obojí (*hlas – hlásek*).

Expresivita se netýká pouze slov, ale také slovních spojení (klasifikace slovních spojení viz dále). Expresivní slovní spojení klasifikujeme v souladu s pojetím Čermákova Slovníku české frazeologie a idiomatiky (2009). Rozlišujeme přirovnání (*jako svoje boty*), frazeologické výrazy neslovesné (*jen tak tak*), frazeologické výrazy slovesné (*házet za hlavu*) a větné (*to dá rozum*).

Užívání expresivních vyjádření je charakteristické zejména pro jazyk mluvený, ale expresiva mají své místo také v komunikátech psaných. Jedná se zejména o komunikáty uměleckého stylu, pro něž je typická konkurence mezi jazykovými prostředky citově neutrálními a expresivními.

3.2 Přístupy ke zkoumání slovní zásoby, vztahy lexikálních jednotek

Při studiu lexikální zásoby a lexikálních jednotek jsou uplatňovány dva základní přístupy – sémaziologický a onomaziologický. Sémaziologickým přístupem rozumíme přístup od formy lexikální jednotky k jejímu významu, onomaziologický přístup postupuje od významu či funkce lexikální jednotky k její formě. Pro vystižení složitosti lexikálních vztahů je nutné jak hledisko sémaziologické, tak hledisko onomaziologické.

Z výše uvedeného vyplývá, že vztahy mezi lexikálními jednotkami mohou být jednak významové, jednak formální, jednak formálně-významové (Filipec, 1985). Vzhledem k dialektice vztahu mezi formou a významem jsou podle J. Filipce (1985, s. 128) formální vztahy ve skutečnosti formálně-významové a významové vztahy významově-formální.

Významové vztahy, do nichž lexikální jednotky vstupují, jsou vztahy syntagmatické a paradigmatické. Syntagmatickým vztahem rozumíme kombinaci dvou či více lexikálních jednotek, je to schopnost lexikální jednotky spojovat se s dalšími jednotkami, paradigmatický vztah je vztah lexikálních jednotek, které jsou „vzájemně ekvivalentní a v širokém smyslu substituovatelné“ (Filipec, 1985). Jedním z paradigmatických významových vztahů je vedle antonymie, polysémie a homonymie vztah synonymie, který je předmětem našeho zkoumání.

3.3 Významový vztah synonymický

Problém synonymie je jazykovědný jev řešený v rámci lexikální zásoby a vztahů mezi lexikálními jednotkami. Zabývají se jím všechny současné české mluvnice, stylistiky i lexikologie. Ve vymezení synonymie se však jednotliví autoři liší a definice synonym

jsou více či méně podrobné a přesné. S menší mírou podrobností uvádí definici synonym např. M. Čechová (Čeština – řeč a jazyk, dále jen ČŘJ), která vymezuje synonyma jako „slova s významem téměř shodným nebo (velmi) podobným“, podle Příruční mluvnice češtiny (dále jen PMČ) je synonymie „vztah mezi jazykovými jednotkami, které mají ekvivalentní význam, odlišují se však svou formou“. Podrobnější vymezení synonym najdeme např. u P. Hausera (1980) či F. Čermáka (2010). P. Hauser (1980) považuje za synonyma „pojmenovávací jednotky slovní i víceslovné, které se různí formou, ale shodují významem a jsou kontextově zaměnitelné“. F. Čermák (2010) uvádí, že „synonymie je horizontální paradigmatický vztah sémantické podobnosti mezi lexémy různé formy“. Zásadním dílem v české lingvistice týkajícím se synonym je monografie Josefa Filipce Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie (1961). Z hlediska stylistiky vymezuje Filipce (1961, s. 145) synonyma jako „synonymní paralelní pojmenovací jednotky, které se na základě společného významového jádra v jistém kontextu buď zaměňují, nebo sblížují, které jsou buď stylisticky bezpříznakové, nebo se liší různými příznaky funkčními, expresivitou, v aspektu časovém, místním nebo frekvencí“, z hlediska lexikologie jsou synonyma „lexikální jednotky se stejnou nebo odstíněnou významovou složkou pojmovou (nacionální) nebo i expresivní a se stejnou nebo částečně odlišnou oblastí kontextového užití, užívaná členy jistého homogenního kolektivu v jazykovém styku“ (s. 203).

Thea Schippan (2002) uvádí, že „Synonyme sind sprachliche Einheiten oder Strukturen, die sich formal unterscheiden, aber ähnliche oder gleiche Bedeutung haben und deshalb im Kern der Bedeutung übereinstimmen. Synonymie ist die Bezeichnung für die Beziehung zwischen Synonymen“. Christine Römer (2003) hovoří o „Relation der Bedeutung“, přičemž „die Relation der völligen Bedeutungsgleichheit liegt dann vor, wenn Wörter in ihren Bedeutungen übereinstimmen. Wenn in diese Übereinstimmung die Extension (Bedeutung) und Intension (Sinn) einbezogen werden, so bezeichnet man dies als Synonymie“.

Podle N. M. Šanského (2009, s. 62) jsou synonyma „слова, обозначающие одно и то же явление действительности. Однако, называя одно и то же, синонимы обычно называют одно и то же порозному“.

Hlavní rozdíl v jednotlivých definicích je podle našeho názoru v tom, do jaké míry je v nich akceptován vliv kontextu na vzájemnou synonymii lexikálních jednotek. Vycházíme-li ze skutečnosti, že základním rysem synonym je jejich vzájemná zaměnitelnost, docházíme k názoru, že některé lexémy, které mimo kontext do vztahů synonymie nevstupují, se v konkrétním užití mohou synonymními stát (např. Nejhezčí výhled nás čekal z ochozu **hotelu** / V **budově** jsme si prohlédli zajímavou výstavu o vysílači a hotelu). Domníváme se proto, že vymezení synonymie, která s kontextem

nepočítají, jsou neúplná.

Ve své práci považujeme za synonymní formálně odlišné lexikální jednotky shodující se minimálně svými generickými sémami, které jsou s ohledem na kontext více či méně zaměnitelné.

3.3.1 Synonymická řada a její členy

Synonymní výrazy se sdružují do synonymických dvojic, příp. řad. Do jedné synonymické řady můžeme pojmenovací jednotky zařadit tehdy, shodují-li se svými významovými složkami pojmovými. Je-li pojmová složka významu slov nestejná (zde není míněno zcela rozdílná, protože v takovém případě už se o synonyma nejedná), můžeme výrazy považovat za synonyma částečná či ideografická, příp. za slova souřadná a slova nadřazená, která se v některých případech vlivem významového sblížení mohou synonymy stát (srov. J. Filipec, 1961, s. 199). Jednotky, jež jsou na základě svých sémů odlišeny, členy jedné synonymické řady nejsou. Díky tomu například zjišťujeme, že do synonymické řady slovesa *řící* nenáleží sloveso *ptát se*. Tyto dva lexémy sice mohou být v jistém kontextu za synonymní považovány (viz 3.4.2 Synonyma kontextově situační), ale liší se základními integračními sémami (v lexikálním významu slovesa *ptát se* je na rozdíl od *řící* zahrnut sém ‚adresát‘).

Příznakovost lexikálních prostředků při stanovování synonymních výrazů nehraje roli, tzn., že do vztahů synonymie mohou vstupovat lexikální prostředky stylově neutrální s lexémy stylově neutrálními (*matka – maminka*), s lexikálními jednotkami příznakovými (*matka – mamka*), případně pouze lexikální jednotky příznakové (*Katka – Káťa*).

Každý uživatel jazyka má podle svých individuálních možností a zkušeností k dispozici určitý repertoár jazykových prostředků, z nichž lze v jisté situaci vybrat ten nejvhodnější. Proti těmto individuálním synonymickým řadám stojí synonymické řady nadindividuální (Filipec, 1961) zahrnující všechny možnosti daného jazyka. Jinak řečeno synonymické řady nepředstavují jen celky projevové, tzn. získané pouze na základě konkrétního jazykového materiálu jednoho autora, ale také systémové. Počet členů systémových synonymických řad je nesrovnatelně vyšší, protože zahrnuje všechny možnosti, jež nám jazykový systém nabízí. Zároveň je však velmi obtížné přesný počet členů těchto synonymických řad zjistit, protože ani v synonymických slovnících nenajdeme pro některé výrazy všechna synonymní vyjádření (např. některé výrazy expresivní či obecněčeské).

Jakýsi mezistupeň mezi synonymickými řadami systémovými a projevovými představují synonymické řady utvořené na základě lexikálních jednotek ze všech zkoumaných komunikátů. Jejich rozsah bývá zpravidla vyšší než rozsah řad projevových, ale zdaleka nedosahuje počet synonym v řadách systémových.

Základním kritériem pro zjišťování členů synonymické řady je určení integračních a diferenčních sémů lexikálních významů daných lexikálních jednotek. Jednotky, jež se svými generickými sémy odlišují, za synonymní považovat nelze. Jeden člen synonymické řady bývá považován za tzv. základové synonymum neboli za dominantu synonymické řady. Zpravidla se jedná o stylově neutrální lexikální jednotku, jejíž lexikální význam je v rámci synonymické řady co možná nejširší a zároveň je společný všem ostatním členům řady. Chceme-li tedy určit přesný počet členů synonymické řady, představuje pro nás vztah jednotlivých členů k základovému synonymu základní kritérium (Filipec, 1961). Každé synonymum má v synonymické řadě své místo a od ostatních členů se liší jednak svým vztahem k synonymu základovému, jednak vztahem k synonymům ostatním. Tento vztah může být dán jednak odlišností ve významové složce pojmové (např. synonyma částečná nebo ideografická), jednak odlišností ve významové složce paradigmatické, tj. expresivním příznakem či příslušností ke stylové vrstvě.

Členy synonymické řady mohou být lexémy jednoslovné, víceslovné (sdružená pojmenování, frazémy). Vedle lexikálních jednotek jednovýznamových vstupují do synonymních vztahů také polysémní lexémy, vždy však pouze tím svým významem, který je totožný s významy ostatních členů řady.

V souvislosti se synonymií sloves je nutné rozhodnout, zda slovesa opačných vidů vstupují do synonymických vztahů každé zvlášť, nebo s nimi můžeme v synonymických vztazích počítat jako s jedním lexémem. Sledujeme-li pojetí slovesného vidu v odborné literatuře, zjišťujeme, že slovesný vid „se obvykle charakterizuje jako kategorie lexikálně-gramatická nebo gramaticko-lexikální“ (Mluvnice češtiny 2, s. 179). Názory na zařazování sloves do synonymických řad se však rozcházejí. Podle českých gramatik se vidové dvojice, příp. trojice, od sebe neliší významem, a teoreticky je tedy možné, aby do synonymických vztahů vstupovala slovesa vidově odlišná (srov. např. PMČ). Stejně tak Hana Hrdličková (1985, s. 47), která o vidových dvojicích hovoří v souvislosti s opakováním slov v žakovských textech, je považuje za jeden lexém. Naproti tomu podle J. Filipce (1961) vstupují do vztahů synonymie pouze slovesa vidově stejná a rovněž Slovník českých synonym (dále SČS) (s. 6) na základě konkrétního materiálu ukazuje, že gramatická poučka o stejném významu vidově odlišných sloves je pouze teoretická. V naší práci rozlišujeme synonymní slovesa významově totožná lišící se pouze videm, tj. významem ohraničenosti, která z tohoto hlediska považujeme za jeden lexém (*opéct / opékat, rozzlobit se / zlobit se*), a slovesa, jež se vedle vidu liší také svým lexikálním významem (*sedět – posedět, smát se – nasmát se*) (srov. Mluvnice češtiny 2, Vidový protiklad). V takovém případě jsou pro určování vztahů synonymie rozhodující generické sémy lexikálních jednotek. Nebrání-li významová odlišnost takovýchto sloves jejich vzájemné synonymii, není pro nás příznak ohraničenosti tak zásadní a s kategorií

vidu už dále vůbec nepočítáme, tzn., že slovesa vstupují do dalších synonymických vztahů jako jeden lexém (*rozzlobit se / zlobit se, smát se / zasmát se*). Je-li však jejich významová korespondence pouze přibližná, do synonymických vztahů společně nevstupují (*smát se – nasmát se, milovat – zamilovat se*).

3.3.2 Typy synonym

Na základě pozorování jednotlivých znaků a vzájemných vztahů synonymních výrazů lze rozlišit určité typy synonym. Autoři odborné literatury zabývající se problematikou synonymie se rozcházejí nejen v kritériích pro rozdělení synonym, ale také ve stanovení jednotlivých typů synonymních výrazů. V následujícím přehledu uvádíme některá více či méně podrobná třídění synonym.

Za nejjednodušší považujeme klasifikaci uvedenou v ESČ (2002), podle níž lze rozlišit synonymii čistou (úplnou), kterou lze vymezit jako „zaměnitelnost se zachováním pravdivosti ve všech kontextech“, a synonymii částečnou (neúplnou) založenou na „významové podobnosti (tj. parciální shodě sémů)“.

Další klasifikaci synonym uvádí M. Čechová (2000), která za úplná synonyma považuje výrazy téhož smyslu, týchž konotací i využití, naopak výrazy lišící se v pojmové náplni částečně jsou synonyma ideografická, jež mohou být též ve vztahu intenzity pojmenování, synonyma částečná a synonyma okrajová. Synonymní výrazy se podle M. Čechové dále mohou lišit splnitelností, expresivitou, příslušností ke stylové a sociální vrstvě slovní zásoby a aspekty dobovými a regionálními.

P. Hauser (1980) klasifikuje synonyma podle rozsahu, podle slovnědruhové příslušnosti a podle struktur pojmenování. Základními skupinami podle rozsahu jsou synonyma úplná (absolutní) a částečná. Za částečná synonyma jsou považovány lexikální jednotky lišící se v rozsahu denotace a v konotaci nebo v distribuci. Podle toho jsou dále rozlišována synonyma ideografická (podskupinou jsou synonyma intenzifikační), stylistická, expresivní, dobová a frekvenční. Podle struktur pojmenování se synonymy stávají víceslovná pojmenování, sousloví a frazeologismy.

V PMČ (2008) jsou synonyma rozdělena na úplná a částečná, k částečným synonymům patří synonyma ideografická a pragmatická. Ideografická synonyma jsou synonymní lexémy lišící se ve sféře nociónálního významu, označující buď velmi blízké skutečnosti, nebo tutéž skutečnost z různých pohledů. Jejich podskupiny představují synonyma specifikační a intenzifikační. Za pragmatická synonyma jsou považovány synonymní lexikální jednotky, které se liší svou významovou složkou pragmatickou. Jedná se především o synonyma emocionální, vyjadřující citové a hodnotící postoje mluvčích, a synonyma stylistická, diferencující se možností užití.

Nejpodrobnější třídění synonym uvádí J. Filipec. V České lexikologii (1985) rozeznává pět základních typů synonymních výrazů:

- synonyma shodující se svými relevantními nociónálními sémy,
- synonyma ideografická, mající ve svém významu vedle shodné významové složky pojmové zastoupen rovněž sekundární diferenční sém, který však nevytváří jiný význam,
- synonyma, která mají ve svém významu zastoupenou také složku pragmatickou,
- synonyma, jejichž významy jsou ve vztahu specifikace,
- synonyma lišící se intenzifikací, tzn. stupněm určitého příznaku.

Do širšího pojetí synonym zahrnuje také tzv. pseudosynonyma, která mohou být buď ve vztahu rodu a druhu (*dítě – malý člověk*), nebo která zcela přesahují lexikální sémantiku (*naměřili jsme – teploměr ukázal*).

Také J. Filipec rozlišuje synonyma úplná a částečná. O úplných synonymech lze hovořit v případě, že lexikální jednotky mají stejný obsah, stejnou složku pojmovou i pragmatickou. Za částečná synonyma jsou považovány lexémy lišící se sekundární složkou pojmovou a jsou k nim řazena synonyma ideografická, specifikací a intenzifikací. Částečnými synonymy jsou rovněž výrazy s různými konotačními příznaky.

Vedle významových typů synonym existují také typy distribuční, které opět vyjadřují stejnost (synonyma terminologická) či částečnost (kromě stejných kontextů vstupují synonyma i do kontextů jiných).

V monografii Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie (1961) zkoumá J. Filipec synonymní pojmenování ze dvou hledisek. Z hlediska stylistiky rozlišuje synonyma bez významových rozdílů a synonyma s významovými rozdíly. Významově odstíněna jsou synonyma ideografická, intenzifikací a částečná. Při analýze synonym z hlediska lexikologie (onomaziologie) sleduje shody a rozdíly ve významových složkách synonymních výrazů a oblasti jejich kontextového užití. Na základě těchto kritérií rozlišuje synonyma:

- se stejnou významovou složkou nociónální a stejnou oblastí kontextového užití (terminologická),
- se stejnou významovou složkou nociónální a zčásti odlišnou oblastí kontextového užití,
- ideografická (významová složka pojmová odstíněná, oblasti kontextového užití zčásti odlišné),
- částečná (odlišné významové složky pojmové, oblast kontextového užití zcela odlišná),

- okrajová (význam velmi nebo zcela odlišný, shoda v minimálním počtu kontextů),
- s rozdíly kontextově gramatickými (významově i kontextově více či méně odlišná).

Na půdorysu těchto typů synonym jsou vymezovány další typy:

synonyma s expresivními příznaky, synonyma lišící se vrstevním příznakem funkčně stylistickým, synonyma terminologická, synonyma lišící se vrstevním příznakem společenským, synonyma lišící se v aspektu časovém, v aspektu místním, synonyma slovo tvorná, synonymní spojení slov, synonyma zdánlivá a synonyma gramatická.

Z cizojazyčné literatury můžeme zmínit rozdělení J. Mistríka (1985), D. E. Rozentala (1991) či M. N. Šanského (2009).

J. Mistrík (1985) uplatňuje při třídění synonym lexikologická kritéria. Podle nich vymezuje synonyma na základě věcného významu (ve vztahu částečné shody, subordinace a intenzity), na základě stylistických příznaků (synonyma s historickými příznaky, s příznakem expresivity, nespisovnosti atd.). Některé lexikální jednotky jsou synonymní pouze s výhradami s ohledem na jejich splnitelnost v textu, jiné synonymní dvojice vznikají na základě složitosti výrazu (např. úplný název – zkrácená podoba). Při stylistickém využívání synonymie jsou podle Mistríka důležité funkce synonym v textu. Rozlišuje funkci variabilizační, estetickou a konstrukční.

Rozental (1991) hovoří o sémantických (ideografických) synonymech odlišujících se významovými odstíny, o stylistických synonymech odlišujících se expresivním zabarvením a o synonymech sémanticko-stylistických, která se odlišují jak významovými odstíny, tak i stylisticky.

Podle M. N. Šanského (2009) se jednotlivá synonyma od sebe mohou lišit na základě sémantiky, tj. odlišností lexikálního významu, na základě expresivního příznaku, příslušnosti ke stylistické vrstvě, využitelnosti a na základě schopnosti spojovat se s jinými slovy.

Základní rozdíl nacházíme v chápání částečných synonym a s nimi souvisejících synonym ideografických, intenzifikačních, popř. specifikačních. V našem pojetí se při určení typů synonym řídíme pojetím J. Filipce. Rozlišujeme synonyma:

- (a) se stejnou významovou složkou noční, oblast kontextového užití stejná,
- (b) se stejnou významovou složkou noční, oblast kontextového užití zčásti odlišná,
- (c) synonyma ideografická⁶: významová složka pojmová odstíněna, oblasti kontextového užití zčásti odlišné, může přistupovat významová složka expresivní,

⁶K synonymům ideografickým řadíme také synonyma intenzifikační, vyjadřující větší míru vlastnosti. Ve své významové složce mají obsažen specifický integrační sém zveličení, zdůraznění.

- (d) synonyma částečná: významové složky pojmové se liší až o hlavní významový znak, oblast kontextového užití značně odlišná,
- (e) synonyma okrajová: význam velmi nebo zcela odlišný, shoda v minimálním počtu kontextů.

Příznaková synonyma rozdělujeme na:

- (a) synonyma s příznakem expresivity,
- (b) synonyma s odlišným vrstevním příznakem (lexikální jednotky s příznakem knižnosti, hovorovosti a lexikální jednotky obecněčeské).

3.4 Synonyma z hlediska stylistiky

Uplatňujeme-li při sledování synonymických vztahů hledisko stylistické, zkoumáme synonyma jako stylistické prostředky sloužící k tvorbě textu (srov. Filipec, 1961, definice synonym z hlediska lexikologie a definice synonym z hlediska stylistiky). V tomto případě můžeme vydělit synonyma amplifikační a synonyma kontextově situační.

3.4.1 Synonyma amplifikační

Za amplifikaci⁷ považujeme zřetelné hromadění synonymních výrazů téhož nebo podobného významu, které se nezdá být náhodné. Podle J. Filipce (1961, s. 148) je amplifikace určitý způsob opakování slov. O amplifikačních synonymech hovoříme tehdy, nacházíme-li v textech různá pojmenování označující tutěž nebo podobnou skutečnost postavená vedle sebe. Třídít je lze podle funkce, kterou v textu plní. Záměrem autora může být upřesnění sdělované skutečnosti, zdůraznění, intenzifikace nebo odstínění významu. Vzhledem k tomu, že amplifikační funkci mohou vedle lexémů stylově bezpříznakových plnit lexikální prostředky náležící k odlišným stylovým vrstvám (*shodit – prásknout (koho)*), lexikální prostředky s příznakem expresivity (*kolo – kolečko*) či výrazy intenzifikační (*krásný – úžasný*), vede užívání amplifikačních synonym ke stylové rozmanitosti komunikátu. Sledujeme-li amplifikační synonyma z hlediska jejich formální stránky, zjišťujeme, že se může jednat jak o pojmenování jednoslovná, tak o pojmenování víceslovná (*potěšit – zahřát u srdíčka*).

3.4.2 Synonyma kontextově situační

Stejně jako synonyma amplifikační jsou i synonyma kontextově situační záležitostí stylistickou. Na rozdíl od amplifikačních synonym ale kontextově situační synonyma

⁷Podle Slovníku literárnovedných termínů (1981) je amplifikácia „stylistická figúra, charakterizovaná opakováním jazykových konštrukcií alebo jednotlivých slov“.

mimo daný kontext do synonymických vztahů vůbec nevstupují. Jedná se o polysémní lexikální jednotky, které do synonymických vztahů nevstupují svým primárním lexikálním významem, ale významem, který dostávají až na základě spojení s jinými slovy, vlivem kontextu (např. *doba – svět*: Ale proč se v dnešní **době** tolik kouří cigarety a pije alkohol / v dnešním uspěchaném **světě** se všechno přepočítává na peníze). Podle J. Filipce (1961, s. 186) se „podle kontextově významových vztahů slova pozměňují, zdůrazňuje se jejich jistý významový prvek a jiný se zastírá, na prvek latentní se výslovně upozorňuje“. Kontextově situační synonyma mohou vznikat např. náhradou výrazu lexémem obecným (šli jsme potichu k **vodě** = k řece) nebo metonymickým přenesením významu (Rybka se ponořila zpět do **vodního království** = do rybníka), někdy vznikají amplifikací, tzn. sousedním postavením slov (**Odloupne se** nebo **odkápne** část, kapka). Kontextově situační synonyma plní v žakovských komunikátech určité funkce. Jedná se především o funkci konstrukční a variabilizační sloužící k oživení komunikátů.

Pro významové určení kontextově situačních synonym je nutné vymezit minimální kontext. Může jím být spojení slov, věta, celý odstavec nebo dokonce celý projev.

3.4.3 Stylové funkce synonymních lexémů

Jak již bylo uvedeno výše, sledujeme-li synonyma z pohledu stylistiky, nepovažujeme je za izolované lexémy, ale za stylové tvárné prostředky (srov. J. Filipce, 1961, s. 145) plnící v textu určité funkce. Podle J. Filipce (1961) jsou typické funkce synonym čtyři. Za první je to výstižnost a rozmanitost výrazu sloužící jednak k významové přesnosti, jednak k určitému významovému odlišení a k významové specifikaci. Pro naplnění této funkce jsou využívána synonyma amplifikační, ideografická a intenzifikační, jimiž je výraz stupňován. Často jsou užity též výrazy expresivní. Druhou funkcí synonym je funkce kompoziční. Volba synonymních výrazů je těsně spjata s tématem projevu, vhodným užitím synonymních výrazů může autor buď zachovat, nebo změnit významovou a tematickou jednotu projevu. Třetí funkcí, kterou synonymní výrazy v projevu plní, je funkce charakteristiky prostředí a osob, pro niž je typické využívání zejména synonym příznakových. Poslední funkce synonym je funkce zvuková a zvukově formální.

J. Mistrík (1985, s. 240) rozlišuje synonymní funkce variabilizační, konstrukční a funkci prostředku dodávajícího textu určité zabarvení. Variabilizační funkce slouží k oživení projevu, kompoziční funkce je využívána při navazování ve větě a v širším kontextu, synonyma jako prostředek zabarvující text slouží například k charakteristice osob. Mnohdy nelze jednotlivé funkce od sebe odlišit, dokonce často dochází k tomu, že lexém je využit jako prvek variabilizační, konstrukční i jako prvek zabarvující text.

V naší práci se víceméně řídíme pojetím Jozefa Mistríka. Synonyma sledujeme jako prostředky výstavby textu s funkcí variabilizační a s funkcí konstrukční. Naplněním

variabilizační funkce je oživení, ozvláštňení projevu, konstrukční funkci mají lexikální prostředky sloužící k návaznosti textu⁸. Synonymní lexémy by bylo možné sledovat také jako prostředky sloužící k zabarvení textu či k charakteristice postav. Vzhledem k charakteru zkoumaných komunikátů (jejich obsahu a rozsahu) se toto kritérium jeví jako nadbytečné.

3.5 Formální stránka synonym

Synonymní pojmenování z hlediska jejich formální stránky lze členit na synonyma jednoslovná a synonymní spojení slov. V rámci jednoslovných synonymních výrazů tvoří zvláštní skupinu slov tzv. synonyma slovtvorná.

3.5.1 Synonyma slovtvorná

Slovtvorná synonyma jsou lexikální jednotky téhož nebo podobného významu utvořená od téhož slovtvorného základu různými slovtvornými formanty. Podle užitých formantů rozlišujeme slovtvorná synonyma předponová (*pohled – výhled*), příponová (*chvilka – chvílička*) a předponově-příponová, příp. předponově-koncovková (*zakřičet – pokřikovat*). Význam těchto synonym může být jednotlivými formanty víceméně odstíněn (srov. např. *sedět – posedět*).

Ve svém výkladu neodlišujeme slovtvorná synonyma a slovtvorné varianty (srov. J. Filipec, 1961 či J. Hrbáček, 1974). Za slovtvorná synonyma považujeme dvě synonyma slovtvorně utvářená (*pohled – výhled*), stejně tak za vztah slovtvorné synonymie považujeme vztah mezi slovem základovým a jeho derivátem (*doba – období, kraj – okraj, bratr – brácha, táta – taťka, máma – mamka, budít – vzbudit*). O slovtvorných synonymech hovoříme i v případech, kdy je v současném jazyce slovtvorný vztah mezi posuzovanými lexémy zastřen (*velký – veliký, hned – ihned, společně – spolu*) a k poznání slovtvorné utvářenosti je nutné sledovat jejich etymologický vývoj.

3.5.2 Synonymní spojení slov

Víceslovná pojmenování vstupují do synonymických vztahů jednak s lexikálními jednotkami jednoslovnými, jednak s víceslovnými. Problematice slovních spojení se věnoval např. J. V. Bečka (1977), který rozlišuje volná spojení slov a spojení ustálená, jež dále dělí na frazeologické obraty intenzifikační, slovesné, konkretizační (rčení) a na ustálená spojení nefrazeologická. Intenzifikační frazeologismy slouží k zesílení, příp. zeslabení významu slova, jednou z forem těchto frazeologismů je např. přirovnání.

⁸Podle J. Hrbáčka (ČŘJ) je koherence textu zajišťována mj. lexikálními konektory, k nimž vedle užitých synonym patří také opakování pojmenování a užití odkazovacích a ztotožňovacích výrazů.

Za slovesné frazeologické obraty považuje ustálená spojení slovesa se substantivem uvedeným do dějového vztahu. Rčení jsou složená pojmenování označující skutečnost nepřímou.

Jiné rozdělení frazeologismů uvádí Josef Filipec (1961). Rozlišuje tři základní typy sousloví – frazeologická spojení, frazeologické celky a frazeologické srůsty⁹. Frazeologická spojení jsou spojení slov, která kromě významu frazeologického vytvářejí rovněž významy nefrazeologické (*valit oči*). Frazeologické celky jsou obrazná pojmenování, která mohou vedle přeneseného významu plnit i funkci volných spojení, protože jejich členy mají samostatný význam (*hrát si na slepou bábu*). Nejtěsnější typ spojení představují frazeologické srůsty, jejichž členy, příp. jeden člen, existují pouze jako části těchto spojení (*vzít do zaječích*).

Podle PMČ lze rozlišit volná spojení slov, vznikající v aktuálních kontextech, a spojení ustálená, k nimž řadíme víceslovná pojmenování a frazémy, dále rozdělené na frazémy nevětné (*mít motiv*), ustálená přirovnání (*spát jako na vodě*) a frazémy větné (*Všude dobře, doma nejlíp.*).

V naší práci se řídíme pojetím Františka Čermáka (1985), který dělí spojení slov na spojení volná a ustálená, za něž považuje široce chápaná sdružená pojmenování a frazémy. Vzhledem k tomu, že hranici mezi sdruženým pojmenováním a frazémem nelze vždy přesně vymezit (srov. I. Němec, 1985), považujeme za frazémy pouze spojení přenesená, příp. spojení velmi silně zakotvená v povědomí uživatelů jazyka (*dát najevo*).

3.6 Synonymické slovníky a tezaury

Jazyková synonymie je zpracovávána lexikograficky v synonymických slovnících. Podle přístupu k jazykovému materiálu lze synonymické slovníky rozdělit na sémaziologické (přístup od formy k významu) a onomaziologické (přístup od významu k formě). Vedle onomaziologických synonymických slovníků, tj. slovníků, v nichž nejsou lexikální jednotky řazeny abecedně, ale na základě svého lexikálního významu, jsou dalším druhem onomaziologických slovníků také tzv. tezaury. Hovoříme-li o tezauru, máme na mysli „pojmový, sémantický slovník řadící jazykové jednotky podle jejich významových vztahů“ (Akademický slovník cizích slov, 1998). Základní rozdíl mezi synonymickým slovníkem a tezaurem je v tom, že zatímco „slovník synonym se zaměřuje na jeden typ významového pole, tzn. soubory slov vzájemně souznačných (synonymních)“ (Klégr, 2007), tezaurus „spojuje slova na základě celé řady významových vztahů (taxonomických), nikoli jen synonymie“ (tamtéž).

Jediným českým onomaziologickým synonymickým slovníkem je Hallerův Český slovník věcný a synonymický, který vznikl v letech 1969 – 1986. Skládá se ze tří svazků,

⁹Tyto tři typy sousloví určil V. V. Vinogradov (1947).

členěných na kapitoly, oddíly a pododdíly, a z abecedního rejstříku. První svazek (1969) obsahuje hesla týkající se vesmíru a světa kolem nás, tj. země, zemských útvarů, přírody živé a neživé, druhý svazek (1974) se vztahuje ke člověku jako k bytosti tělesné. Jsou v něm zastoupeny sémantické skupiny týkající se pohlaví, lidských plemen, těla a údů, ústrojí a jejich činnosti, poloh a pohybů těla, spánku, zdraví a nemoci, lidského života obecně a životních potřeb člověka. Třetí svazek (1977) je věnován člověku po stránce duševní. Zastoupené lexikální jednotky označují inteligenci, moudrost, schopnosti, čítí, vnímání, vědomí, vybavování představ, paměť, obrazivost, myšlení, citovou stránku duševního dění a vůli. Slovní materiál je čerpán ze slovníkových děl, zejména ze Slovníku spisovného jazyka českého. Jak uvádí A. Klégr (2007, s. 12), je tento pojmový slovník „pojat příliš široce a přes svůj rozsah představuje nedokončené torzo, pokrývající pouze tři tematické okruhy“.

Z tohoto pohledu lze za úplnější považovat Klégrův Tezaurus jazyka českého (2007). Východiskem byl Rogetův anglický tezaurus (1852) – překlad hesel tohoto tezauru, „byla provedena adaptace hesel pro češtinu, jejich formátová unifikace a rámcové srovnání s českým abecedním slovníkem“ (Klégr, 2007, s. 11). Při stavbě slovníku byl respektován výchozí tezaurus, zavedena byla pouze tři nová hesla (věda, sport, bohové). Lexikální jednotky jsou tematicky řazeny do šesti základních tříd (abstraktní vztahy, prostor, hmota, intelekt: užívání mysli, volní oblast: uplatnění vůle a emoce, náboženství a morálka) a v rámci těchto tříd se rozdělují do dalších hesel (celkem 885). Po formální stránce je struktura hesla rozdělena na část substantivní, adjektivní, slovesnou a adverbialní.

Vedle těchto dvou onomaziologických slovníků existují také slovníky sémaziologické, tj. slovníky řazené abecedně.

Je to především Slovník českých synonym (poprvé vyšel 1994) autorů K. Paly a J. Všianského. Obsahuje téměř 22 000 hesel a téměř 37 000 významů. Zpracovává slovní zásobu uvedenou ve stávajících slovnících, navíc zařazuje některé výrazy obecněčeské a neologismy. Z hlediska zpracování je důležité, že jsou ve slovníku zařazeny synonymické řady k jednotlivým významům polysémních lexémů.

Starší Bečkův Slovník českých synonym a frazeologismů (1977) má pro naši práci význam spíše okrajový. Skládá se ze dvou částí, v první části jsou uvedeny synonymické řady, v části frazeologické jsou rozlišeny tři typy frazeologických obrátů (intenzifikační, verbalizační a rčení), u nichž jsou uvedeny jejich abecední seznamy. Slovník obsahuje lexémy a obraty spisovné, zejména publicistické.

V současné době nejnovějšími synonymickými slovníky jsou Slovník českých synonym a antonym (2008/09) Školní slovník českých synonym (2010). V obou případech se jedná o méně rozsáhlé příručky určené k užívání ve škole.

4 TEORETICKÉ POZNATKY O VYJADŘOVÁNÍ ŽÁKŮ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Vyjadřovací schopnosti žáků základní školy sledujeme ve třech různých souvislostech. Zajímá nás:

1. jaké jsou vyjadřovací schopnosti pubescentů s ohledem na jejich ontogenetický vývoj,
2. jak hodnotí schopnosti pubescentů autoři odborných lingvistických studií a článků zabývajících se problematikou vyjadřování žáků,
3. jaké jsou požadavky na schopnosti pubescentů v RVP a v učebnicích českého jazyka – s ohledem na synonymii.

4.1 Vyjadřovací schopnosti pubescentů z hlediska ontogenetického

Stejně jako má každé vývojové období svá specifika, lze předpokládat, že se liší i vyjadřovací schopnosti různě starých dětí. K. Šebesta (2005) uvádí, že dvěma základními faktory ovlivňujícími jazykový vývoj dětí jsou zrání dětského organismu a působení vnějšího prostředí na dítě. Obecně lze rozlišit několik teorií, které těmto dvěma faktorům přisuzují různou důležitost. Jedná se o:

- teorii učení, jež zdůrazňuje úlohu vnějších podnětů na dítě a je spojena s behavioristickou teorií,
- teorii biologického zrání, spojenou s působením N. Chomského a představitelů generativní transformační gramatiky, podle níž je vývoj jazykové kompetence procesem dozrávání vnitřních předpokladů,
- teorie interakční, k nimž náleží především teorie konstruktivistická a teorie kulturního kontextu. Konstruktivismus, jehož hlavním představitelem je J. Piaget, pohlíží na rozvíjení řečových schopností jako na důsledek vývoje kognitivních schopností, podle teorie kulturního kontextu, navazující na ruského psychologa L. S. Vygotského, je interakce dítěte s okolím ovlivněna společenstvím a kulturní tradicí.

Z hlediska vývojové psychologie souvisí vývoj vyjadřovacích schopností žáků s vývojem myšlení. V rozvoji poznávacích procesů pubescentů, tj. žáků mezi jedenáctým a patnáctým rokem, dochází k zásadní změně v uvažování. M. Vágnerová (2000) ve shodě s J. Piagetem (1966, 1970) dokládá, že se pubescenti dostávají do tzv. stadia formálních logických operací, kterému v období středního školního věku (přibližně od osmi do jedenácti let) předcházela fáze konkrétních logických operací „charakteristická

respektováním základních zákonů logiky a respektováním konkrétní reality“ (Vágnerová, 2000, s. 148). Žák středního školního věku ještě neuvažoval nad tím, co by mohlo být, ale pouze nad tím, co je. Naproti tomu pubescent „přestává být ve svém myšlení vázán na konkrétní realitu, dokáže uvažovat hypoteticky, na rozdíl od mladšího žáka je schopen uvažovat o různých možnostech. Důležitou změnou v uvažování dospívajících je také začínající schopnost uvažovat systematicky a schopnost kombinovat a integrovat různé myšlenky“ (Vágnerová, 2000, s. 218).

Podle V. Příhody (1963) je pro myšlenkový rozvoj v období pubescence charakteristické mj. zdokonalení percepce a postup k abstraktnímu myšlení. U žáků dochází „k analytickosyntetické činnosti tak účelné, že vede k zřetelným percepčním nejen jednotlivostí, nýbrž celkových situací“ (Příhoda, 1963, s. 375), což jim umožňuje lépe chápat vztahy mezi předměty a osobami. Zatímco v předchozím období prepubescence byla diferenciací celků převážně ještě nahodilá a analýza neúplná a málo soustavná, v období pubescence začínají žáci myslet analyticky, postupují „od komplexní celistvosti k diferenciaci v části“ (Příhoda, 1963, s. 384), tzn., že jsou nyní schopni mnohem uváženěji zobecňovat a hlouběji proniknout k podstatě věci. „Slova nabývají pojmového obsahu a ztrácejí svou obrysovost, protože se víží k předmětům i představám bohatěji proanalyzovaným a k jejich těsnější syntéze“ (Příhoda, 1963, s. 384). V. Příhoda vysvětluje, že teprve v období pubescence je většina žáků schopna definovat některé abstraktní pojmy. K velkému pokroku dochází u srovnávání složitých předmětů, které mohou být tříděny podle různých kritérií. Výzkumy zaměřené na schopnost mládeže porozumět příslovím a bajkám (Příhoda, 1963, s. 387) prokázaly, že většina pubescentů je již schopna abstraktního myšlení. Tento nový způsob myšlení se velmi markantně projevuje v rozvoji řeči. Zatímco předškolní děti přejímaly řeč pouze z ústního podání a ještě četba prepubescentů byla poměrně jednoduchá, složitější četba pubescentů již přispívá k rozvoji jejich receptivního slovníku, dochází k z odbornění jazyka. Mládež v tomto věku dokáže přesně vyjádřit myšlenky specifickými výrazy. Dále dochází ke změnám ve struktuře řeči, věty se prodlužují, souvětí obsahují více vedlejších vět. Dalším znakem pubescentního vyjadřování je užívání silných výrazů, žáci ve svém vyjadřování rádi experimentují, usilují „o samostatnost a neformálnost výrazu“ (Příhoda, 1963, s. 391) (srov. např. M. Čechová, 1998). Tato skutečnost učinila podle V. Příhody z pubescence tzv. období slangu.

4.2 Odborné lingvistické a didaktické studie a články věnované problematice vyjadřování pubescentů

Problematice vyjadřování žáků základní školy se věnují nejen odborné lingvistické studie, stati a články, ale také didaktiky českého jazyka. Za základní didaktiky

považujeme Komunikační a slohovou výchovu M. Čechové (1998) a Od jazyka ke komunikaci K. Šebesty (2005).

Podle K. Šebesty (2005) je při sledování vývoje vyjadřovacích schopností nutné rozlišit dovednosti jazykové a dovednosti komunikační. Jazykovými dovednostmi rozumí dovednosti vztahující se k jazykovému systému a k technickým dovednostem, „které umožňují jednak korektní manifestaci jazyka v psaných a mluvených projevech (dovednosti produktivní), jednak korektní rozpoznávání jeho prostředků (dovednosti receptivní)“ (s. 67). Za dovednost komunikační považuje „dovednost užívat jazyka funkčně jako prostředku komunikace v relevantních komunikačních situacích, přičemž se produktivní a receptivní dovednosti vzájemně doplňují“ (tamtéž). K. Šebesta uvádí, že u dospívajících dětí dochází v komunikační kompetenci ke kvalitativním změnám, zatímco v kompetenci jazykové dochází pouze ke změnám kvantitativním. To ukazuje na potřebu věnovat v hodinách českého jazyka a komunikační a slohové výchovy zvýšenou pozornost právě rozvoji komunikační kompetence. Autor dále popisuje také jednotlivé teoretické přístupy zkoumající jazykový (komunikační) vývoj dětí (viz výše) a pozornost věnuje také jednotlivým typům sociálního prostředí, které tento vývoj ovlivňují. V období dospívání je to zejména prostředí školy a skupina vrstevníků, s níž se děti chtějí identifikovat. Vliv skupiny je nejsilnější okolo 12. roku, později slábne. Výzkumy ukázaly rozdílné vzorce osvojování vzorců komunikačního chování u chlapců a u dívek (Šebesta, 2005, s. 52).

M. Čechová (1998) posuzuje vyjadřovací schopnosti žáků jednak na základě svých vlastních učitelských zkušeností a výzkumů, jednak na základě výzkumů jiných pedagogů či lingvistů (např. Kala, Benešová, J. Jelínek). Ve své publikaci uvádí, že pro pubescentní období je podle různých zjištění (např. M. Kala, M. Benešová – viz dále) charakteristické zvětšování individuálních rozdílů ve vyjadřování, úroveň vyjadřování však zcela nekoresponduje s úrovní prospěchu, tzn., že i žáci s výborným prospěchem mohou ve svých projevech dosahovat podprůměrných výsledků a naopak vyjadřovací schopnosti žáků, kteří jsou ve škole považováni za průměrné nebo i podprůměrné, mohou být dobré. Týká se to však zejména projevů mluvených. Dalším znakem ústního projevu žáků tohoto věku je ztráta bezprostřednosti ve vyjadřování, projevuje se ostych, ale také vzrůstající smysl pro obrazné vyjadřování a pro symbol a mnohdy také snaha o jazykový vtíp (Čechová, 1998, s. 47). Problémem v žákovském vyjadřování může být vysoký stupeň opakování slov, chudoba adjektiv či nízký, příp. nulový výskyt citoslovcí. Poslední uvedená skutečnost podle Čechové souvisí „s vyhoceným racionálním zaměřením školy, s nedoceňováním emocionálnosti ve výchově, popř. s jejím vědomým potlačováním ve škole“ (Čechová, 1998, s. 49).

Naopak jako pozitivní lze hodnotit skutečnost, že s postupujícím věkem začínají

žáci pociťovat nevhodnost opakování zájmena *ten*, žakovské věty se prodlužují (srov. např. V. Příhoda, 1963), dochází ke kvantitativnímu růstu větných členů. Komplikovaná stavba však může vést k nesrozumitelnosti či k nepřehlednosti. Zásadní výzkum, který byl tomuto problému věnován, byl výzkum M. Kaly a M. Benešové (1989), zaměřený na slovní zásobu, na stavbu věty a na obsah a formu projevu. Autoři zkoumali 315 písemných prací žáků 6. – 9. ročníků základní školy, ve všech případech se jednalo o popis téhož obrazu. Pro zachycení vývoje písemného vyjadřování nejen podle jednotlivých ročníků, ale rovněž během roku, byl obraz dětem předložen na začátku a na konci školního roku. Za faktory ovlivňující rozvoj písemného vyjadřování považovali autoři věk žáků, prospěch, prostředí a pohlaví. V oblasti slovní zásoby sledovali bohatství slovní zásoby, soustředili se na frekvenci slov a slovních druhů, adekvátnost, příp. nadbytečnost, užitých výrazových prostředků, nesprávné užití předložek a spojovacích výrazů, sledovali užitá zkomoleniny, užitá deminutiva a neadekvátní spojení slov.

Zjištěné výsledky ukazují, že slovní zásoba žáků se během jednoho roku výrazně zvýšila, tato skutečnost však byla závislá na prospěchu a na prostředí, ve kterém žáci žijí. Kvantitativní nárůst bohatství slovní zásoby byl zaznamenán u žáků s vyznamenáním, kteří oproti žákům průměrným či podprůměrným obecně disponují bohatší slovní zásobou. K výraznějšímu rozvoji slovní zásoby došlo u dívek, jejichž slovní zásoba je oproti chlapecké rozsáhlejší.

Z údajů obsažených v sestaveném frekvenčním slovníku vyplývá, že v žakovských pracích jsou se zřetelnou převahou zastoupena substantiva (přibližně 30 %), slovesa (16 % – 18 %) patří k nejčastěji opakováným slovním druhům. Porovnáním získaných dat ze začátku a konce školního roku autoři docházejí k závěru, že k rozvoji slovní zásoby dochází především u substantiv a u adverbíí, zčásti i u sloves. Vzestup užití přídavných jmen není závislý na věku, ale na celkovém prospěchu žáka, žáci s vyznamenáním postihují přívlastky více vlastností. Tato skutečnost ukazuje na „zvyšující se přesnost ve formulování myšlenek, je znakem důkladnějšího a přesnějšího vyjádření“ (Kala, Benešová, 1989, s. 42). Autoři výzkumu ve shodě s V. Příhodou (viz výše) konstatují, že vývoj abstraktního myšlení žáků se odráží ve vyjadřování.

Z hlediska adekvátnosti výrazových prostředků se ukazuje, že žáci ve svých písemných projevech mnohdy užívají lexikálních prostředků stylisticky nepřesných, nevhodných či prostředků plně nevystihujících označovanou skutečnost. Větší výskyt těchto lexémů souvisí se vzrůstem počtu slov ve slohových pracích zejména žáků v osmém a devátém ročníku, tzn., že u žáků sice dochází k rozvoji slovní zásoby, ale zároveň dochází k nárůstu neadekvátních slov. Z toho vyplývá, že žáci nejsou v průběhu školní docházky vedeni k zpřesňování obsahu výrazů, zcela nechápou obsah a význam nových slov. Získané výsledky dále ukazují, že na užívání přesných a výstižných slov

má velký vliv prostředí, ve kterém žáci žijí, a že průměrný počet neadekvátních slov je vyšší u dívek než u chlapců.

Nadbytečnost výrazových prostředků je nejčastěji způsobena nedostatečným ovládnutím stavby věty nebo kontextu, nepozorností či z neznalosti úspornosti výrazů, jichž není třeba k vystižení myšlenky. Jako nadbytečná slova se vyskytují některá zájmena a příslovce (*tam*), stejná slova v jedné větě (Domky kolem cesty jsou domky dřevěné.), stejná slova ve větách po sobě následujících (Obraz má dřevěný rám. Rám je barvy hnědé.), slova opakující se z nepozornosti (na obzoru na obzoru) či zbytečné vedlejší věty (Vidíme tam koně, který je hnědý.). Počet nadbytečných slov je vyšší v delších projevech, je závislý na prospěchu žáka a na pohlaví, nadbytečných slov užívají častěji chlapci než dívky.

Analýza písemných prací dále ukazuje, že žáci mnohdy neznají význam základních předložek (*v, na, podle, vedle, kolem*) a nerozlišují nepůvodní předložky ve významu příslovcí (*okolo, kolem, vedle*), patrný je vliv hovorového jazyka na užívání spojovacích výrazů (Před domky je zmrzlý sníh, kde děti bruslí.). Žákovské práce se vyznačují četnými chybami pravopisnými či grafickými, které mají často za následek komolení slov. Nezřídka dochází k záměně písmene, k jeho vynechání či nadbytečnosti (*krajima* místo krajina, *sedlá* místo sedlák, *kokčí* místo kočí). Nejvíce zkomolenin se vyskytuje v pracích podprůměrných žáků. V kontrolních pracích mladších žáků je patrné vyšší zastoupení deminutiv (Po malé cestičce jede koník a muž v kožíšku.), která mohou v projevu mohou působit rušivě a naivně. V pracích starších žáků se překvapivě vyskytují některé archaismy (*kabátec, vozataj, šuba*). Žáci všech ročníků velmi často užívají pojmenování, jejichž význam jim není zcela jasný. To může vést ke vzniku neadekvátních spojení slov (spád obrazu, krajina s prostředím, počasí se klene).

Vedle písemných projevů zkoumali M. Kala a M. Benešová také žákovské projevy mluvené. Zkoumaný materiál byl tvořen 72 vzorky, jež byly podrobeny komplexní analýze. Jednalo se o nepřipravené mluvené projevy žáků druhého stupně základní školy z různých škol, sdělovací formou bylo vypravování. Autoři výzkumu provedli mj. rozbor frekvence slov, slovních druhů a slovních tvarů. Vrstvu slov s nejvyšší frekvencí¹⁰ tvořily předložky, spojky, sponová slovesa *být* a *mít* a spojovací slova typu *ten*. Co se týče frekvence různých slovních druhů¹¹, tvořila nejpočetnější skupinu substantiva (43,5 %), druhou nejpočetnější skupinou byla slovesa (32,3 %), s nejnižší frekvencí byly naopak zastoupeny předložky, spojky, pomocná slovesa, zájmena a číslovky. Tyto skutečnosti podle autorů naznačují, že substantiva a slovesa představují základní bloky pro vyjádření sdělného obsahu, zatímco málo frekventované předložky, spojky, pomocná

¹⁰V tomto případě je míněn celkový počet výskytů zastoupených lexémů (token).

¹¹V tomto případě je míněn pouze počet zastoupených lexémů (type).

slovesa, zájmena a číslovky „mají po obsahové stránce v promluvě velmi malý nebo nahodilý význam a jejich funkční uplatnění spočívá v úloze konstrukčních prostředků výstavby textu“ (Kala, Benešová, 1989, s. 304).

Zjištěné výsledky dále ukazují, že „stylovým příznakem mluvy dětí a mládeže je neobyčejně silná expresivita vyjadřování“ (Kala, Benešová, 1989, s. 327, srov. V. Příhoda, 1963). V oblasti slovní zásoby je citové zaujetí vyjadřováno motivovaným opakováním slov a částí věty (a oheň zničil ty šatny úplně – úplně – nic tam nezbylo), rozmanitým funkčním uplatněním částic (v šestnácti je to už slečna, no né?) a využitím expresivně-emocionálních slov a slovních spojení (*štěňátko, tetička, sladoučký*).

Vyjadřovací schopností žáků a studentů je věnována celá řada časopiseckých statí a článků (viz seznam literatury). Zastoupeny jsou výzkumy, příp. sondy, týkající se úrovně vyjadřovacích schopností žáků základní školy, středoškolských i vysokoškolských studentů, a to v projevech mluvených i psaných. Jednotliví autoři se tematicky nejčastěji zaměřují na syntaktickou stavbu, vyjádření významových vztahů mezi větami, na stylistickou a stylizační úroveň písemných slohových prací. Ve slovní zásobě, což je oblast námi zkoumané problematiky, je pozornost věnována např. žakovskému či studentskému slangu nebo znalosti frazeologismů.

Na mluvené a psané projevy žáků základní školy se soustředili např. Květa Rysová nebo Petr Nosek, znalost tradiční frazeologie u mládeže zkoumala Marie Čechová.

Květa Rysová na základě analýzy písemných slohových prací (ČJL č. 3, 55, 2004-2005) upozorňuje na skutečnost, že žákům mnohdy působí velké problémy porozumět obsahu pojmů (U umyvadla jsou připevněna poutka na ručníky.), v žakovských komunikátech se často opakují stejná slova bez ohledu na význam a vhodnost užití v daném spojení (*visí, leží*). Naproti tomu se ve zkoumaných pracích objevuje celá řada vět vhodně stylizovaných (Když vejdem dovnitř, okamžitě spatříme zdi namalované na bílo a naši velkou černou tabuli, která stojí v přední části třídy.). Sonda též autorky zaměřená na žakovské mluvené projevy, prokázala, že žáci mají problémy s udržení větné perspektivy, největší nedostatky se vyskytují v oblasti užití paralingválních a extralingválních prostředků. Naopak téměř všichni žáci mluvili spisovným jazykem (autorka sondy zaznamenala např. téměř úplnou eliminaci obecněčeského vícečlenného spojovacího výrazu *když – tak*). Analýza dále ukázala, že mezi projevy připravenými a nepřipravenými nejsou žádné velké rozdíly.

Analýza Petra Noska dokládá, že v žakovských slohových pracích připravených i nepřipravených lze nalézt vedle nedostatků obsahových, kompozičních, morfologických a pravopisných také nedostatky stylizační. Žákům činí problémy zvolit slovo nebo slovní spojení z hlediska významu vhodné nebo přesné (Divadlo se nám líbilo. – místo představení), zaměňují slova podobná významem a ze synonymické řady nevybírají

nejvýstižnější synonymum (Lidé nemají být k sobě škodolibí. – místo bezohlední), nerespektují stylovou platnost lexikálních prostředků (Měl oteklou hubu, vyvrknutý kotník.). V žákovských projevech se často opakují tatáž slova (*dělat, jít, mít, tak, pak*), je zjištěna přemíra ukazovacích zájmen. Co se týče stylizace věty a souvětí, převažuje jednoduchá stavba vět, objevuje se nepromyšlená větná návaznost, opakování téhož větného schématu (Když nám to rodiče řekli, tak už jsme do lesa nešli.), chybný slovosled (Všechny třídy skončily už.) a užití nesprávných větných konstrukcí (Všichni, kteří prošli kolem Bahňáku, nadchne okolní příroda.). Ve shodě s Květou Rysovou neshledává autor sondy výrazné rozdíly mezi kvalitou komunikátů připravených a nepřipravených.

Marie Čechová, která se soustředila na znalost frazeologismů, upozorňuje na nutnost věnovat frazeologii při vyučování větší pozornost. Podle jejích zjištění nečiní žákům problémy doplňování přirovnání či znalost pranostik. Naopak velké individuální rozdíly jsou v plnění úkolů vybudovaných na opakujících se lexémech v různých frazémeh a v úkolech sémaziologického rázu, v nichž mají respondenti jejího výzkumu prokázat pochopení jednotlivých frazémů.

Z výše uvedeného je patrné, že zkoumání věnovaná vyjadřovacím schopnostem jsou tematicky obsáhlá. Pro náš výzkum synonymie a synonymních vztahů lexikálních jednotek jsou důležité zejména výsledky analýzy Petra Noska a Květy Rysové, kteří uvádějí, že se žáci obtížně vyrovnávají s volbou vhodného lexému, nerespektují stylové funkce lexikálních prostředků a často opakují tatáž vyjádření. Tato zjištění částečně korespondují s našimi zjištěními (Kyselová, 2011), že žákům činí obtíže nejen užívání vhodných synonymních výrazů ve vlastním písemném projevu či doplňování vhodných synonym do textu, ale také pouhé tvoření synonymických řad.

Pro pedagogickou praxi jsou podstatná doporučení formulovaná jednotlivými autory:

- soustředit se v hodinách českého jazyka na rozvoj dovednosti žáků druhého stupně základní školy adekvátně využívat lexikálních prostředků vzhledem k funkci projevu a ke komunikační situaci,
- prohlubovat znalost tradiční frazeologie jako prostředku ke zlepšení vyjadřovacích dovedností žáků,
- věnovat pozornost pěstování nácvičku mluveného projevu,
- při přípravě slohových prací dbát na jejich stránku stylizační, kompoziční a obsahovou, protože účelná komunikační a slohová výchova se na vyjadřovacích dovednostech žáků projevuje příznivě (např. K. Dvořák).

4.3 Klíčové kompetence, očekávané výstupy

Vyjadřovací dovednosti, které by žáci základní školy měli mít, jsou stanoveny v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání. Jedná se o tzv. očekávané výstupy a klíčové kompetence¹², jejichž utváření a postupné rozvíjení je jedním z cílů základního vzdělávání. Hlavní klíčovou kompetencí, kterou si žáci mají ve vzdělávací oblasti jazyka a jazykové komunikace osvojit, je kompetence komunikativní. Součástí této kompetence je mj. schopnost formulovat a vyjadřovat své myšlenky v logickém sledu a s tím související schopnost vyjadřovat se výstižně, souvisle a kultivovaně, a to v písemném i v ústním projevu. Jedním z nezbytných předpokladů vedoucích k získání těchto dovedností je schopnost žáků vhodně využívat ve svých projevech synonymních výrazů. Synonyma jsou součástí vzdělávacího obsahu, na jehož základě jsou stanoveny očekávané výstupy jednotlivých oborů.

Obsahem vzdělávacího oboru český jazyk a literatura jsou složky komunikační a slohová výchova, jazyková výchova a literární výchova, učivo se všemi složkami prolíná. Náplň těchto tří složek je rozdělena podle věku žáků na první a druhý stupeň.

Co se týče slovní zásoby, je jedním z očekávaných výstupů jazykové výchovy na prvním stupni základní školy v prvním období porovnávání významů slov, zvláště slov opačného významu a slov významem souřadných, nadřazených a podřazených, ve druhém období porovnávání významů slov, zvláště slov stejného a podobného významu a slov vícevýznamových. Žáci by se měli seznámit s termíny slovo a pojem, význam slov, slova jednoznačná a mnohoznačná, antonyma, synonyma, homonyma.

Na druhém stupni základní školy se mají žáci v jazykové výchově naučit rozpoznat přenesené pojmenování, zvláště ve frazémeh, mají rozlišit spisovný jazyk, nářečí a obecnou češtinu a zdůvodnit jejich užití. V učivu o slovní zásobě by si měli osvojit poznatky o slovní zásobě a jejích jednotkách, seznámit se se slohovým rozvrstvením slovní zásoby, s termíny význam slova, homonyma, synonyma a obohacování slovní zásoby. Podle očekávaných výstupů z komunikační a slohové výchovy, jak jsou formulovány v RVP, mají žáci mj. odlišit spisovný a nespisovný projev, vhodně užívat spisovných jazykových prostředků vzhledem ke svému jazykovému projevu, využívat poznatků o jazyce a stylu ke gramaticky i věcně správnému písemnému projevu a k tvořivé práci s textem nebo i k vlastnímu tvořivému psaní na základě svých dispozic a osobních zájmů. Na základě učiva týkajícího se písemného projevu se mají žáci při vlastním tvořivém psaní naučit psát komunikační žánry jako výpisek, žádost, soukromý a úřední dopis, objednávka, teze, strukturovaný životopis, pozvánka, charakteristika, subjektivně zabarvený popis, výklad a úvaha.

¹²Podle RVP představují klíčové kompetence „souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti“.

4.4 Problematika synonymie v učebnicích českého jazyka se zaměřením na metody cvičné

Stylistické a vyjadřovací schopnosti nejsou žákům vrozené (viz kap. 4.1 Vyjadřovací schopnosti pubescentů z hlediska ontogenetického), učitelé však mají při výuce českého jazyka k dispozici metody vedoucí k jejich zdokonalování. Jedná se zejména o metody výkladu a přednášky, metodu vysvětlování, metodu samostatného studia, metodu diskuze, metodu problémovou aj. (Čechová, 1998). Významnou roli při zdokonalování komunikačních a slohových schopností hrají také metody cvičné, při nichž jsou uplatněna slohová cvičení. M. Čechová (1998) rozlišuje slohová cvičení nižšího a vyššího typu, přičemž na druhém stupni základní školy jsou využívána především cvičení druhého typu (srov. Hauser, 1974). K procvičování synonymie jsou určena zejména cvičení stylizační, konkrétně lexikálněstylizační, zaměřená na procvičování jednotlivých jazykových prostředků užitých v rámci výpovědi, a cvičení textová, vedoucí ke komplexnímu zlepšování jazykového projevu jako celku. Hranici mezi těmito dvěma typy cvičení nelze vždy přesně vymezit.

Lexikálněstylizační cvičení, podle M. Čechové (1998) také cvičení pojmenovávací, lze rozdělit na cvičení výběrová, při nichž žáci z nabídky několika lexémů vybírají ten nejvhodnější, cvičení doplňovací, jež spočívají ve správném doplnění lexému do kontextu věty, obměňovací, spočívající v obměně výrazů, a s nimi související cvičení substituční, při nichž mají žáci nahradit označený výraz výrazem s jinou slohovou charakteristikou. Je třeba připomenout, že při práci s lexikálněstylizačními cvičeními žáci procvičují a zároveň zdokonalují svou kompetenci užívat slov a slovních spojení z hlediska jejich výstižnosti a vhodnosti v kontextu. Od těchto cvičení je nutné odlišit cvičení čistě lexikální, v nichž jsou slova procvičována pouze na základě sémantického významu bez ohledu na kontext. (Čechová, 1998).

Položili jsme si otázku, které druhy výše uvedených cvičení jsou v učebnicích českého jazyka v souvislosti s učivem o synonymii využívány, nakolik jsou cvičení zaměřena na upevňování znalostí a nakolik na rozvíjení dovednosti užívat synonymie v projevech. Provedli jsme víceméně náhodný výběr učebnic (viz Příloha č. 3). Východiskem byl oficiální seznam učebnic zveřejněný na [www stránkách MŠMT](http://www.strankach.mšmt.cz).

Učivo o synonymii je zařazeno do sedmého a devátého ročníku základní školy. V učebnicích těchto ročníků jsme hodnotili úroveň a rozsah teoretického zpracování problematiky synonymie, ale především typy a formy cvičení využívaných k procvičení. I když se jednotlivé učebnice liší rozsahem teoretického zpracování, všechny uvádějí základní definici synonym, např.: „slova, která různě znějí, mají stejný nebo podobný význam“ (Fraus). V sedmém ročníku bývá výklad o synonymech podrobnější než v devátém. Autoři učebnic vycházejí ze skutečnosti, že v devátém ročníku je již

problematika synonymie žákům známa, a proto je postačující pouze stručné připomenutí.

Ve cvičeních zaměřených na problematiku synonymie jsou synonyma velmi často procvičována formou lexikálních cvičení, tzn., že není respektován kontext užití lexémů. Často se opakují úkoly typu „Vyhledejte synonyma k následujícím slovům.“ (Alter), „Jaké zabarvení mají synonyma uvedená vedle slova neutrálního?“ (Tobiáš), „Najděte co nejvíce slov, kterými lze vyjádřit, jak je kdo velký, slova „podle velikosti“ seřaďte.“ (Jinan). V některých případech mají žáci synonymní výrazy, které objevili, užívat ve větách: „K uvedeným slovům uvádějte synonyma se zesíleným nebo zeslabeným významem a užit je ve větách.“ (SPN, Styblík). Z lexikálněstylizačních cvičení jsou zastoupena cvičení výběrová: „Doplňte vhodné synonymum z řady: malý – malinký – maličký – nepatrný – nevelký – skromný.“ (SPN, Styblík), substituční: „Nahraďte podtržená slova synonymy.“ (Fraus), „Opravte věty.“ (Tobiáš). Žáci mají také vyhledávat synonyma v textu: „Vyhledejte v textu synonyma.“ (Fraus), případně vyhledávat různá označení jednoho denotátu: „Vypište z textu pojmenování tisícikoruny.“ (Alter). Minimálně jsou zastoupena textová cvičení: „Podle obrázku popište vodníka. K popisu hlavy, obličeje a oblečení využijte řady synonym, která si předem připravíte na tabuli.“ (Fraus), „Čeho se užitím synonym v textu dosahuje? Napište text a své tvrzení dokažte.“ (Jinan).

Tak jako se liší teoretické zpracování synonymie v učebnicích určených pro sedmý a pro devátý ročník, liší se také v nich zařazená cvičení, a to s ohledem na psychický vývoj žáků. V sedmém ročníku se například nevyskytují cvičení výběrová a doplňovací. Mladší děti ještě nejsou schopny s jistotou užívat lexikálních prostředků vhodně a vytríbeně. Na vhodnost a vytríbenost (Čechová, 1998) žakovských projevů je v průběhu školní docházky kladen důraz postupně, proto je se zvyšujícím se věkem dětí zvyšována také náročnost cvičení. Žáci devátého ročníku mají častěji za úkol charakterizovat odlišnosti mezi synonymy, posoudit jejich vzájemné významové i formální vztahy, rozlišit stylové příznaky. Na rozdíl od svých mladších spolužáků navíc pracují se synonymními lexémy cizího původu.

Domníváme se, že lexikální cvičení vedou k upevnování znalostí o synonymii, mohou vést k rozšiřování slovní zásoby žáků, ale nepěstují dovednost žáků využívat synonymních lexémů vhodně, výstižně a vytríbeně. Tato dovednost je procvičována při práci s cvičeními lexikálněstylizačními, ale zejména s cvičeními textovými. Předpokládali jsme, že zastoupení těchto typů cvičení bude vysoké především v učebnicích pro devátý ročník, kdy jsou žakovské znalosti o synonymii dostatečně upevněny, a je vhodné více procvičovat schopnosti a dovednosti adekvátního užívání synonymních lexémů. Ukázalo se, že skutečnost je jiná. Ve všech učebnicích tvoří vysoké procento zastoupených cvičení cvičení lexikální, v menší míře jsou zastoupena cvičení lexikálněstylizační, téměř

vůbec cvičení textová. (srov. Sedláček, 1992). Jednotlivé učebnice se od sebe liší hlavně celkovým počtem synonymických cvičení a rozsahem teoretického zpracování.

Pro zvýšení kultivovanosti žákovských projevů by mělo být do výuky českého jazyka zařazováno větší množství lexikálněstylyzačních a textových cvičení. Je však třeba připomenout, že vždy záleží především na vyučujícím, jakou pozornost problematice synonymie věnuje a které formy a metody práce zvolí. Podle našeho názoru by při práci se synonymními lexikálními prostředky neměla být pro učitele limitující nabídka cvičení v učebnici, je třeba hledat nové kreativní způsoby vedoucí k rozvíjení výše uvedených schopností a dovedností (viz např. M. Čechová, 1998 nebo Tvořivost učitele k tvořivosti žáků, 1997).

Analýza jazykového materiálu

Soubor lexémů získaný rozбором žákovských prací (celkem 2515 lexikálních jednotek, substantiv, adjektiv, sloves a adverbíí, počet výskytů 7071) zkoumáme ve dvou úrovních:

1. z pohledu tzv. obecného žáka (rozbor obsahuje kap. 5 Synonyma v kontextu žákovských projevů),
2. z pohledu tzv. individuálního žáka (rozbor předkládáme v kap. 6 Synonyma v kontextu žákovského projevu).

Předmětem našeho zájmu jsou v první z těchto uvedených úrovní tzv. synonymické řady nadindividuální, totiž lexikální jednotky vstupující do synonymických vztahů v rámci celého zkoumaného materiálu. Z pohledu lexikologie vymezujeme jednotlivé typy synonym (synonyma úplná, částečná, ideografická, okrajová), sledujeme jejich případnou příznakovost, z pohledu stylistiky hodnotíme synonyma amplifikační a kontextově situační. Po formální stránce rozlišujeme synonyma slovtvorná a synonymní slovní spojení. Na základě statistických údajů vyhodnocujeme tzv. využitá a nevyužitá možnosti nabízené synonymie, následně vytváříme frekvenční seznam užitých synonymních lexémů a analýzou vzorku synonym tohoto seznamu zjištěné údaje o využití synonymie korigujeme a hodnotíme faktickou míru zastoupení jednotlivých členů synonymické řady.

Ve druhé úrovni, v úrovni individuálních žáků, zjišťujeme tzv. synonymické řady individuální, tj. řady zastoupené v konkrétních slohových pracích. Synonymní výrazy užitá v jednotlivých slohových pracích zkoumáme z hlediska jejich frekvence a z hlediska jejich stylové funkce. Na základě takto zvoleného přístupu předkládáme výsledky výzkumu ve dvou základních kapitolách (Synonyma v kontextu žákovských projevů, Synonyma v kontextu žákovského projevu), jež ještě dále členíme.

5 SYNONYMA V KONTEXTU ŽÁKOVSKÝCH PROJEVŮ

5.1 Synonymické řady nadindividuální

Do vztahů synonymie v rámci všech žákovských projevů vstupuje 1189 lexikálních jednotek (počet výskytů 3869). Předpokládali jsme, že míra využití synonymie jednotlivých slovních druhů bude nevyrovnaná, proto získaná synonymia dělíme primárně podle slovních druhů, při další klasifikaci vycházíme z jejich sémantiky. Sémantické třídění je z našeho hlediska potřebné proto, abychom zjistili, ve kterých sémantických skupinách je synonymie uplatněna s vysokou četností a ve kterých je uplatněna minimálně neboli ve kterých sémantických skupinách je doložen vysoký počet synonymických řad a ve kterých je jejich počet naopak nízký. Z následných zjištění můžeme vyvodit doporučení pro školskou praxi, a to kterým sémantickým oblastem je třeba při procvičování učiva o synonymii věnovat v hodinách českého jazyka a komunikační a slohové výchovy zvýšenou pozornost.

Vzhledem k rozsahu a k charakteru zkoumaného materiálu se nabízené možnosti klasifikace (srov. Haller, Klégr, Daneš) jevíly jako nevyhovující, proto jsme kritéria třídění přizpůsobili konkrétnímu materiálu a zvolili jsme určitou kombinaci stanovení vlastních kritérií, kritérií stanovených J. Filipcem (1961) a kritérií užitých při tvorbě Tezauru jazyka českého (2007), případně Hallerova Slovníku věcného a synonymického (1969-1986)¹³.

Sémantické skupiny substantiv jsme vydělili na základě vlastních kritérií. Při jejich stanovení jsme jen částečně vycházeli z Filipcovy klasifikace substantiv (Filipec, 1961) (např. abstraktní pojmy) doplněné o klasifikaci Hallerovu (např. člověk) (Haller, 1969 – 1986). Substantivní synonymické řady rozdělujeme do sémantických skupin: 1. člověk – části lidského těla, lidská obydlí a jejich části, lidská společenství, vlastní jména, lidská ústrojí, 2. příroda – živá, neživá, 3. předměty a zařízení, 4. vlastnosti, stavy, schopnosti, 5. činnosti, výsledky činností, 6. označení času, míry, množství a 7. abstraktní pojmy.

Vzhledem k nízkému počtu adjektiv ve zkoumaném materiálu jsme se při stanovení sémantických skupin spokojili s vysokou mírou abstrakce. Vydělujeme pouze sémantickou skupinu adjektiv hodnotících kladně, záporně a ostatních.

Pro rozdělení sloves se jako nejvýhodnější ukázalo členění, které uvádí A. Klégr (2007). Sémantické skupiny sloves jsou primárně vytvořeny podle tříd, které Klégr převzal od Rogeta (1852). Jsou to: 1. abstraktní vztahy, 2. prostor, 3. hmota, 4. intelekt: užívání mysli, 5. volní oblast: uplatnění vůle a 6. emoce, náboženství, morálka. Nepřevzali jsme však další členění jednotlivých tříd, které by vzhledem k rozsahu

¹³Kritéria Fr. Daneše (1987) sice vychází ze sémantiky, ale jsou příliš závislá na syntaktických vztazích, proto je považujeme za nevyhovující.

zkoumaného materiálu bylo nadbytečné. Uvedené sémantické skupiny členíme do podskupin, při jejichž tvoření jsme opět vycházeli z členění Klégrova (např. počasí), sémanticky blízké podskupiny jsme sloučili (např. sluch, zvuk), případně jsme pro ně vytvořili vlastní souhrnný název (např. polohy těla). Pokud byla podskupina doložena jedinou synonymickou řadou, nevyčleňovali jsme ji, a takovéto synonymické řady jsme zařadili do podskupiny ostatní.

Pro rozdělení adverbíí jsme zvolili klasifikaci podle okolností, které adverbia vyjadřují: místo, čas, způsob a příčina.

Synonymické řady jsou v rámci jednotlivých sémantických skupin a podskupin uspořádány abecedně. Jako první člen je uváděno synonymum základové, v závorce je označena případná příslušnost ke stylové vrstvě a typ synonyma, u synonym amplifikačních a kontextově situačních navíc uvádíme číslo komunikátu, v němž bylo daného synonyma užito. Ke každé synonymické řadě jsou připojeny konkrétní doklady užití (např. *matka* – *maminka* – *máma* (hovor.) – *mamka* (expr.) – *mami*: Jeho matka si ho určitě najde / Maminka připravila oběd / Máma řekla / Mamka se lekla / Moje mami s dalšími dvěma maminkami).

5.1.1 Substantiva

Zastoupeno je 949 substantiv (počet výskytů 2614), substantiv vstupujících do synonymických vztahů v rámci zkoumaného materiálu je doloženo 341. Substantiva vytvořila 84 synonymických řad, které rozdělujeme do 12 sémantických skupin.

I. Člověk

(a) části lidského těla

srdce – *srdíčko* (dem., expr.): Dary potěší na srdci i na duši / Vždy mě dokáže zahřát u srdíčka

tvář – *obličej*: City se projevují ve výrazu tváře / sledování znuděných obličejů bez zájmu

(b) lidská obydlí a jejich části

balkon – *lodžie* (část.): já s taťkou jsme se potili na balkoně / Maminka vyšla na lodžii

dům – *budova* (ideogr.) – *domeček* (dem.) – *chaloupka* (ideogr., dem.): Dostali jsme zprávu, že náš dům stojí / V budově jsme si prohlédli zajímavou výstavu / Pepa se koukl z domečku / Na okraji lesa v malé chaloupce žila kočička

hotel – *budova* (kont. sit., 17): Nejhezčí výhled nás čekal z ochozu hotelu / V budově jsme si prohlédli zajímavou výstavu o vysílači a hotelu

chata – chalupa (část.) – *chatka* (dem.): Strejda spal v chatě / O víkendu pojedeme na chalupu / Vedoucí nám ukázala naši chatku

vesnice – obec – vesnička (dem.) – *osada* (část.): Večer naše parta podnikla procházku do nedaleké vesnice / Škola v obci Veselá je malotřídka / Jeli jsme na dovolenou do malé vesničky / Cíl naší cesty byla osada nedaleko Nepomuka

židle – židlička (dem.): Spolužačka vyhodila židli z okna / Péta se poprvé vyhrabal na židličku ke klavíru

(c) lidská společenství

babička – babi (expr.): Babička si vzala deštník / Děda s babi jeli na dovolenou

bratr – brácha (ob., expr.) – *Lukáš* (kont. sit., 27) – *sourozenec* (ideogr.): Jaký můj bratr vlastně je / Můj brácha se jmenuje Karel / Jsem ráda, že Lukáše mám / Můj sourozenec má i dobré vlastnosti

člověk – muž (ideogr.) – *osoba – osůbka* (dem., expr.) – *postava*: Asi každý člověk na světě je rád, když / Jsi dobrý muž, Josefe / Záleží na dotyčné osobě / Co pro mě tahle osůbka znamená / Tam byly umělé postavy

dědeček – děda (expr.): Pétův dědeček ho pozoroval / Máma s dědou si dali kafe

děvče – dívka – holka (hovor.): Děvčata se začala malovat / Dívky raději utíkají na chodbu / S holkama jsme si vybalily

dítě – miminko (ideogr.): U malého dítěte je to láska k matce / proto jsou miminka tak úžasná

chlapec – hoch – kluk (hovor.): Chlapec ihned odpověděl / Hoši, hlavně nezmokněte / Kluci si koupili meče

kamarádka – kámoška (ob., expr.): Naší kamarádce Míše se zakutálelo jablko / Moje sestra je pro mě vzorem, kámoškou

majitel – páníček (ideogr., expr.): Měli bychom se řídit vkusem dalšího majitele / pelášil se pomazlit se svým páníčkem

manželka – žena: Už slyším hlas své manželky / Chtěl bych pro svou ženu zdraví

matka – maminka – máma (hovor.) – *mamka* (expr.) – *mami*: Jeho matka si ho určitě najde / Maminka připravila oběd / Máma řekla / Mamka se lekla / Moje mami s dalšími dvěma maminkami

mládež – mladiství – mladí lidé – mladší studenti – dospívající děti – puberťáci (expr.): Dnešní mládež si ničí zdraví / Pokud budu psát jen o mladistvých /

Viděli už jste někdy mladého člověka sedět na lavičce / Mladší studenti si myslí, že / Většinou jsou to dospívající děti okolo patnácti let / Patnáctiletí puberťáci se nedají přeučit

muž – pán: Muž nám vyhuboval / podezřelý pán byl dopaden

otec – táta (hovor.) – *tatínek – taťka* (hovor.): A tak chlapcova otce uzdravili / Táta se strejdou opravovali chatu / Tatínek vybral hezké místo / Maminka s taťkou si dali pivo

parta (hovor.) – *rodiny* (kont. sit., 16): Večer naše parta podnikla procházku / Večer si naše rodiny vyšly na krátkou procházku

partner – milý (část.) – *ten druhý* (kont. sit., 51, 54): Cítíme lásku k partnerovi / Místo, na kterém si dá člověk se svým milým první polibek / lidé se brali z čisté lásky k tomu druhému

poslední hráč – stoper (ampl., 32): tak jsem hrál posledního hráče – stopera

přítel – kamarád – blízký (část.) – *známý* (část.): Pravý přítel je tu vždycky / Mám úžasné kamarády / váš blízký se při výběru dárku netrefí / Spolu s námi jeli i naši známí

rodiče – otec a matka – maminka s taťkou (hovor.): Potom jsem se rozloučil s rodiči / za dob našich otců a matek / Maminka s taťkou si dali pivo

rodina – nejbližší (část.) – *příbuzní* (část.): Přítel je jako druhá rodina / Co může být cennějšího než zdraví naše a našich nejbližších / Hodně záleží na rodičích a příbuzných

sestra – sourozenec (ideogr.): Jsme přece sestry / Jiní sourozenci se spolu hádají

skupina – skupinka (dem.) – *parta* (hovor., ideogr.) – *stádo* (část.): skupina historického šermu / Ptáte se, jestli jsme rozdělení na skupinky / Večer naše parta podnikla procházku / parta kluků na sobě měla ošklivé masky / z houští vyběhlo stádo srnčí zvěře

žák – dítě (část.) – *puberťák* (ob., expr., část.): A čím by byl menší zájem u žáků, tím by byl menší i u mě / stádo zvěře, kterému se říká děti / poslouchání každodenních odpovědí puberťáků

(d) vlastní jména

Hana – Hanka (expr): přijela kamarádka Hana / Zavolala jsem na Hanku

Josef – Pepa (expr.): říká Pepovi: „Jsi dobrý muž, Josefe!“

Karel – Kája (expr.): Můj brácha se jmenuje Karel / Kája je hodný kluk

Katka – Káťa (expr.): S Katkou jsme prostě dvojka / Káťa je starší než já

paní Krčmářová – Maruška (expr., kont. sit., 60): okno, ze kterého vykukovala paní Krčmářová / Maruško, vždyť víš, jak rád chodím na ryby.

Petr – Petřík (expr.) – *Péťa* (expr.): Petr pospíchal / Petřík jí odpovídá / Péťa začal vytukávat svojí oblíbenou melodii

Veronika – Verča (expr.): Veronika se začervenala ostudou / Pozvali jsme Pavlu, Denču, Terku, Verču

(e) smyslová ústrojí

hlas – hlásek (dem., expr.): slyším hlas své manželky / ozve se příjemný ženský hlásek

II. Příroda

(a) Živá

kočka – kočička (dem., expr.): Děda má devět koček / V malé chaloupce žila kočička

ryba – kapr (ideogr.) – *rybka*¹⁴ (dem.): čekám, až se ryba pořádně nabodne / Včera jsi přinesl dva kapry / Rybka řekla, že přání splní

srna – srnka (dem.): Z houští vyskočila srna / Mně ani srnce se nic nestalo

zvíře – zvířátko (dem., expr.) – *zvěř* (pl. tantum, expr.): Těšili jsme se na zvířata / Koupili jsme si tácky se zvířátky / Neúnavná a téměř marná snaha vychovat stádo zvěře, kterému se říká děti

(b) Neživá

bahno – bláto (intenz.): Než jsme došli do tábora, bahno pomalu zaschlo / Na kraji břehu je bláto

břeh – kraj (část.): Šli jsme na druhý břeh rybníka / Všichni jsme přeplavali ke kraji

děšť – liják (intenz.): Pro děšť neviděl na cestu / Doprovázela nás bouřka s lijákem

dřevo – klacek (hovor., ideogr.) – *kláda* (ideogr.) – *větev* (ideogr.): Lukáš dojde pro dřevo / Vašek najednou zakopl o klacek / Došli jsme si sednout na klády / Najednou jsem slyšel praskání větví

hora – kopec (část.): Oba vozy jely přes hory / Moje teta vylezla na malý kopec

horko – vedro (intenz.): Je horko / Bylo vedro k padnutí

¹⁴Substantivum *rybka* je ve zkoumaném materiálu zastoupeno pouze jako součást sousloví zlatá rybka. Jen jednou je užito bez přívlastku zlatá, i když se o zlatou rybku jedná.

krajina – okolí (okraj.) – *panoráma* (část., expr.) – *příroda* (část.): Pozoroval jsem krajinu za tmy / Potom jsme se šli kouknout do okolí / “To je panoráma,“ užasli jsme / aby to vypadalo jako v přírodě

křoví – houští: Zaskočilo nás šustění v křoví / Z houští vyskočila srna

*kytice – kytička*¹⁵ (dem., expr.): obdarujeme je kyticí / většinou obdarujeme ženy kytičky

les – lesík (dem.): Šli jsme do lesa / Došli jsme do blízkého lesíka

list – lupen: K večeru jsem musel vyvézt listy ze stromu / Na louce jsem vyházal lupeny

louka – pastva (okraj.) – *pole* (kont. sit., 20): Ušli jsme asi 15 km na louku / Pokračovala ve směru běhu na pastvu / pole není skládka

ohěň – ohníček (dem.): tak jsme udělali ohěň na přivítanou / tam jsme si udělali ohníček

okolí – prostředí (část.): čím víc na nás působí rodiče, okolí, tím více na pravou lásku zapomínáme / prostředí nic moc, ale to jídlo. . .

potok – potůček (dem.) – *voda* (kont. sit., 49): jen tak tak, že ji neshodili do potoka / Došli jsme do lesíka, kde tekł potůček / Eda všechny zlé poníky shodil do vody

potopa – velká voda – staletá voda (ideogr.): Vylekal jsem se, že snad přišla potopa světa / Velká voda je odnesla pryč od jezírka / Přišla staletá voda

rybník – vodní království (kont. sit., 60) – *voda* (kont. sit., 58): Nevěřicně jsem zíral na hladinu rybníka / Rybka se se žbluňknutím ponořila zpět do svého vodního království / pusť mě zpět do vody

řeka – voda (kont. sit., 8): Všichni jsme se koupali v řece / Došli jsme k vodě

slunce – sluníčko (dem.): Svítlo slunce / Hned od rána svítlo sluníčko

souš – zem / země: každý tvor ať žije ve vodě či na souši / protože to bylo lepší než na suché zemi

světlo – světýlko (dem., ampl., 22) – *neon* (ideogr.) – *jiskra* (část., ampl.): Trať byla osvětlena neony a různými světýlky / V okamžiku zplození vstoupí do budoucího lidského těla jiskra, světlo, duše, láska

vrchol – hřeben (část.): vrchol hory / hřebeny hor

¹⁵Ve zkoumaném materiálu je doloženo také substantivum *květina*. Na základě sémické analýzy jej ale do této synonymické řady nezařazujeme.

III. Předměty a zařízení

akvapark – bazén (ideogr.): Večer jsme se vydali do akvaparku / Já šla ještě do bazénu

atrakce – prolézačka (ideogr.) – *labyrint* (ideogr.): Mohli jsme prolézat různé prolézačky a spoustu dalších atrakcí / Tam nově otevřeli labyrint

buřt (ob.) – *párek* (část.): Ohřáli jsme párky na ohni / Opekli jsme si buřty

cíl – konec – místo (část.): Cíl naší cesty byla osada nedaleko Nepomuka / Když jsem se blížila ke konci / Když jsme dorazili na místo

dar – dárek (dem.) – *maličkost* (kont. sit., 35, 42.) – *pozornost* (část.): Co je to dar / Lidé si dávají různé dárky / Ať už je to jen maličkost nebo velký dar / Obdarujeme je malou pozorností

jídlo – občerstvení (ideogr.): Zanedlouho nám přinesli velice chutné jídlo / Lucka přivezla také občerstvení

kolo – kolečko (dem., ampl., 32): Aspoň jsme měli kde jezdit na všem, co mělo kola a kolečka

konec – kraj – okraj: Na konci lesa jsme se zastavili / rybník, který se rozprostírá na kraji lesa / Na okraji lesa v malé chaloupce žila kočička

loď – loďka (dem.): Byla tam vystavena spousta aut, ale také letadla a lodě / tažení motorovou loďkou na laně

míč – míček (ideogr., dem.): Já s tatínkem jsme připravili míč / hod kriketovým míčkem

mobilní telefon – mobil (hovor.): Učitelé je upozorní, aby si vypnuli mobilní telefony / Dnešní mládež je ovlivňována počítači, mobily a televizory

obrázek (dem.) – *ornament* (část., ampl., 10): Na sklo se lepí různé obrázky a ornamenty

obchod – krám (hovor.): Alkohol se prodává ve většině obchodech jen tak / Esterka šla do krámu pro nové mýdlo

oblečení – oděv: Na večeri se muselo ve společenském oblečení / Ženy si oblékají nejnovější módní oděvy

prášek – tableta: Mohl by například vyměnit prášky a to by nebylo dobré / polykání tablet na hlasivky a na nervy

restaurace – hospoda (hovor.): V jedné restauraci jsme se naobědvali / Jeli jsme se strejdu do hospody

stanice – nádraží (ideogr.): Za chvíli jsme dojeli do stanice / Ať nás jde děda doprovodit k nádraží

sušenka – oplatka (část.): Jedli jsme sušenky a pili limonádu / Zastavili jsme se na teplou oplatku

televizor – televize: Dnešní mládež je ovlivňována počítači, mobily a televizory / Jen co zapneme televizi, proběhne nejméně pět reklam

traktor – traktůrek (dem.): Na mikinu jsem si obtiskla vzorek od kola traktoru / K večeru jsem musel vyvézt s traktůrkem listy

vlak – vláček (dem.) – *mašina* (ob.): Vyjeli jsme brzy ráno vlakem / Teď půjdeme do toho malého vláčku / Nakonec jsme jeli starou mašinou

*vůz – auto – džíp – terénní vůz*¹⁶: Oba vozy jely přes hory / Zbývající věci jsme naskládali do auta / Byl to výlet džípem / Za malou chvíli přijely dva terénní vozy

základní škola – základka (hovor.): Já už chodím devátým rokem do základní školy / nevidáme se tak často, jako když ještě chodila do základky

zavazadlo – kufr – taška (ideogr.): každý čekal na zavazadla / Přistáli jsme, vzali si kufry / naskládali jsme tašky do chodby

IV. Vlastnosti, stavy, schopnosti

chvilé – situace (kont. sit., 53): Pravý přítel tě neopustí ani v té nejtěžší chvíli / Pomáhám jim v těžkých situacích

klid – idylka (dem., expr.): Může jim přinést pocit klidu / Tahle idylka se ale začala měnit

pocit – cit (část.): je to krásný pocit / Některé city se projevují jednoznačně

problém – starost (ideogr.) – *trabl*¹⁷ (hovor., expr., část.) – *průser* (ob., část.) – *nouze* (okraj.): Když s tebou sdílí všechny problémy / V tuto chvíli házíme všechny starosti za hlavu / když potřebuješ vytáhnout z nějakých trablů / Mají zábavu z toho, když udělají nějaký průser / Zdravotní sestra pomáhá lidem v nejtěžší nouzi

přátelství – kamarádství: Bez přátelství se opravdu nedá žít / Bez důvěry se kamarádství nedá stavět

puberta – období puberty: je těžké vychovávat dnešní mládež ještě v pubertě / V období puberty začínají přicházet první lásky

¹⁶Zastoupeno je též substantivum *kočár* (Ihned nasedli do kočáru a hurá do vesnice), jež by mohlo být synonymní se substantivem *vůz*, všem ne v daném kontextu.

¹⁷Substantivum *trabl* je ve SŠC uvedeno jako hovorové. Našli jsme jej i ve Slovníku nespisovné češtiny (2009) jako obecněčeské.

radost – potěšení (ideogr.): Pokud chceme někomu udělat radost / Někomu k potěšení stačí jediné slůvko

starost – obava: místo radosti přivede jen starosti / mám obavu, že nás někdo sleduje

strach – obava (ideogr.): Já jsem měla také trošku malý strach / Mám obavu, že nás někdo sleduje

V. Činnosti, výsledky činností

běh – útěk (část.): pokračovala ve směru běhu / dal jsem se na útěk

cesta – procházka (část.) – *túra* (část., intenz.) – *vandr* (část., ob.) – *vyjížďka* (část.) – *výlet* (část.): Cíl naší cesty byla osada nedaleko Nepomuka / Naše rodiny absolvovaly procházku do blízkého lesa / V týdnu nás čekaly tři túry na kolech / Pojedeme na vandr / Odpoledne jezdíme na vyjížďky / Podnikli jsme výlet

cesta – silnice (ideogr.) – *ulice* (ideogr.): Já spadla na kamennou cestu / K večeru jsme šli po silnici / Jdete po ulici a najednou vám upadne taška

cesta – trasa – trať: Prodloužili jsme si cestu o 10 km / Mám jít podle vyznačené trasy / Trať byla osvětlena neony a různými světýlky

hra – hraní: hra na klavír ho začala ještě více bavit / Následující den jsme strávili koupáním a hraním tenisu

informace – zpráva: Měli jsme jen částečné informace / Naši sousedé dostali zprávu, že

koníček – zájem – záliba (ampl., 28): Je to můj koníček / Každá jsme začínala mít svoje zájmy / Má tam svoje záliby

leknutí – vylekání: Z leknutí mi bylo špatně / Na stezce odvahy nebylo žádné vylekání

nápad – myšlenka (část.) – *plán* (část.): prima nápad / Myšlenka, že bych se měl stát učitelem, mě nikdy nenapadla / Míra řekl: „Mám plán.“

odpočinek – oddech: Tu jsme měli využít pro řádný odpočinek / Před lesem následoval oddech

odpověď – výmluva (část., ampl., 45): Děti v tomto období mají na všechno odpověď a na všechno výmluvu

písemka (hovor.) – *test* (ideogr.): a to právě přivolá nečekanou písemku / Učitelé nám schválně dávali testy

podpora – opora: Moje sestra je pro mě vzorem, kámoškou, podporou, je tu vždy, když ji potřebuji / Je pro mě oporou

pochopení – poznání (část., ampl., 55) – *názor* (část.) – *chápaní* (část.): Mé poznání a pochopení lásky je takové / Jaký je můj názor na dary / vztah, který je mimo naše chápaní

pohled – výhled (část.): Jaký nádherný pohled je na svět / Z našeho balkonu byl krásný výhled

práce – dřina (expr.): Rodiče by měli donutit děti k práci a učení / Ten potlesk byl opravdovou odměnou za všechnu tu dřinu a píli

práce – povolání: Zdravotní sestra je velmi těžká práce na psychiku / Povolání učitele má i nějaké výhody

prohlídka – prozkoumávání (část.): Prohlídka zámku se mi moc líbila / Celý den jsme se věnovali prozkoumávání kempu

přání – sen (část.): Rybka řekla, že přání splní / Byla bych ráda, kdyby se mi tuten sen vyplnil

představení – vystoupení – scénka (ideogr.) – *koncert* (ideogr.) – *besídka* (ideogr.): Večer bylo představení s hady / Na závěr vystoupení začal Petr hrát sólo / Po koncertě se Petra zeptal, jestli / až do noci zkouší ty jejich scénky / Péťu čekalo první vystoupení před publikem na školní besídce

příhoda – příběh: Od této příhody už nikdy Piko nejedl žádné mýdlo / Povím vám svůj příběh od začátku

slovo – slůvko (dem.) – *pojmem* (kont. sit., 47)¹⁸: Láska, slovo omílané stále dokola / To jedno malé slůvko má tisíce podob / Pod tímto pojmem si představím velkou škálu podob

snaha – odhodlání (část., intenz.) – *vůle*: Moje sestra někdy mívá snahu mě vychovávat / Odhodlání bylo velké / Jediná věc a obrana je pro nás vůle

snaha – píle – dřina (expr., ampl., 56): Ten potlesk byl opravdovou odměnou za všechnu tu dřinu a píli / Neúnavná a téměř marná snaha vychovat stádo zvěře, kterému se říká děti

soutěž – závod – hra (část.): Hrajeme různé hry a soutěže / Závod byl napínavý / V autobuse jsme hráli různé hry

šerm – šermování: účinkování ve skupině historického šermu / začali se převádět v šermování

¹⁸Výrazy *slovo* a *pojmem* za synonyma nepovažujeme. V jedné práci ale jako synonymní užity jsou.

vyprávění – příběh (ideogr.): Z vyprávění a třeba i z fotek vím, že / Povím vám svůj příběh od začátku

zábava – legrace (ideogr.) – *sranda* (ob., expr., ideogr.): Někomu záleží na dobré zábavě / Byla to legrace / Je tam také velká sranda

VI. Označení času, míry, množství

1. dubna – apríl: Stalo se to 1. dubna / Byl přece apríl

doba – čas – období: Proč se raději nevrátíme do starých dob / Nějaký čas s ním strávíme / Je to období, kdy nemyslíme na nic

doba – svět (kont. sit., 51): Ale proč se v dnešní době tolik kouří cigarety a pije alkohol / v dnešním uspěchaném světě se všechno přepočítává na peníze

etapa – období: V každé etapě života má jiný význam / Je to období, kdy nemyslíme na nic

chvíle – chvilka (dem.) – *chvilíčka* (dem.) – *minuta* (část.) – *okamžik – vteřina* (kont. sit., 55): Za chvíli jsme dojeli do stanice / Za chvilku tu byli lékaři / Za chvilíčku vystrčila zlatá rybka hlavu / Uběhlo hodně minut / V tom okamžiku vyskočila z houští srna / svou bezcitností vás srazil na kolena během jedné vteřiny

kousek (dem.) – *část* (část.) – *kapka* (kont. sit., ampl., 55, expr.) – *trocha* (část.): ztratit přátele znamená postrádat kousek sebe, většinou tu dražší část / Odloupne se nebo odkápne část, kapka / chyběla jim trocha štěstí

pauza – přestávka (ideogr.): Po pauze jsme museli jet dál na oběd / Přestávky, ale i hodiny jsou hodně nebezpečné

VII. Abstraktní pojmy

důvod – příčina: a to je důvod, proč jsem se pro něj rozhodla / doba se mění a to je to, co je příčinou dnešní mládeže

maličkost – hloupost (expr.): Většinou se hádáme kvůli maličkostem / Takovou hloupost by uhádlo každé malé dítě

problém – otázka (část.) – *téma* (část.) – *věc* (část.): Zamysleme se nad problémem / Proto se hned nabízí otázka / Mám k tomuto tématu silný vztah / Povídáme si o samých povrchních věcech

příležitost – možnost (část.): Kolik lidí za den využije příležitost se posadit na lavičku / Takovouto možnost děti před sto lety neměly

psychika – vědomí: Zdravotní sestra je velmi náročná práce na psychiku / Vydělí se z vyššího vědomí

řada – škála (část.): Určitě bych na něm řadu věcí změnila / Pod tímto pojmem si představím celou škálu podob

styl – image (část.): Máme prostě jiný styl, vkus / Sport může být pro mnoho lidí jen image

význam – smysl: Proč to pro nás má takový význam / Část, bez které nemá smysl žít

vzor – příklad: Moje sestra je pro mě vzorem / Kdo by měl být příkladem

5.1.2 Adjektiva

Materiálová základna dokládá 299 adjektiv (počet výskytů 679), adjektiv vstupujících do synonymických vztahů v rámci zkoumaného materiálu je zastoupeno 110. Adjektiva vytvořila 46 synonymických řad, které rozdělujeme do tří sémantických skupin.

I. Hodnotící kladně

dobrý – fajn (ob.) – *prima* (hovor.) – *skvělý* (intenz.) – *super* (ob., intenz.) – *úžasný* (intenz.) – *v pohodě* (expr.): To je dobrý nápad / To je fajn / prima nápad / Jsme skvělá parta / Bylo to super / Mám úžasně kamarády / Všechno zatím bylo v pohodě

dokonalý – vzorný – bez chyby (část.) – *bez problému* (část.): Nikdo nemůže být zcela dokonalý / byli jste vzorní žáci / Nikdo není bez chyby / Máme zde žáky bez problému

důležitý – cenný – drahý – vzácný – významný: Podle mě je láska v životě to nejdůležitější / Nejcennějším citem je pro mě přátelství / Ztratit přátele znamená postrádat kousek sebe, většinou tu dražší část / bez toho nejvzácnějšího daru, daru života, bychom nemohli přijímat ty ostatní / ten druhý pro ně hraje významnou roli

hezký – krásný (intenz.) – *nádherný* (intenz.) – *pěkný*: Tatínek vybral hezké místo / Odpočívat se v krásném údolí řeky opravdu nedalo / Pozorovali nádhernou krajinu / V autobusu to bylo moc pěkné

hodný – dobrý (část.) – *vychovaný* (část.): Kája je opravdu hodný kluk / Jsi dobrý muž, Josefe / Určitě je vtipný, chytrý, vychovaný

chutný – dobrý (část.) – *výborný* (intenz.): Zanedlouho nám přinesli velice chutné jídlo / Po dobré večeři se šlo spát / Ráda si pochutnám na výborném jídle

klíčový – nezastupitelný: Jsem tvrdý a klíčový hráč / Lavička má prostě nezastupitelný význam

krásný – milý (kont. sit., ampl., 42) – *úžasný* (intenz., kont. sit., 11, 55, ampl., 11):
Dát někomu dar je moc krásné a milé / V letadle to bylo krásné a úžasné

milý – roztomilý (část.): Nejmilejší princezno, buď tak hodná / Tyto děti jsou velmi roztomilé

nezkažený – nepokroucený (část., ampl., 55): Máme tuto lásku v sobě, ještě ničím nezkaženou a nepokroucenou

pravý – opravdový: Každý poznal pravé přátelství / Máš opravdového přítele

sympatický – příjemný – milý (část.): Někomu stačí, když je mu ten druhý sympatický / Po chvíli se ozve příjemný ženský hlásek / Dát někomu dar je moc krásné a milé

vhodný – dobrý (část.) – *správný*: Je nejdražší věc v obchodě opravdu tím nevhodnějším dárkem / To zdaleka není dobrá otázka / Měli bychom být opatrní při výběru dárku, někdy to nemusí být ten správný

v pohodě – bez problému: Všechno zatím bylo v pohodě / Máme zde žáky bez problému

zábavný – veselý – vtipný (část.): Byla to dlouhá cesta, ale zábavná / Ten svět je také hned veselejší / Určitě je vtipný, chytrý a vychovaný

II. Hodnotící záporně

děsný – hrozný: Dost děsné je také společné stolování / Je to docela hrozná představa

divný – neobvyklý – podezřelý (část.) – *zvláštní*: Bylo mi divné, že / což není nic neobvyklého / Najednou přes silnici přecházel podezřelý pán / Bylo to opravdu zvláštní

nejhorší – nejtěžší (část., ampl., 55): nejhorší bylo, když jsme to museli umýt / Pravý přítel tě neopustí ani v té nejtěžší nouzi / zapomínání je to nejhorší a nejtěžší

ošklivý – nehezky – nic moc (část., expr.): Parta kluků měla na sobě ošklivé masky / Lavičku vyměníte za novou, nehezkou lavičku / Prostředí nic moc

špatný – na . . . (expr.): A to už je hodně špatné / byl bych učitel na . . .

unavený – utahaný (expr.) – *zadejchaný* (část., expr.) – *na konci sil* (část.): Byly jsme z celého dne unavené / Byli jsme utahaní / Byli jsme zadejchaný / Když jsme na konci svých sil

zlý – krutý (intenz.) – *špatný* (část.): Zlí poníci tam zůstali jen tak stát / Mám chuť skončit s tím krutým životem / A to už je hodně špatné

znuděný – otrávený (hovor., expr.): sledování znuděných obličejů bez zájmu / a ti „otrávení“ pubertáci

III. Ostatní

abstraktní – neuchopitelný: ať je to věc abstraktní nebo konkrétní / něco neuchopitelného, krásného

blízký – nedaleký – přilehlý (část.): Také jsme došli do blízkého lesíka / Naše parta podnikla procházku do nedaleké vesnice / krásný výhled na bazén a terasu přilehlé restaurace

další – následující – příští: A stejně to bylo i další dny / Následující den jsme strávili koupáním / Příští rok opět přijedeme

divoký – prudký: řeka, která byla hodně divoká a široká / Prudký liják bil do střechy

duševní – psychický: Mě osobně víc potěší duševní dar / Láska není jen fyzická, ale hlavně psychická

hnědý – černohnědý (ideogr.) – *tmavě hnědý* (ideogr.): hnědý kabát / čepice, myslím černohnědé barvy / vousy, které byly tmavě hnědé

jasný – jednoznačný: Už ráno mi bylo jasné, že / Nemám na to jednoznačnou odpověď

jednoduchý – lehký (část.) – *jen tak* (hovor.): Není jednoduché se tomu ubránit / Rodiče to také nemají lehké / Tato práce není jen tak

jiný – další – druhý – nový (část.) – *ostatní* (pl.): Projeli jsme znovu jinou trasu / Moje mami s dalšími dvěma maminkami / Raději se spoléhejte sami na sebe a ne na druhé / Esterka mu odpustila a šla do krámu pro nové mýdlo / Ale co ti ostatní *obyčejný – normální*: co může těmto lidem přinést jen obyčejná lavička / pubertáci, kteří na docela normální otázku odpoví hůř než Honza Malý

opuštěný – sám: bez přátel bychom byli doslova opuštění / nejlepší je zůstat sama do doby, než zapomenu

rozdílný – jiný: ptáte se, proč jsou děti tak rozdílné / Každý z nás je jiný

samotný (hovor.) – *sám*: Kdybychom to měli vzít úplně od samotného začátku / Já sama se snažím zapomenout

sladký – cukrový (ideogr.): To je také řecká pochoutka, ale o hodně sladší / Na pláži jsme si kupovali cukrové koblihy

stejný – ten samý (hovor.): Máme narozeniny ve stejný den / To samé je i s láskou

vedlejší – přilehlý: Zahlédli jsme špičky stanů vedlejšího tábora / výhled na bazén a terasu přilehlé restaurace

veliký – k padnutí (expr.): Tam bylo veliké vedro / Bylo vedro k padnutí

velký – veliký – mohutný (část., intenz.) – *ohromný* (intenz.) – *strašný* (expr.) – *z pekla* (expr.): Měli jsme velký hlad / To považují za veliký dar / Po vystoupení se strhl mohutný potlesk / A má ohromnou pravdu / V noci přišel strašný liják / Dneska budeme mít z pekla štěstí

velký – široký (část.): Zanedlouho jsme dojeli k velké řece / řeka, která byla hodně široká a divoká

vesnický – sedlácký: Jednou k ní přišel vesnický chlapec / Takovou ostudu před sedláckým chlapcem

udělaný – postavený (část.) – *vyráběný* (část.): Sedl jsem si na nově udělanou lavičku / Měli jsme vlastnoručně postavené rampy / Ručně vyráběnou lavičku vyměníte za novou

zbylý – zbývající (část.) – *ostatní* (část.): a těch zbylých 30 % to jsou děti / Zbývající věci jsme naskládali do auta / Ostatní žáci při závodech povzbuzovali

zdravý / zdráv – v pořádku (část.): Měli peníze, byli zdraví / že to všechno přežiju zdráv / Minulý týden jsem se dozvěděla, že je v pořádku

5.1.3 Verba

Ve zkoumaném materiálu je zastoupeno 1011 sloves (počet výskytů 2827), sloves vstupujících do synonymických vztahů v rámci zkoumaného materiálu je doloženo 593. Slovesa vytvořila 217 synonymických řad, které rozdělujeme do 38 sémantických skupin.

I. Abstraktní vztahy

(a) Existence

bydlet – být – ubytovat se (část.) – *spát* (ve stanu) (část.) – *žít*: Bydlet bych tady nechtěla, ale na chatu by to tu bylo dobré / V chatkách můžeme být po třech / Ubytovali jsme se v kempu Hejnice / Já jsem spala ve stanu s kamarádkou Míšou / žila tam s ním kočička jménem Esterka

být – zůstávat: Jen to vědomí lásky je v nás / sport stále pro většinu lidí zůstává koníčkem a zálibou

existovat – být – žít: Řekla bych, že je dobře, že existují takové věci, jako jsou dary / A takových lidí je na světě opravdu málo / Proč se nedá bez přátelství žít

strávit – pobývat – být: Zbytek dne jsme strávili u bazénu / Bylo krásně všechny ty dny, co jsme tam pobývali / Poslední den na dovolené jsme byli jen u bazénu

(b) Vztah

doprovodit – jet s: Rodiče mi tam doprovodili / Kdo by také s námi jel

podobat se (komu) – být jako – vypadat jako: Pijou alkohol, protože se chtějí podobat dospělým / Byli jsme jako sochy / Podle mě by jí nejlépe slušela zelená, aby to vypadalo jako v přírodě

sledovat – doprovázet (kont. sit., 21): Mám obavu, že nás někdo sleduje / Na zpáteční cestě nás cosi doprovázelo ve křoví

vycházet spolu – rozumět si – snášet se: A jak my všichni spolu vycházíme / Někomu záleží na tom, aby si ve všem rozuměli / Znáš ho dlouho nebo se nesnášíte

(c) Čas

blížit se (k čemu) – dostávat se (k čemu): Když jsem se blížila ke konci, bylo mi divné / Tím se dostáváme k další věci

přijít / přicházet – následovat (část.): Ale pak přijde den / V období puberty začínají přicházet první lásky / Před lesem následoval velký oddech

trvat – být dlouhý: Cesta trvala pět hodin / Tábor byl sice dlouhý 14 dní

uplynout – uběhnout – utíkat – jít [čas]: Týden uplynul / Cesta nám rychle uběhla / aby nám čas rychle utíkal / Ale jak jde čas, lavička zůstane sama

(d) Změna

přestat – skončit (část.): Když přestalo pršet, šli jsme / V sedm hodin jsme skončili

rozbít – zničit / ničit (intenz.): Odpoledne se mi rozbil počítač / doufám, že sekačku nezničí / dnešní mládež si ničí zdraví

skončit – zakončit – dokončit: a tak skončil náš výlet k dědovi / Takže bych to zakončil tak, že děti se rodí pořád stejné / Když dokončil základní školu, pokračoval dále

splnit – vyplnit: tvá přání jsou splněna / Byla bych ráda, kdyby se mi tuten sen vyplnil

vyměnit (za co) – nahradit (čím): Za žádnou jinou bych ji nevyměnila / Otcovské pouto nejde ničím nahradit

vznikat – rodit se (kniž.): tak vzniká pravé přátelství / Rodí se v oku a padá k srdci (slza, dopl. M. S.)

začít – dát se – pustit se (do) – přijít / přicházet – strhnout se (část.): Začali jsme se všichni smát / dal jsem se na útek / pustili jsme se do jídla / V noci přišel strašný liják / V období puberty začínají přicházet první lásky / Po vystoupení se strhl mohutný potlesk

(e) Příčinnost

ovlivnit (koho) – působit (co na koho): Snad nás to moc neovlivní / čím víc na nás působí rodiče, okolí, tím více na pravou lásku zapomínáme

přinést – přivést (kont. sit., 39) – *přivodit – způsobit* (část.): Může jim přinést pocit klidu / místo radosti přivede jen starosti / Pokud však chceme spíše přivodit starost / po spoušti, kterou bouřka způsobila, ani stopa

vyplývat (co z čeho) – plynout (co z čeho): Z čehož vyplývá závěr, že bych byl učitel na. . . / Z toho všeho plyne, že nebýt na světě kamarádství a láska, tak by život neměl smysl

záležet – záviset – spočívat (v čem) (část.) – *být (na kom)*: Záleží na dotyčné osobě, jaké má srdce / Hodně závisí na jejich rodičích / Plán spočíval v tom, že / To už je na každém, jak si to přebere

způsobit – být příčinou: po spoušti, kterou bouřka způsobila, ani stopa / děti se rodí pořád stejné, ale doba se mění a to je to, co je příčinou dnešní mládeže

(f) Ostatní

dělat rozdíly – rozdělovat: Proč v tom dělat tak velké rozdíly / Proč to takhle rozdělujeme (= rozlišujeme, dopl. M. S.)

mít vlohly (na co) – být vhodný (k čemu) (ampl., 28): Na to nemám vlohy, nejsem k tomu vhodný

poznat – zažít: Každý už poznal pravé i nepravé přátelství / Každý už zažil hodně

prožít / prožívat – zažít / zažívat – užít si (část.) – *strávit* (část.): něco spolu musí prožít / Jak poznám, co lidi kolem mě prožívají / Tento zážitek jsem zažila před osmi lety / jaké neštěstí mnoho lidí zažívá / Všichni jsme se těšili, jak si užijeme víkend / Nějaký čas s ním strávíme

vydělit se – odloupnout se (kont. sit., ampl., 55) – *odkápnout* (kont. sit., ampl., 55): Vydělí se z vyššího vědomí / odloupe se nebo odkápe část, kapka

II. Prostor

(a) Polohy těla

lehnout si – ulehnout – jít spát (část.): Když si lehnul, najednou slyšel hluk /

Hned po večeři ulehli do postelí / Po večeři jsem šel spát

ležet – být: Když jdeme spát a ležíme v postelích / Říkal si, co je to na tom stole

sedět – posedět: Zdálo se mi, že už sedím hodinu / Kdyby nebylo lavičky, tak ani není v parku kde posedět

*sednout si / sedat si – posadit se*¹⁹ – *usadit se – zaujmout místo* (část.) – *vyhrabat se (kam)* (expr.): sedl jsem si na nově udělanou lavičku / Už jako spousty let si chodím sedat na břeh / Kolik lidí za den jenom využije příležitost se posadit / Den poté jsme se usadili na balkoně / Naše rodiny zaujaly strategické místo u bazénu / Malý Péťa se vyhrabal na židličku ke klavíru

spadnout – upadnout – být (kde) (kont. sit., 8): Já jsem spadla na kamennou cestu / jdete po ulici a najednou vám upadne taška / postupně jsme v blátě byli všichni

stát – být: Najednou za mnou stál pán větší postavy / Škola byla blízko lesa
vstávat – mít budíček (část.): Museli jsme vstávat v sedm hodin / Ráno v osm jsme měli budíček

zapadnout (po kolena do vody) – stát (po kolena ve vodě) (kont. sit., 59): Zapadl jsem však až po kolena do vody / Vyšel jsem z karavanu a stál jsem po kolena ve vodě

(b) Pohyb

běžet – naběhat (část.) – *utíkat – pelášit* (expr.)²⁰: Se sestrou jsme běžely na oběd / záložník, který naběhá nejvíc na hřišti / Dívky raději utíkají na chodbu / pelášil se pomazlit se svým páníčkem

jet / jezdit – hurá (kont. sit., 46, expr.): Druhý den jsme jeli k dědovo sestře / Každý rok jezdím na koňský tábor / Ihned nasedli do kočáru a hurá do vesnice

jít / chodit – běžet (expr.)²¹: Šla jsem a vedoucí mi řekla / Chodili jsme každý den krmit krávy / Prosím tě, běž už

pokračovat (v čem) [cesta] – jít dál: Pokračovali jsme dál v cestě, (pěšky, dopl. M. S.) / Jdeme dál

¹⁹Ve zkoumaném materiálu je doloženo také sloveso *posadit (koho kam)*: Péťu posadila ke klavíru

²⁰Ve zkoumaném materiálu je jednou zastoupeno sloveso *běhat*, ovšem pouze jako součást slovního spojení *běhat do útoku*, proto ho do této synonymní řady nezařazujeme.

²¹Ke slovesu *jít* můžeme uvažovat i o synonymním slovesu *klátit se*, které ovšem není zastoupeno jako sloveso ale pouze jako deverbativní adjektivum (Když vidíte opilé dospělé **klátící se** po ulici).

projít kolem – jít kolem: Jde kolem vás nějaká parta / Jak často kolem projde pes

projít se – absolvovat procházku – jít na procházku – podniknout procházku – jít se projít – jít ven (část.) – *jít se kouknout do okolí* (část.): Prošli jsme se přes Dobrou Vodu / Po večeři naše rodiny absolvovaly procházku do blízkého okolí / Jednoho letního dne šel pes Siky se svým páníčkem na procházku / Večer naše parta podnikla procházku do blízké vesnice / Potom jsme se šli projít / Jednoho dne jsem šel s kamarády ven / Šli jsme se kouknout do okolí
pokračovat – jet dál: Pak jsme pokračovali na přehradu Lipno / Museli jsme jet dál na oběd

pospíchat – spěchat – běžet (část.): Pospíchali jsme k lanovce / vypadal, že někam hodně spěchá / běžel jsem domů a volal policii

udělat si výlet – podniknout výlet: proto nás napadlo udělat si výlet / Podnikli jsme výlet na Ještěd

(c) **Příchod, odchod, vstup, východ**

doplatvat (kam) – přeplavat (k čemu) (část.): Doplavte asi doprostředka řeky / Všichni jsme přeplavali ke kraji

dostat se – vstoupit: Zanedlouho se dostaneme do jiné třídy / Do naší třídy jsem vstoupila již v první třídě

nastoupit / nastupovat – hurá (expr., kont. sit., 11) – *nasednout – jít (kam)* (kont. sit., 4): Nastoupili jsme do autobusu / Nastupovali jsme do autobusu / hurá do autobusu / Nasedli jsme do vozu / Teď půjdeme do toho malého vláčku

odejít / odcházet – opustit – odpoutat se (část.): Zanedlouho z této třídy odejdeme / Když Petřík odcházel, úplně zapomněl / Pravý přítel mě však neopustí ani v té nejtěžší chvíli / Je těžké se od toho odpoutat

odletět – mít odlet: Měli jsme odletět ve dvě, ale letadlo mělo zpoždění, takže jsme měli odlet ve tři

přijet – dojet – dorazit – dostat se – být (kde) (kont. sit., 7, 59): Po obědě přijela Lucka / Dojeli jsme na parkoviště / Dorazili jsme do sklárny (autobusem, dopl. M. S.) / Hodinu nám trvalo, než jsme se dostali do hotelu / Tam jsme byli v jedenáct

přijít – dojít – dorazit – být (kde) (kont. sit., 5, 14, 46) – *zajít (ke komu)*: Přišli jsme do hotelu / Došli jsme k vodě / Na nádraží jsme dorazili v 7,30 (pěšky, dopl. M. S.) / Za chvíli tu byli lékaři / přátelé, ke kterým můžeš zajít, když je ti smutno

přistát – přiletět (část.): Přistáli jsme, vzali si kufry a hurá do autobusu / Konečně přiletělo letadlo

přivést – dovézt: Ten nás přivezl konečně domů / nasedli jsme do autobusu, který nás dovezl do Prahy

rozloučit se – rozejít se (část.) – *rozdělit se* (část.): Potom jsme se rozloučili s rodiči / Odjeli jsme na autobusové nádraží, kde jsme se rozešli / jsme v deváté třídě, takže se už letos rozdělíme

sejít se – mít sraz – potkat (koho) (část.) – *vídat se* (část.) – *vidět* (část.): potom se sejdem venku / tam jsme měli sraz s ostatními vozy / cestou potkám mlynáře / alespoň s některými se budu vídat / kamarádka, kterou jsem dlouho neviděla

vracet se – jet zpátky – odjet / odjíždět (kont. sit., 9): Sedmý den jsme se vraceli domů / a jelo se zpátky / Asi o půlnoci jsme odjeli domů / Domů jsme odjížděli až večer

vstoupit – vejít: Když jsme vstoupili do pokoje, řekli jsme si / Vešli jsme do zoo

vrátit se / vracet se – dostat se (kont. sit., 15) – *jet zpátky – jít* (kont. sit., 20) – *přijít* (kont. sit., 50) – *vyrazit zpátky*: Po dvou hodinách jsme se vrátili / když jsme se vraceli / Do stanu jsme se dostali až pozdě v noci / a jelo se zpátky / Chtěl jsem se vrátit, ale nešel jsem / Posléze přišel Piko / vyrazili jsme zpátky k babičce

vydat se – jít (kont. sit., 2) – *vyrazit*: vydali jsme se k Ještědu / Tak jsem šla / Vyrazili jsme zpátky k babičce (pěšky, dopl. M. S.)

vydat se – jet (kont. sit., 4) – *vyjet – vypravit se*: Večer jsme se vydali do akvaparku / Nastoupili jsme do autobusu a jeli do Milevska / Vyjeli jsme do Liberce / naše rodina se vypravila na dovolenou (autem, dopl. M. S.)

vylézt – vyšlapat: Moje teta vylezla na malý kopec / Chvilku trvalo, než jsme vyšlapali hodně schodů

vystoupit / vystupovat – vyjít / vycházet: Vystoupili jsme a paní učitelka řekla / Když jsme vystupovali, moc jsme se těšili / vyšli jsme z letadla / vycházeli jsme z autobusu

(d) **Příjem potravy**

dát si (co) – pochutnat si (na čem) (část.): U jednoho pána jsme si dali pečené kuře / Ráda si pochutnám na výborném jídle

dojít – být po obědě (část.) – *sníst*: Všechno jsme dojedli / My čtyři jsme už byli po obědě / Oběd jsem tenkrát nesnědla

jíst / najíst se – dát si (co) – nasnídat se (ideogr.) – posnídat (ideogr.) – mít (co) [snídaně] (ideogr.) – naobědvat se (ideogr.) – mít (co) [polévka] (ideogr.) – mít k obědu (ideogr.) – navečeřet se (ideogr.): Jedli jsme sušenky a pili limonádu / V letadle jsme se najedli / U jednoho pána jsme si dali pečené kuře / V klidu jsem se nasnídal / Chtěli jsme posnídat / V osm jsme měli snídali / V jedné restauraci jsme se naobědvali / Ten den jsme měli rajskou polévku / Čtvrtý den jsme měli k obědu brambory a omáčku / Po všech přípravách jsme se konečně navečeřeli

naobědvat se – mít (co) [polévka] – mít k obědu: V jedné restauraci jsme se naobědvali / Ten den jsme měli rajskou polévku / Čtvrtý den jsme měli k obědu brambory a omáčku

nasnídat se – posnídat – mít (co) [snídaně]: V klidu jsem se nasnídal / Chtěli jsme posnídat / V osm jsme měli snídani

pít / napít se – připít si (část.) – dát si (část.): Pijou alkohol / Všechna zvířátka se šla napít k jezírku / / Připili jsme si na zdraví / Máma s dědou si dali kafe *péci / opéci / opékat – grilovat – ohřát (část.):* parkoviště, na kterém tureckém ženy pekly dobré placky / Opekli jsme si buřty / Večer jsme si opékali kuře a buřty / Jde se grilovat / Rozdělali jsme oheň a ohřáli si párky

pustit se (do čeho) – zakousnout se (do čeho) (část.): pustili jsme se do jídla / Já myslel, že je to perník, tak jsem se do toho zakousl

uvařit – připravit (co) [jídlo]: Babička nám uvařila oběd / Mezitím maminka připravila oběd

(e) Ostatní

hodit – švihnout (část.): Najednou jako by mě někdo hodil do vody / Rychle švihnu udicí

jít (pro co) – běžet (pro co) (intenz.) – dojít (pro co) – odběhnout (pro co) (intenz., část.): Nakonec šla pro podložku / Pro jablko Míša došla a omluvila se / Esterka běžela pro vodu / Sama odběhla pro mýdlo

koupat se / vykoupat se – strávit (čím) [koupání] – věnovat se (čemu) [koupání]: Potom jsme se šli ještě koupat / Nakonec jsme se šli ještě vykoupat / Následující den jsme strávili koupáním / Celý den jsme se věnovali koupání

obléci se / oblékat se – vzít si (na sebe) – převléci se (část.): V klidu jsem se oblékl, udělal ranní hygienu / Ženy si na sebe oblékají nejnovější módní oděvy / Vzali jsme si na sebe kraťasy / V šatnách jsme se na závody převlékli

odpočinout si / odpočívát – oddechnout si²² – využít (pro co) [odpočinek]: máme si vybalit a trochu odpočinout / Chvíli jsme odpočívaly / Kolik lidí za den jenom využije příležitost se posadit a oddechnout si / Ten (čas, dopl. M. S.) jsme měli využít pro řádný odpočinek

pustit – hodit (kont. sit., 60): Dobře, zlatá rybko, pustím tě / Pepa jí s díky hodil zpět do vody

vybalit – vyndat: S holkama jsme si vybalily / Sedl jsem si na lavičku, vyndal udici

III. Hmota

(a) Počasí

blýskat se – blížít se (bouřka) (část.): V dálce se blýskalo / Blížila se bouřka

být vedro – pařit (expr.): Tam bylo veliké vedro / K večeru jsme šli po silnici, kde to opravdu pařilo

pršet – bít (liják) (intenz.): Další dva dny pršelo / Prudký liják bil do střechy

zkazit / kazit se (počasí) – zatáhnout se (část.): Další den se počasí zkazilo / Začalo se trochu kazit počasí / Během oběda se obloha úplně zatáhla

(b) Vidění

podívat se / dívat se – pozorovat – rozhlédnout se (část.) – *koukat (se) / kouknout (se) – vykukovat* (hovor.): Šli jsme se podívat na pár posledních kol / Dívali jsme se směrem na louky / Pozoroval jsem krajinu za tmy / aby se rozhlédla po okolí / Koukali jsme se na různé výrobky / Šli jsme se kouknout do okolí / vrátil se k oknu, že kterého vykukovala paní Krčmářová

prohlédnout si / prohlídnout si (hovor.) / *prohlížet si – projít si* (část.) – *věnovat se (čemu)* [prozkoumávání] (část.): V budově jsme si prohlédli zajímavou výstavu / Na zámku jsme si prohlídli konírnu / Tak jsme si s holkama prohlížely okolí / prošli jsme si náměstí / Celý den jsme se věnovali prozkoumávání kempu

vidět – zahlédnout (část.): Neviděl jsi tady někoho utíkat / Zahlédli jsme špičky stanů

(c) Sluch, zvuk

vyslechnout (si) – slyšet: Co všechno si ta lavička přes den musí vyslechnout / Ta dnešní mládež slyším snad od každého dospělého

²²V našem materiálu je jednou zastoupeno také sloveso *oddechnout si*, ovšem ve významu ‚pocítit úlevu‘ (Tak **jsem si oddechnul** a mohl jsem se zase spokojeně vrátit k rybníku).

ťukat – vyťukávat (část.): Začal ťukat neohrabanými prstíky na černé a bílé klávesy / Péťa začal vyťukávat svoji oblíbenou melodii

(d) Tělesný pocit

být zima (komu) – klepat se zimou: Nakonec šla pro podložku, aby jim nebyla zima / Mezitím jsme se klepali zimou

šťípat – pálit (část., ampl., 50): To to šťípe a pálí

(e) Voda

být pod vodou – plavat (expr.) – být potopený: Praha byla pod vodou / obchod, který měli, plave / Některé karavany byly potopené

namočit – ponořit: Namočili jsme si hlavu do vody / Museli jsme vylovit kolík a ponořit hlavu do mouky

téci – protékat (část.): Došli jsme do lesíka, kde tekla potůček / potok, který protéká velkou jeskyní

(f) Ostatní

být těžké – být zátěž²³: Abychom si vyzkoušeli, jak těžké to může být / Už vím, jaká by to byla zátěž

objevit se – naskytnout se (část.): Pokud se mezi dárky neobjeví zrovna slon / Otázka, která se naskytne snad před každými narozeninami

rozdělat oheň – udělat oheň: abychom mohli rozdělat oheň / udělali jsme oheň na přivítanou

umřít / umírat – zemřít – skončit se životem (část.): Může se stát, že člověk umře v nemocnici / „Můj otec umírá,“ odpověděl chlapec / Když neuhodneš, ať tvůj otec zemře / mám chuť skončit s tím nudným a krutým životem

vypadat – zdát se (komu co): O přestávce to ve třídě vypadá klidně / zdálo se mi, že už sedím hodinu

probudit se – probrat se (část.) – *vstávat* (část.): Ráno jsem se probudil / Když jsem se probral, běžel jsem domů / Museli jsme vstávat v sedm hodin

zdat se (komu co) – mít vidiny: Štípnu se do tváře, jestli se mi to nezdá / Myslím, že mám vidiny

IV. Intelekt: užívání mysli

(a) Řečová činnost – informace, otázka, odpověď

dodat – říci závěrem: „Ten je ale roztomilý,“ dodala Hanka / Závěrem bych jenom řekla, že peníze nejsou všechno

²³Tuto synonymickou řadu řadíme mezi slovesa z toho důvodu, že v ní předpokládáme potenciální základové synonymum *tížit*.

odpovědět / odpovídat – mít odpověď – na to: Taťka jí odpověděl, ať neblázní / Petřík jí odpovídá, že / Nemám na to jednoznačnou odpověď / Poníci na to: „ . . . “

oslovovat (koho) – říkat (komu jak): Většina známých ho oslovuje „Kájo“ / stádo zvěře, kterému se říká děti

povídat si / popovídat si – bavit se – klábosit (expr.): ležíme v postelích, povídáme / V chatkách jsme si chvilku povídali / Nějaký čas s ním strávíme, popovídáme si / Všichni se baví se všema / zapomene, že jsme třeba rozhádané a klábosíme

řici / říkat – dodat (část.) – odbýt (část.) – opakovat (část.) – povědět / povídat – sdělit – tvrdit (část.) – uvést (příklad) – vyslovit – zmiňovat (část.): Lukáš řekl, že dojde pro dřevo / „Ten je ale roztomilý,“ dodala Hanka / Říkala, že je to na táboře moc hezké / „Co by nás mohlo sledovat,“ odbyla jsem Hanu / Pořád dokola opakoval, že si půjde stěžovat / „To nesmíš,“ poučovala ho Esterka / všechno jsem jim pověděl / Roman povídá: „Máme asi tak hodinu.“ / Jak to sdělíme druhým / Dokonce to tvrdila i naše matka / Jako další příklad bych uvedla zdraví / když vyslovil tuto větu / jak jsem už zmiňovala

vyprávět – povědět (příběh): Jsem ráda, že mi vypráví o knížkách / Povím vám svůj příběh od začátku

zavolat / volat – zvolat – křičet / zakřičet – pokřikovat (část.) – vykřiknout²⁴: Zavolala jsem na Hanku / Naše vedoucí volá: „Máte černý puntík.“ / Babička zvolala: „Jde se grilovat.“ / A pak Míra křičí: „Tak se připravte“ / zakopl o klacek a zakřičel: „Au!“ / začali na ni pokřikovat: „Zní to jako jméno tchoře!“ / Z plna hrdla jsem vykřikla: „Kde je moje Ramlice!“

zeptat se / ptát se – dát / dávat otázku – klást otázku – položit otázku – pošeptat (kont. sit., 21) – říci (kont. sit., 58) – říci otázku: Zeptej se sám sebe / Ptáte se, jestli jsme rozdělení na skupinky / Dám ti šest otázek / Lidé si dávají různé otázky / Kolik otázek je kladeno jenom na jednu pouhou lavičku v parku / Položme si otázku, jak se chová dnešní mládež / „Hani, nevyfotografujeme si ho na památku?“ pošeptala jsem Haně / Řekl jsem mu: „Kterým směrem běžel?“ / princezna řekla první otázku

(b) Paměť, zapomnění

vzpomenout si / vzpomínat – mít vzpomínky – nezapomenout (část.) – pamatovat si / zapamatovat si (část.) – problesknout hlavou (část.): Nějak si ne a ne vzpomenout / Budu na všechny vzpomínat v dobrém / Na dovolenou

²⁴Slovesa *křičet*, *zakřičet*, *vykřiknout* nejsou užita ve svých primárních významech ‚vydávat zvuk‘. Do synonymického vztahu se slovesem *volat* je řadíme proto, že je v jejich významech obsažen sém ‚předání informace‘, ‚zvukem‘.

máme moc hezké vzpomínky / Tahle třída mi bude moc chybět a nikdy na ni nezapomenu / Popis? Ten si pamatuju jen matně / Tento den si navždy zapamatuju / Petrovi hlavou problesklo, jak začínal s hrou na klavír

zapomenout / zapomínat – nepamatovat si (část.) – *házet za hlavu* (část., expr.): Já sama se snažím zapomenout / Čím víc na nás působí rodiče, okolí, tím více na pravou lásku zapomínáme / Moc si toho z dětství nepamatuji / v tuto chvíli házíme všechny starosti za hlavu

(c) Intelekt, myšlení, znalost

dojít k závěru – zjistit (si) (ampl., 53) – *udělat si svůj názor* (část., ampl.): Dojdete k závěru, že jste nebyli lepší než my / To si musí každý zjistit sám a udělat si svůj názor / Trenéři zjistili, že mi to nejde

domnívat se – myslet (si) – být toho názoru – podle mého [rozuměj názoru] – *podle mého názoru – podle mě / podle nich – zdát se (komu co)*: Domnívám se, že každý člověk to potřebuje / Myslíte, že je to správně / Myslel si, že je to marcipánový perník / Jsem toho názoru, že zdraví lidé si svého zdraví vůbec neváží / Podle mého je těžké vychovávat dnešní mládež / Podle mého názoru má přátelství a láska jeden a ten samý význam / Podle mě je láska v životě to nejdůležitější / „podle nich“ si každý říká, ten je něco víc / Je na každém, jak si to přebere / zdálo se mi, že už sedím hodinu

myslet si (co o čem) – je názor (čí na co) – přebrat si (co jak): Co si o tom myslíte vy / Jaký je můj názor na dary / To už je na každém, jak si to přebere *přemýšlet (o čem) – myslet (na co) – rozmyšlet si* (část.) – *zamyslet se (nad čím)*: Když o tom všem přemýšlím, tak je nejlepší zůstat sama / Je to období, kdy nemyslíte na nic / kdyby rodiče používali i fyzické tresty, možná že by si děti rozmyšlely kouřit cigarety / Nad tím se asi každý musí zamyslet sám

uvědomit si / uvědomovat si (co) – pochopit (co) – dojít (komu co): Uvědom si, jestli mu občas neškodíš / Uvědomujeme si vůbec, že bez daru života, bychom nemohli přijímat ty ostatní / Každý musí pochopit, proč jednou z nejdůležitějších věcí a citů v životě bývá právě ano / Později mu dojde, že nové přátele si za peníze nekoupí

vědět – být jasné (komu co) – být si jistý – to dá rozum (část., expr.): Víím, že to se mnou myslí dobře / Už ráno mi bylo jasné, že tento den dopadne špatně / jak jsi si jistý, že ti neradí špatně a naschvál / ale to dá rozum

pochopit (co) – brát (co jak) – vnímat (část.) – *vyznat se (v čem)*: Záleží na dotyčné osobě, jak to pochopí / Každý bere přátelství jinak / způsoby lásky, které jsme schopni v daném okamžiku poznání vnímat / Jak se máme vyznat ve vlastních citech

vymyslet (co) – přijít (na co): Pepa řekl, aby neplakala, že něco vymyslí / Princezna nemohla přijít na další otázku

znát – vědět (co) – vědět (o čem): Tohle znám ze své osobní zkušenosti / Z vyprávění vím, že jsme byly nejen sestry / třeba o tom ani nevíme

(d) Učení

dokončit školu – vystudovat: Když dokončil základní školu, pokračoval dále / Kdybych vystudovala tuto školu, nejspíš

navštěvovat (co) [škola] – chodit (na, do) [škola] – pokračovat (na) [škola] (část.): malotřídka, kterou navštěvuje asi dvacet pět až třicet žáků / Já už chodím devátým rokem do Základní školy v Mýtě / Když ona už chodí na střední školu / Když dokončil základní školu, pokračoval dále na hudební konzervatoři

učit se / naučit se – přeučit (část.): Ve škole se dnešní mládež také moc neučí / Hlavně se je musíme naučit přijímat (dary, dopl. M. S.) / 15-ti letí pubertáci se nedají přeučit

(e) Skrývání

schovat (se) – skrývat: Isajas se běžela schovat do jeskyně / Někteří lidé své city vědomě skrývají

schovat se – krýt se: Isajas se běžela schovat do jeskyně / Dívky raději utíkají na chodbu, anebo se kryjí, jak se dá

(f) Ostatní

dát / dávat najevo – dávat na sobě znát: který by nám to měl dát jasně najevo / každým z nich dává dárce najevo, co k vám cítí / Nedávala jsem to na sobě znát

doufat – věřit: Doufám, že toto se nikdy nestane / Budu ji mít ráda a pevně věřím, že ona mě taky

dozvědět se / dozvídat se – dostat zprávu: Minulý týden jsem se dozvěděla, že je v pořádku / Postupně jsme se dozvíдали další zprávy / Pak jsme dostali od rodičů zprávu, že náš dům stojí

hádat se / pohádat se – být rozhádaný: Jiní sourozenci se spolu hádají / občas se i pohádáme / zapomeneme, že jsme třeba rozhádané a klábosíme

jmenovat se – být: Můj nejoblíbenější kůň se jmenuje Harley / Náš třídní je Josef Andreovský

lhát – klamat: Hodně lidí svým partnerům lže / Někdy ale zdání klame

najít – sehnat (část., expr.): A pak ho nikdo nemohl najít / Nemůžeme sehnat druhého učitele

nevšimnout si / nevšímat si – nechat²⁵ být: Ani si vás nevšimne a jde stále dál / Já jsem zase pípala, ale nikdo si mě nevšímal / Nechte Isajas být

očekávat – těšit se (na co) – čekat (část.): děti, které ještě nevědí, co mohou od života očekávat / Moc jsme se těšili na krásný výhled / úsměv na tváři, na který dárci tak netrpělivě čeká

pojmenovat – označit: cit, který nedokážeme pojmenovat jinak než takhle / Přítelem nemůžeme označit jen tak někoho

překvapit / překvapovat – být divné (komu co) (část.) – divit se (čemu) / udivit (koho co) – užasnout – zaskočit (koho co): Většinou mě překvapí příjemně / Já a Káťa se známe už 14 let a přesto mě nikdy nepřestává překvapovat / Bylo mi divné, že ta stezka odvahy byla klidná / Ti se budou divit / Moc nás to neudivilo / „To je panoráma,“ užasli jsme / O chvíli později nás zaskočilo šustění v křoví

rozluštit – uhádnout / uhodnout: Chtěla jsem konečně rozluštit, co tam je / Takovou hloupost by uhádlo každé malé dítě / Když neuhodneš, tvůj otec zemře

řici (co na koho) – prásknout (koho) (ob., expr., ampl., 41) – shodit (koho) (část., hovor., expr.): Nikdy nikdo na nikoho nic neřekne / Každý každého shodí a práskne

spolehnout se / spoléhat se (na koho) – věřit (komu): Můžu se na svého bratra spolehnout / Raději se spoléhejte sami na sebe / Přítel je člověk, kterému můžeme věřit

vyfotografovat – vyfotit: Pobízela jsem Hanu, aby zajíce vyfotografovala / Paní učitelka se vyfotila se zebrou

zapsat – vyrýt (intenz.): aby si také zapsali svou vlastní cestu / do toho srdce si vyreže svou vlastní cestu

zkoušet – strávit (při čem) [zkoušení]: tak třeba zkouší až do noci ty jejich scénky / kolik hodin strávil při zkoušení

znamenat – mít smysl – mít význam – být (co komu čím): Co pro mě vůbec tahle osůbka znamená / nebýt na světě kamarádství a láska, tak by život neměl smysl / Proč to pro nás má takový význam / Sport je mi vším

V. Volní oblast: uplatnění vůle

(a) Vůle, snaha

chtít (co) – lákat (co koho) (část.) – snít (o čem) (část.) – toužit (po čem)

²⁵Synonymní sloveso *nechat se* v našem materiálu objevilo také ve významu ‚zapomenout (co kde)‘ (Věci, které jsme **nechali** venku). Ovšem do žádné synonymické řady nevstupuje, protože sloveso *zapomenout (co kde)* doloženo není.

(intenz.) – *mít chuť – rád* (+ sloveso v kondicionálu): Kamarádka mi navrhla, jestli bych nechtěla jet na tábor / Divíte se, že nás láká poznat věci jako alkohol / Co si lidé povídají, o čem sní / něco, po čem každý z nás touží celý život / mám chuť skončit s tím nudným a krutým životem / Rádi bychom jeli na školní výlet

chtít – potřebovat (část.): Babička chtěla něco koupit / Hned si řekli, co budou potřebovat

potřebovat – být potřeba – být nutné – být (co k čemu) (kont. sit., 53): Hned si řekli, co budou potřebovat / podporujeme jedna druhou, když je potřeba / Někdy je nutné, co cítíme vyslovit / K čemu jsou ti peníze, když je ti smutno
snažit se – mívat snahu: Každý ze žáků se snažil, aby se umístil co nejlépe / Moje sestra někdy mívá snahu mě vychovávat

vybrat si (co) – rozhodnout se (pro co): nejspíš bych si vybrala obor, kde bych pomáhala dětem / to je důvod, proč jsem se pro něj rozhodla

(b) Pomoc, spolupráce

pomáhat si – být spolu (kont. sit., 44) – *držet při sobě / spolu*: Tito dva kamarádi se měli moc rádi a vždycky si pomáhali / Holky jsou spíše spolu / Drží naše třída při sobě / Vždycky se ale udobříme a držíme zase spolu

pomoci / pomáhat (komu) – být oporou (pro koho) – podpořit / podporovat (koho) – podržet (koho) (ampl., 25, ob., expr.) – *stát (při kom) – vytáhnout z trablů* (ob., expr.) – *zvednout ze země* (expr.): musí běhat do útoku i zpět pomoci obraně / Zdravotní sestra je člověk, který pomáhá lidem v nejtěžší nouzi / Je pro mě oporou / dokážeme se leckdy navzájem podpořit a podržet / podporujeme jedna druhou / Každý potřebuje někoho, kdo ho podrží / Pravý přítel se pozná tak, že stojí při tobě / Přátelé jsou tu, když potřebuješ vytáhnout z nějakých trablů / on je ten, kdo mě zvedne ze země a donutí jít dál

spolupracovat – spojit síly: S malými dětmi se dá dobře spolupracovat / Umíme spojit své síly

(c) Konání

dělat / udělat – podnikat – praktikovat (část.): spoustu jiného dělaly společně / co má udělat, aby ho povzbudil / Hlavně kluci pořád něco podnikají / Je to můj koníček, který praktikuji skoro každý den

konat se – být – probíhat: Závod se konal za tmy / Šli jsme se podívat na veletrh, který byl vedle / Když jsme přijeli, probíhal zrovna první závod

stát / stávat se – dít se – udát se – potkat (koho co) – být: Doufám, že se toto nikdy nestane / i to se někdy stává / A co že se v té třídě všechno děje / Přiznal se ke všemu, co se ten den událo / Je to to nejstrašnější, co vás může potkat / Měli jsme strach, co je u nás

(d) Plán

naplánovat – mít plán: Na večer nám tatínek naplánoval stezku odvahy / Mám plán

uspořádat – organizovat: Oslavu jsme uspořádaly obě dohromady / Závod byl organizován podle rozpisu

(e) Braní

chytit – dopadnout (intenz., ideogr.): Udiveně koukám, co jsem chytil / O pár bloků dál ho stejně dopadli

vzít – chytnout – popadnout (intenz.) – posbírat (část.): S úsměvem na tváři jsem si vzal do ruky pytel / Chytnu ji do ruky a čekám / Mohl jsem popadnout udici a chytat ryby / Babička musela posbírat věci, které jsme nechali venku

(f) Dávání

dát dar (komu) – darovat (co) – obdarovat / obdarovávat (koho): Dát někomu dar je moc milé / věci, které darujeme / Každý člověk na světě je rád, když ho někdo obdaruje / Lidi obdarovávej a oni obdarují tebe

dát – přidělit (část.): Radka mi dala seznam věcí / Na recepci nám přidělili pokoj

(g) Rada, shoda

domlouvat se / domluvit se – říci si – shodnout se (na čem) (část.): Po cestě jsme se domlouvali, jaký budeme mít program / Domluvily jsme se, že budeme spolu v chatce / Řekli jsme si, že pojedeme na výlet / Shodli jsme se na tom, že půjdeme domů

poradit se (s) – dát na radu (koho): Musím se poradit s rodiči / Prostě radši dáme na radu kamaráda

přemlouvat – pobízet (část.) – donutit (část.): Radka mě pořád přemlouvala / Pobízela jsem Hanu, aby zajíce vyfotografovala / Rodiče by měli děti donutit k práci a učení

(h) Úspěch

dokázat – moci – umět – zvládnout – být schopen: dokáže odhadnout situaci / Někdo nemůže bez něčeho žít / Umí ale i nečekaně zaútočit / Já jsem zvládl naskakovat a slajdovat zábradlí / Neumím si to ani představit / způsoby lásky, které jsme schopni v daném okamžiku poznání vnímat

podat se / dařit se – dopadnout dobře – povést se: To se nám podařilo a ohníček jsme si udělali / moc se jí to nedaří / Nakonec to dobře dopadlo / Bez štěstí se nic nepovede

(i) Ztráta

chybět (co komu) – postrádat (co): ale chyběla jim trocha štěstí / ztratit přátele znamená postrádat kousek sebe

ztratit (co) – potkat (koho) ztráta (čeho): Přátele těžko získáváme, ale jen za jednu minutu je klidně můžeme ztratit / A když člověka potká ztráta přátel

(j) Ostatní

být důležitý / nejdůležitější – hrát významnou roli – záležet (komu na čem): to je pro mě důležité / Podle mě je láska v životě to nejdůležitější / ten druhý pro mě hraje velmi významnou roli / Někomu záleží na dobré zábavě

dát se – jít – lze – být možné – moci: A co se s tím dá dělat / Tráva šla sekat velmi těžko / Otcovské pouto nelze ničím nahradit / I když v dnešní době je možné snad cokoli / Přítel je člověk, kterému můžeme věřit

dávat (si) pozor – být opatrný: Dávejte si velký pozor na dnešní mládež / Dávejte velký pozor, na kraji břehu je bláto / Měli být opatrní při výběru dárku

koupit – nakoupit – zakoupit: Kluci si koupili nové meče / Strejda jel do města nakoupit / Koukali jsme se na různé výrobky a některé jsme si zakoupili

mít štěstí – mít z pekla štěstí (intenz., expr.) – přát štěstí (komu): Někteří to štěstí nemají / Dneska budeme mít z pekla štěstí / dnes mi štěstí nepřeje

nabízet – dát nabídku – navrhnout (část.) – nutit (intenz., ampl., kont. sit., 43): Když je nám svět nabízí, vlastně přímo nutí do rukou / Teď nám paní ředitelka dala nabídku učít děti na prvním stupni / Tatínek navrhl, že si vyzkoušíme stezku odvahy

nechat – přenechat (část.): tam jsme nechali auto a vyrazili pěšky / příští měsíc přenechám sekání tátovi

nepovést se – dopadnout špatně: Bez štěstí se nic nepovede / bylo mi jasné, že tento den dopadne špatně

poslat / posílat (koho pro co) – vyslat (koho kam) – zahrnat (koho kam) (expr.): Poslala Pika na půdu pro ručníky / Proč bych měla posílat zámeckého lékaře k sedlákům / Vyšli nějakého ze svých lékařů / vedoucí nás zahrnala do chatek

provokovat – pošťuchovat (expr.): Umí ale i nečekaně zaútočit, provokovat nebo se naštvat / Pošťuchovali Isajas

protestovat – být vzpurný (intenz.): Všichni protestují / jsem vzpurná a neposlouchám

půjčit – zapůjčit: Tak jsme si ho půjčili a jeli dál od břehu / Mohli jsme si zapůjčit šlapadla

rozmýšlet se – váhat: Já jsem se dlouho rozmýšlela / Petr neváhal a nabídku přijal

stát se (kým) – být (kým) – jít (na co) (část., ob.): Myšlenka, že bych se měl stát učitelem / Měli bychom se raději řídit vkusem toho, který by měl být jeho dalším majitelem / Chtěla jsem jít na učitelku

ublížit – srazit na kolena (intenz., expr.) – *podvést / podvádět* (část.): nedokáží si tak často ublížit / Člověk, kterého jste milovali a stále milujete, vás srazil na kolena svou bezcitností / On je šťastný s tím, s kým vás podvedl / jednoho dne zjistíte, že vás podvádí

umýt se – udělat hygienu: Nejhorší bylo, když jsme se museli umýt / V klidu jsem se oblékl, udělal ranní hygienu

utéct – dát se na útěk: Pytláci viděli obra a utekli / Dal jsem se na útěk

vyhledávat – hledat – najít / nacházet (část., ampl., 55): Lidé jako já budou vyhledávat stará místa / A tak se ji snažíme hledat a nacházet venku / Po nějaké době si na lavičku vzpomenete, najdete ji a krásnou, dřevěnou, ručně vyráběnou lavičku vyměníte za novou

zkusit – vyzkoušet – jít (kont. sit., 30): Zkuste tomu věřit a svět bude pro vás veselejší / Abychom si vyzkoušeli, jak těžké to může být / Pojdme si představit, co může těmto lidem přinést jen obyčejná lavička

zprotivit se – zošklivit se (část., ampl., 55): A pokud mu neodpustíte, tak se vám zprotiví a zoškliví

VI. Emoce, náboženství a morálka

(a) Radost, přátelství, láska, obliba

být rád – mít radost (část.) – *být radostí bez sebe* (intenz., expr.): Všichni jsme za to byli rádi / Jaký dárek máme vybrat, aby měl obdarovaný radost / Všichni jsme byli radostí bez sebe

kamarádit (spolu) – mít přátele – mít kamarády: Všichni jsme se znali a kamarádili spolu / dokonce měli i nějaké přátele / Mám úžasné kamarády

líbit se (co komu) – uchvátit (co koho) (intenz.): Tenhle výlet se mi moc líbil / A co mě tak uchvátilo

líbit se (komu) – přitahovat (koho) (část.): Děvčata se začala malovat, aby se líbila chlapcům / nezávisle na tom, jak vypadá a jestli nás přitahuje

milovat (koho) / zamilovat se – mít rád – cítit lásku – vracet lásku (komu) (část.) – *záležet (komu na kom)* (část., ampl., 51): člověk, kterého jste milovali

a stále milujete / jen do doby, než se jeden do druhého zamiluje / Brali se, protože se měli rádi / Říkají, že k sobě navzájem cítí lásku / Zvířata jsou ráda, že se o ně staráme, a tak nám lásku vrací / Když si uvědomíte, že vás má někdo rád a že někomu na vás záleží

potěšit (koho) (ampl., 53) – udělat radost (komu) – zahřát u srdíčka (ampl., 53, expr.) – zlepšit náladu (část.): Koho by nepotěšil tento pohled / Pokud chceme udělat radost, měli bychom dát přednost vkusu toho druhého / vždy mě dokáže zahřát u srdíčka a potěšit / Mám bratra a dvě sestry, kteří mi vždy zlepší náladu

stát se kamarády – být přátelé (z koho): Žofka se Sikym se stali nejlepšími kamarády / a jsou z vás nejlepší přátelé

(b) Smích, veselí, zábava

dělat si legraci – nemyslet vážně (co): Když ten zážitek vyprávím, všichni si myslí, že si dělám legraci / To snad nemyslíš vážně, že jdeš opět na ryby
hrát (si) – pohrát si – trávit / strávit [čas] hraním: Hrajeme různé hry a soutěže / Hrály jsme si spolu / Jakmile si pohráli, běžel na zahradu / Volné chvíle jsme trávili hraním různých her / Následující den jsme strávili koupání a hraním tenisu

hrát (co) [hra] – věnovat se (čemu) [hra]: Když jsem začínal hrát fotbal, chytal jsem v bráně / Já se věnuji fotbalu

skotačit – blbnout (expr.) – řídit (intenz.) – vydovádět se – vyblbnout se (expr.) – dělat blbosti (expr.): Hrály jsme si spolu, smály se, skotačily / tak jsme se s holkama potápěly a blbly jsme spolu / Se sestrou jsme tam řádily / Dobře jsme se všichni vydováděli / Rampy. Na těch jsme se vyblbli / Často se spolu nasmějeme, děláme blbosti

zasmát se / smát se – nasmát se (část., intenz.) – posmívat se (část.): „Třeba dneska místo kapra přinesu zlatou ryбку,“ a zasměje se / všichni se smáli / Často se spolu nasmějeme / Neposmívejte se mi!

(c) Smutek, pláč, strach

bát se – dostat strach (část.) – mít strach – mít obavu (část.) – klepat se (část., expr.): Chvillemi jsme se i báli / A dostala strach / Odbyla jsem Hanu, aby neměla strach / Mám obavu, že nás někdo sleduje / Asi 300 metrů před táborem jsem se strašně klepala

brečet – plakat: bude se vám chtít brečet / Pepa se jí ptal, proč pláče

být smutný – být smutno (komu) – trápit se (intenz.): Když člověka potká ztráta přátel, musí být velmi smutný / přátelé, ke kterým můžeš zajít, když je

ti smutno / on je šťastný a vy se trápíte

leknout se – polekat se – vylekat se – vyděsit (intenz.): Všichni jsme se lekli / Všichni jsme se polekali / K smrti jsem se vylekal / Všichni jsme z toho byli hrozně vyděšeni

vystrašit – vyplašit (část.): Pepa řekl, že je musí vystrašit / Pošeptala jsem Haně, abychom ho nevyplašily

(d) Nenávist, zlost

nemít rád – nesnášet (intenz.): psi a kočky se nemají rádi / třeba ho znáš dlouho nebo se nesnášíte

rozzlobit se / zlobit se – naštvat se (expr.) – *vjet nervy (do koho)* (expr.): Eda se rozzlobil / Piko věděl, že se Esterka moc zlobí / To mě docela dost naštvalo / Umí ale i nečekaně zaútočit, provokovat nebo se naštvat / Když ho potkáte, vjedou do vás nervy

(e) Ostatní

být vychovaný – umět se chovat: Určitě je vtipný, chytrý a vychovaný / Umí se dnešní mládež chovat ve společnosti

cítit – mít pocit: Stejně tak to cítím já / Možná jsem měla ten pocit, že jsme se citově oddálily

mrzet – být líto: To mě mrzí / Bylo mi líto, že se nemůže pořádně najíst

muset – mít [povinnost] – být nutné – být potřeba: Museli jsme jít na rozcvičku / mám jít podle vyznačené trasy / Někdy je nutné, co cítíme, vyslovit / podporujeme jedna druhou, když je potřeba

navštívit / navštěvovat – jít se podívat (kam) – zajít (za kým): Čtvrtý den jsme navštívili zoo / park, který bych chtěla navštěvovat / Pak jsme se šli podívat na veletrh / co je to mít přátele, ke kterým si můžeš zajít, když je ti smutno
uklidnit – přinést pocit klidu: to mě trochu uklidnilo / Může jim přinést pocit klidu

vyhubovat – nadávat (intenz.): Muž nám vyhuboval / Přišel ten pán a začal nám nadávat

souhlasit – odsouhlasit (část.) – *přijmout / přijímat nabídku* (část.): Péťa souhlasil / a muži jim to ještě odsouhlasil / Petr neváhal a nabídku přijal / Druhý den Petr zavolał panu Novákovi, že nabídku přijímá

5.1.4 Adverbia

V získaném materiálu je zastoupeno 231 adverbí (počet výskytů 844), adverbí synonymních ve zkoumaném materiálu je doloženo 125. Adverbia vytvořila 43 synony-

mických řad, které rozdělujeme do čtyř sémantických skupin.

I. Místo

tam – támhle (ob.): Za malou chvíli tam přijely dva terénní vozy / Viděl jsem, jak běžel támhle do toho hustého lesa, povídá mlynář

zde – tady – tu: protože zde nebyla tělocvična / Neviděl jsi tady někoho utíkat / Pravý přítel je tu vždycky

zpět – zpátky: Po jedné hodině jsme vyjeli zpět do hotelu / a jelo se zpátky

II. Čas

brzy / brzo – hned – zanedlouho – za chvíli: A protože jsme byli unavení, brzy jsme usnuli / Za týden šel Pepa brzo spát / Usnuli jsme hned / Zanedlouho jsme dojeli k velké řece / Za malou chvíli nám tam přijely dva terénní vozy

časem – pak – potom – později: dáváme přednost lásce, která časem vyprchá / ale pak přijde den / potom trenéři zjistili, že mi to nejde / až později mu dojde, že nové přátele si za peníze nekoupí

často – mnohdy – mnohokrát: Často se žáci hádají s učiteli / přátelství se mění v lásku mnohdy silnější, než si dokážeme představit / Slůvko, které má každý na jazyku mnohokrát

dávno – dlouho: Jak je to dávno, kdy se malý Péťa vyhrabal poprvé na židličku ke klavíru / kamarádka, kterou jsem dlouho neviděla

dnes – dneska (ob.²⁶): Dnes mi štěstí nepřeje / Třeba dneska místo kapra přinesu domů zlatou rybku

dnes – teď (část.) – *v dnešní době – v dnešním světě* (kont. sit., 51): Ale dnes je jen málo takových případů / Ten první jsem dostal od bratrance a teď už mám asi pátý / když v dnešní době už je možné snad cokoliv / v dnešním uspěchaném světě se všechno přepočítává na peníze

dřív(e) – předtím: už si nejsme zase až tak moc blízké jako dřív / Kluci, půjdeme zkratkou, abychom tam byli dříve / Stalo se přesně to, co už čtyřikrát předtím

hned – ihned – už – v tu ránu (intenz., expr.): Usnuli jsme hned / Chlapec ihned odpověděl / popřáli si dobrou noc a už spali / Všichni jsme byli v tu ránu převlečeni

jednou – jednoho dne: Jednou o prázdninách ke mně přijela kamarádka / Až ho jednoho dne našla Petra

²⁶Podle SČS se jedná o expresivní výraz.

nakonec – na závěr – závěrem: Nakonec jsme se šli ještě jednou vykoupat / Na závěr vystoupení začal hrát Petr sólo na klavír / Závěrem bych jenom řekla, že

najednou – náhle – nečekaně – vtom – zničehonic: Ale najednou to přišlo / Náhle se ze zdola ozval křik / Umí ale i nečekaně zaútočit / Vtom zahřmělo a začalo pršet / pak přijde den a vy se zničehonic obejmete

navždy – nenávratně: Tento den si navždy zapamatuju / proč si lidé uvědomí to, co měli, až když to nenávratně ztratí

občas – chvílemi (část.) – někdy – leckdy (část.): Uvědom si, jestli mu občas neškodíš / Chvílemi jsme se i báli / Někdy je nutné, co cítíme, vyslovit / dokážeme se leckdy navzájem podpořit a podržet

potom – pak – posléze (kniž.) – následně²⁷: Kuba chvíli troubil a potom i já / Pak jsme jeli domů / Posléze přišel Piko / Když tě umí vyslechnout a následně i poradit

odpoledne – po obědě (část.): Bylo asi tak půl jedné odpoledne / Po obědě jezdíme na vyjížďky

stále – pořád – furt (ob., expr.) – ještě (část.): Takhle to bylo stále / Hlavně kluci pořád něco podnikají / Já jsem troubila furt / chlapcův otec ještě žije

teď – v tuto chvíli: tak jsem tam, kde teď / Mé poznání a pochopení lásky v tuto chvíli je takové

většinou – obvykle – povětšinou – zpravidla: Většinou mě překvapí příjemně / Jednoho chladného rána se jako obvykle všechna zvířátka šla napít k jezírku / po čem každý z nás touží celý život. Povětšinou však marně / Zpravidla poznáme, že se někdo velmi bojí

vždy – vždycky: Vždy je lepší, když si všechno uděláte sami / Vždycky se ale brzo udobříme

opět – zase / zas – znova / znovu: Odpoledne jsme se opět koupali / Druhou túru jsme jeli zase na hřebeny / ale nikdy nevíte, kdy to udělá zas / tak tam letos o prázdninách jedu znova / Byli jsme znovu radostí bez sebe

už – již – hned (část.): děda už měl postavený stan / Do naší třídy jsem vstoupila již v první třídě / Hned od rána svítilo sluníčko

zároveň – přitom: Zároveň vím, že nikdo z nás nemůže být zcela dokonalý / Chvíli jsme odpočívaly a přitom jsme si povídaly

zatím – mezitím: Všechno zatím bylo v pohodě / Mezitím maminka připravila oběd

²⁷Ve zkoumaném materiálu je zastoupen také výraz *poté*, který vzhledem k jeho funkci ve větě (Den **poté** jsme se usadili u bazénu) považujeme za částici.

III. Způsob

dobře – jako svoje boty (expr.): my jsme se všichni dobře znali / Člověk si myslí, že ji zná jako svoje boty

dobře – v dobrém: Všechno dobře dopadlo / budu na všechny vzpomínat v dobrém

docela – úplně – zcela: pubertáků, kteří na docela normální otázku odpoví hůř než Honza Malý / Během oběda se obloha úplně zatáhla / Odpověď je zcela jednoduchá

společně – dohromady – spolu: a spoustu jiného dělali společně / Oslavu jsme uspořádaly obě dohromady / Domluvily jsme se, že budeme spolu v chatce

hezky – krásně (intenz.) – *nádherně* (intenz.): Poslední den bylo hezky / Ten den bylo tak krásně / ona má nádherně zrzavou kočku Žofku

hodně – dost – až moc (část.) – *mnoho – moc – plno – spousta* (akuzativ –u) – *většina* (část.):²⁸ Uběhlo hodně minut / Ostatní žáci při závodech dost povzbuzovali / Jiní jsou zase až moc dokonalí / Je mnoho příležitostí, při nichž dostáváme dárky / Piko věděl, že se Esterka moc zlobí / Protože kamarádů můžeme mít plno / Byla tam spousta aut / má to také spoustu výhod / většina kamarádů ho oslovuje Kájo

mnohem – o hodně – ještě (část.): Já doufám, že budu hrát mnohem lépe / také řecká pochoutka, ale o hodně sladší / hra na klavír ho začala ještě více bavit

moc – hrozně (expr., intenz.) – *strašně* (ob., expr., intenz.)²⁹ : Cesta na tábor se mi moc líbila / strašně jsem se bála / Co když se budeme vídat hrozně málo

pěšky – po svých (expr.): tam jsme nechali auto a vyrazili pěšky / Jenže zpátky jsme museli po svých

po jednom – každý sám (ampl., 2): Chodili jsme po jednom a každý sám

ručně – vlastnoručně (ideogr.): krásnou, dřevěnou, ručně vyráběnou lavičku vyměníte za novou / Měli jsme vlastnoručně postavené rampy

skoro – téměř – málem – jen tak tak (expr.): výlet měl trvat skoro celý den / neúnavná a téměř marná snaha vychovat stádo zvěře, kterému se říká děti / jablko málem strefilo staršího pána do hlavy / Pošluchovali Isajas a jen tak tak, že ji neshodili do potoka

klidně – v klidu: odrazila se ode mě a klidně pokračovala ve směru běhu na pastvu / V klidu jsem se nasnídal

²⁸ Členy této synonymické řady považujeme za adverbia, ale ve spojení s genitivem počítaného předmětu je lze chápat také jako slova v platnosti číslovky neurčité (srov. např. PMČ)

²⁹ V SSČ pro školu a veřejnost je toto adverbium považováno za hovorové.

velmi – velice – hodně – (docela) dost – moc – k smrti (expr.): Péťa byl velmi šťastný / Ty začátky byly velice těžké / A to už je hodně špatné / dost děsné je společné stolování / To mě docela dost našťvalo / Dovolená se nám moc líbila / K smrti jsem se vylekal

správně – dobře (část.): „Ano, správně,“ řekla princezna / A je to takhle dobře

trochu – trocha – trošku (dem.) – *málo* (část.):³⁰ Byl trochu nervózní / ale chyběla jim trocha štěstí / Tahle idylka se ale trošku začala měnit / takových lidí je na světě opravdu málo

IV. Příčina

schválně – naschvál: učitelé nám dávali schválně testy / Ale oba řidiči to udělali naschvál

5.1.5 Partikule

Ve zkoumaném materiálu je doloženo 25 partikulí (počet výskytů 107). Partikulí vstupujících do synonymických vztahů v rámci zkoumaného materiálu je doloženo 20, vytvářejí deset synonymických řad.

asi – možná – snad: Asi každý člověk na světě je rád, když ho někdo obdaruje / Možná jsem měla ten pocit, že jsme se citově oddálily / K smrti jsem se vylekal, že snad začala potopa světa

až – teprve: Domů jsme se vrátili až za šera / Teprve až dorazil domů a začal volat na psa

*celkem – docela – vcelku*³¹: žijeme s bratrem i rodiči celkem spokojený život / Docela rád bych zavedl fyzické tresty / Další dny probíhaly vcelku normálně

jen – jenom – jedině: Ale je to opravdu jen naše vina / Kamarádů mám moc, ale přátel jenom pár / Jedině znám lásku k osobám a to mně k životu stačí

konečně – nakonec – už: Konečně přiletělo letadlo / kamarádka mě dlouho přemlouvala . . . nakonec jsem řekla, že pojedu / Prosím tě, běž už!

například, např. – třeba: Mohl by například vyměnit prášky / např. ke které příležitosti se mohou obdarovat / zapomeneme, že jsme třeba rozhádané a klábosíme

naštěstí – ještě že: Naštěstí jen na chvíli / ještě že se vrátila Esterka

³⁰ Členy této synonymické řady můžeme ve spojení s genitivem počítaného předmětu považovat také za číslovky neurčité

³¹ *Celkem* a *docela* můžeme chápat také jako adverbia.

přímo – přesně (část.): Když je nám svět nabízí, vlastně přímo nutí do rukou /
Přesně naproti nám spali kamarádi

také – taky (hovor.) – *ještě – též – i*: Také jsme došli do blízkého lesa / Mohli jsme
taky chodit ke strojevodoucímu / přihlásila ho ještě na nauku / chceme též lásku od
nich dostávat / To samé je to i s láskou

zrovna – přesně: V tomto případě to bylo zrovna naopak / Stalo se přesně to, co
už čtyřikrát

5.1.6 Shrnutí

Klasifikace synonymních výrazů potvrdila, že je ve zkoumaném materiálu synonymie lexémů některých sémantických skupin zastoupena s významně vyšší četností.

Synonymie substantiv je ve vysoké míře zastoupena v sémantické skupině lidská společenství, zastoupena jsou především synonymní pojmenování lidských bytostí, z nich zejména rodinných příslušníků (např. *otec, matka, babička, dědeček*). Důvodem tohoto zjištění může být vztah k tématu, ale frekvence výskytu jednotlivých lexémů této sémantické skupiny (viz Frekvenční seznam) ukazuje, že pouze slova *člověk* a *mládež* jsou v žákovských komunikátech zastoupena s frekvencí vyšší než 20. Proto se domníváme, že vysoká četnost ostatních synonym vychází z žákovské znalosti slovní zásoby tohoto sémantického okruhu, a to včetně její synonymie, a dovednosti ji využívat.

S podobnou četností jsou zastoupeny sémantické skupiny neživá příroda (např. *horko – vedro, les – lesík, potok – potůček, slunce – sluníčko*), předměty a zařízení (např. *kolo – kolečko, loď – loďka, restaurace – hospoda, televize – televizor*) a činnosti, výsledky činností (např. *cesta – silnice – ulice, hra – hraní, informace – zpráva, prohlídka – prozkoumávání, příhoda – příběh*), které jsou ovšem vnitřně značně diferencovány. S nízkou frekvencí jsou naopak zastoupeny synonymní výrazy sémantických skupin části lidského těla (*srdce – srdíčko, tvář – obličej*), smyslová ústrojí (*hlas – hlásek*) a živá příroda (*kočka – kočička, srna – srnka*). Nízký počet synonymických řad koresponduje s nízkou frekvencí lexémů těchto sémantických okruhů ve zkoumaném materiálu (viz Frekvenční seznam).

U adjektiv je vyšší počet synonymických řad doložen v sémantické skupině adjektiv hodnotících kladně. Naproti tomu synonymie adjektiv hodnotících záporně je doložena pouze osmi synonymickými řadami. Je zde opět zřejmý vztah mezi nízkým počtem synonymických řad a nízkou frekvencí jejich jednotlivých členů (pouze synonymní adjektiva *velký, dobrý* a *krásný* jsou zastoupena s četností vyšší než 20). Sémantická skupina ostatní je sice zastoupena četně, ale opět se jedná o skupinu vnitřně diferencovanou.

Z hlediska sémantického třídění je největší různorodost, tj. nejvyšší počet sémantických skupin doložen u sloves. Nejčastější je synonymie v sémantických skupinách příchod, odchod, vstup, východ (*přijet – dojet – dorazit – dostat se – být (kde), přivést – dovézt, vstoupit – vejít*), intelekt, myšlení, znalost (*dojít k závěru – zjistit – udělat si svůj názor*), dále v sémantických skupinách pohyb (*jet / jezdit – hurá, jít / chodit – běžet*), příjem potravy (*nasnídat se – posnídat – mít snídani, uvařit – připravit*), polohy těla (*sedět – posedět, spadnout – upadnout – být (kde)*) a řečová činnost (*říci / říkat – dodat – odbýt – opakovat – pošeptat – povědět / povídat – sdělit – tvrdit – uvést (příklad) – vyslovit – zmiňovat, zeptat se / ptát se – dát / dávat otázku – klást otázku – položit otázku – pošeptat – říci – říci otázku*). Z uvedených sémantických skupin pouze skupiny pohyb, řečová činnost a intelekt, myšlení, znalost obsahují lexikální jednotky, které mají ve zkoumaném materiálu vysokou frekvenci (*jít – 73, jet – 56, říci – 52, říkat – 26, vědět – 26, myslet si – 20*). Při vysvětlení zjištěné četnosti je třeba vzít v úvahu nejen téma, ale také zpracovávaný slohový útvar (vypravování – vztah k sémantickým skupinám příchod, odchod, vstup, východ a pohyb, jejichž lexémy jsou si sémanticky velmi blízké³², a řečová činnost; úvaha – vztah k sémantické skupině intelekt, myšlení, znalost).

Synonymie adverbíí je nejčastější v sémantické skupině adverbíí vyjadřujících čas (*brzy / brzo – hned – zanedlouho – za chvíli, potom – pak – posléze – následně, často – mnohdy – mnohokrát*) a způsob (*společně – dohromady – spolu, hezky – krásně – nádherně, velmi – velice – hodně – dost – moc*), synonymie adverbíí místních (*tam – támhle*) a příčinných (*schválně – naschvál*) je doložena pouze minimálně. Podle našeho názoru je vysoký podíl časových adverbíí způsoben nejen vysokou nabídkou synonymie těchto adverbíí v systému jazyka (srov. SČS³³), ale také zvoleným slohovým útvarem, tj. vypravováním. Naopak nízká frekvence místních adverbíí, kterou lze vzhledem ke slohovému útvaru (vypravování) a k frekvenci lexému *tam* (*tam – 52*) předpokládat jako častou, je dána jejich omezenou systémovou synonymií (viz SČS³⁴).

Zajímavé je také sledovat počet synonymních výrazů vstupujících do vzájemného vztahu synonymie, tj. počet jednotlivých členů získaných synonymických řad.

Substantiva nejčastěji vytvářejí synonymické dvojice, případně trojice. Určité rozdíly v počtu členů synonymických řad nacházíme v rámci jednotlivých sémantických skupin. Synonymické řady s větším počtem členů zahrnuje sémantická skupina lidská společenství. V sedmi případech mají synonymické řady této skupiny čtyři a více členů, nejrozsáhlejší je synonymická řada základového substantiva *mládež* skládající se ze šesti

³²Např. i slovesa jako *přijet, dojet, dorazit* mají ve svém významu zahrnut sém. ‚pohyb‘.

³³např. „**brzy, brzo** 1 záhy, zanedlouho, zakrátko, hned, vbrzku 2 časně, raně, 3 ob. téměř, málem, skoro“; „**potom** 1 pak, později, nato, dále, poté, kniž. načež“

³⁴např. „**tam** na tom místě, támhle“; „**tady** 1 zde, tu, 2 tuhle“

členů. V ostatních sémantických skupinách (např. neživá příroda; předměty a zařízení; činnosti, výsledky činností) jsou rozsáhlejší (početnější) synonymické řady zastoupeny spíše výjimečně. Domníváme se, že vysoký, respektive vyšší počet lexémů vstupujících do vzájemného vztahu synonymie může být dán jednak zvoleným tématem (např. *mládež – mladiství – mladí lidé – mladší studenti – dospívající děti – puberťáci* (expr.) – vztah k tématu Ach, ta dnešní mládež!, *dar – dárek – maličkost – pozornost* – vztah k tématu Co je to dar?) či zvoleným slohovým útvarem (např. *pochopení – poznání – názor – chápání, problém – otázka – téma – věc* – vztah ke slohovému útvaru úvaha), jednak žákovskou znalostí synonymních lexémů daného sémantického okruhu. Tak je tomu podle našeho názoru právě u sémantické skupiny lidská společnost. Žáci prokazují dovednost využívat synonymních pojmenování osob, zejména rodičů (např. *matka – maminka – máma* (hovor.) – *mamka* (expr.) – *mami*). Tato skutečnost je v souladu s naším předchozím zjištěním o tom, že právě v této sémantické skupině je synonymie zastoupena ve vysoké míře (viz výše).

U synonymních adjektiv můžeme rovněž sledovat jistou tendenci. Porovnáme-li počet členů synonymických řad ve skupině adjektiv hodnotících kladně a hodnotících záporně, zjišťujeme, že adjektiva hodnotící kladně nejenže vytvářejí více synonymických řad, ale zároveň je v této sémantické skupině zastoupen i vyšší počet synonymických řad početnějších (např. *dobrý – fajn* (ob.) – *prima* (hovor.) – *skvělý* (intenz.) – *super* (ob., intenz.) – *úžasný* (intenz.) – *v pohodě* (expr.), *hezký – krásný* (intenz.) – *nádherný* (intenz.) – *pěkný*), zpravidla tříčlenných. Do sémantické skupiny ostatní sice řadíme nejvíce synonymických řad, ale nejčastěji se jedná pouze o synonymické dvojice.

Stejně tak u sloves nejčastěji nacházíme synonymické dvojice, popř. trojice. Přesto však zjišťujeme určitou různorodost vztahující se k počtu členů synonymických řad jednotlivých sémantických skupin. Nejpočetnější synonymické řady jsou zastoupeny v sémantických skupinách příchod, odchod, vstup, východ (např. *přijít – dojít – dorazit – být (kde) – zajít (ke komu)*), řečová činnost (např. *řici / říkat – dodat – odbýt – opakovat – povědět / povídat – sdělit – tvrdit – uvést (příklad) – vyslovit – zmiňovat*) a intelekt, myšlení, znalost (např. *domnívat se – myslet (si) – být toho názoru – podle mého (rozuměj názoru) – podle mého názoru – podle mě / podle nich – zdát se (komu co)*). Domníváme se, že tato skutečnost je ve všech případech ovlivněna zvoleným slohovým útvarem. Zároveň lze předpokládat, že právě nácviku dovednosti využívat synonymii lexémů sémantických skupin sloves pohybových a sloves řečové činnosti je při komunikační a slohové výuce v souvislosti s vypravování věnována zvýšená pozornost.

U adverbií nacházíme nečastěji opět synonymické řady dvojčlenné či tříčlenné, početnější adverbiální synonymické řady vytvářejí především adverbia časová (např. *najednou – náhle – nečekaně – vtom – zničehonic*). Toto zjištění podle našeho názoru

koresponduje s předchozími závěry o vysoké systémové nabídce těchto lexémů (viz výše) i se skutečností, že využití časových adverbii je dáno zvoleným slohovým útvarem (vypravováním).

5.2 Typy synonym

Typy synonym vymezuje pozorováním jednotlivých synonymních výrazů a jejich vzájemných vztahů. Pro zjištění vzájemných synonymických vztahů jsme provedli sémantickou analýzu všech lexémů (srov. J. Filipec, 1985), jejímž východiskem bylo vymezení lexikálního významu v SSJČ. Určili jsme významovou složku nocionální, příp. také významovou složku pragmatickou. V rámci složky nocionální jsme formulovali integrační a diferenční sémy a na základě jejich shody jsme lexikální jednotky rozdělili do synonymických dvojic (řad) (viz výše). Na základě vztahů základového synonyma a ostatních členů synonymické dvojice (řady) rozlišujeme (srov. Filipec, 1961, s. 202).³⁵

5.2.1 Synonyma se stejnou významovou složkou nocionální, oblast kontextového užití stejná

Tato synonyma, která mají stejnou významovou složku nocionální i stejnou oblast kontextového užití, jsou ve zkoumaném materiálu zastoupena omezeně.

Jsou to například:

děvče (,nedospělá osoba‘, ,ženské pohlaví‘) – *dívka* (,nedospělá osoba‘, ,ženské pohlaví‘),

hoch (,nedospělá osoba‘, ,mužské pohlaví‘) – *chlapec* (,nedospělá osoba‘, ,mužské pohlaví‘),

pravý (,mající příslušné vlastnosti v nejvyšší míře‘) – *opravdový* (,mající příslušné vlastnosti v nejvyšší míře‘),

říkat (,vyjádření informace‘, ,řečí‘) – *povídat* (,vyjádření informace‘, ,řečí‘).

5.2.2 Synonyma se stejnou významovou složkou nocionální, oblast kontextového užití zčásti odlišná

Lexémy této skupiny mají stejnou významovou složkou nocionální, ale vedle základních integračních sémů je v jejich nocionální složce obsažen ještě tzv. opoziční sém³⁶ (viz Filipec, 1985, s. 133), který lexikální význam mírně pozměňuje. Oblasti kontextového užití těchto synonym jsou proto zčásti odlišné.

³⁵Pro výklad uvádíme u každého typu synonymních výrazů sémantickou analýzu minimálně pěti konkrétních dokladů, jednotlivé sémy jsou uvedeny v závorce za lexikální jednotkou.

³⁶V uváděných příkladech je tento sém zvýrazněn.

V našem materiálu jsou to například lexémy:

běžet (,pohyb nohou‘, ,rychlý‘) – *utíkat* (,pohyb nohou‘, ,rychlý‘, ,**vzdalování**‘),
hřeben (,horní část‘, ,**soustava** bodů‘) – *vrchol* (,horní část‘, ,bod‘),
list (,zelená část rostliny‘) – *lupen* (,zelená část rostliny‘, ,**větší**‘),
muž (,dospělý člověk‘, ,mužské pohlaví‘) – *pán* (,dospělý člověk‘, ,mužské pohlaví‘, ,**zdvořilost**‘),
další (,jdoucí po‘) – *následující* (,jdoucí po, **těsnost**),
vedlejší (,blízkost‘) – *přilehlý* (,blízkost‘, ,**těsnost**‘),
dívat se (,vnímat očima‘) – *pozorovat* (,vnímat očima‘, ,**soustředěnost**‘),
vesnice (,osídlené místo‘, ,**venkov**‘) – *obec* (,osídlené místo‘).

5.2.3 Synonyma ideografická

K synonymům ideografickým řadíme především lexikální jednotky s významovým vztahem obecného a zvláštního, který může být kontextem zastřen. Významová složka nociónální, k níž může přistupovat i významová složka expresivní, je odstíněna, což je dáno odlišnými diferenčními sémami. Oblasti kontextového užití jsou potom zčásti odlišné.

V našem materiálu jsou to například lexémy:

světlo (,záření‘, ,jakýkoli zdroj‘) – *neon* (,záření‘, ,umělé‘) – *jiskra* (,záření‘, ,drobné‘),
dřevo (,materiál ze stromů‘) – *větev* (,část stromu‘),
dítě (,nedospělý člověk‘) – *miminko* (,nedospělý člověk‘, ,nemluvně‘),
stanice (,místo pro zastavení dopravního prostředku‘) – *nádraží* (,místo pro zastavení dopravního prostředku‘, ,budova‘),
cesta (,pruh terénu pro dopravu‘, ,obecně‘) – *silnice* (,pruh terénu pro dopravu dopravními prostředky‘, ,zpevněná‘) – *ulice* (,pruh terénu‘, ,zpevněná‘, ,mezi domy‘),
mládež (,mladý člověk‘, ,hromadnost) – *mladistvý* (,mladý člověk‘, ,nedospělost‘, ,právní ochrana‘).

K synonymům ideografickým řadíme také synonyma intenzifikační, vyjadřující větší míru vlastnosti. Ve své významové složce mají obsažen specifický integrační sém ,zveličení‘, ,zdůraznění‘. Vzhledem k tomu, že se intenzifikační synonyma zpravidla liší od základových synonym pouze jedním diferenčním sémami, lze jejich sémantickou analýzu často vyjádřit základovým synonymem doplněným o adverbium ,velmi‘.

Jsou to například lexémy:

děšť (,voda padající z mračen‘) – *liják* (,voda padající z mračen‘, ,**prudce**‘),
horko (,vysoká teplota‘) – *vedro* (,**velké** horko‘),
důležitý (,mající význam‘) – *nezastupitelný* (,mající **značný** význam‘),
hezký (,působící vzhledem či kvalitou příjemně‘) – *nádherný* (,**velmi** hezký‘),

velký (,mající značné rozměry‘) – *ohromný* (,velmi velký‘),
zlý (,který ubližuje, škodí‘) – *krutý* (,velmi zlý‘),
nemít rád (,nepociťovat lásku‘) – *nesnášet* (,velmi nemít rád‘),
moc (,velká míra‘) – *hrozně* (,velmi velká míra‘).

5.2.4 Synonyma částečná

Za částečná synonyma považujeme lexémy, jejichž významové složky nociónální se liší až o hlavní významový znak, tzn., že se mohou lišit nejen sémý diferenčními, ale i sémem (sémý) integračním. Oblast kontextového užití je proto značně odlišná.

V našem materiálu jsou to například lexémy:

břeh (,místo na obvodu‘, ,vodní plocha‘) – *kraj* (,místo na obvodu‘),
žák (,nedospělý člověk‘, ,vztah k učení‘) – *dítě* (,nedospělý člověk‘) – *puberťák*
(,nedospělý člověk‘, ,dospívající‘, ,záporné citové hodnocení‘),
prohlídka (,zjišťování‘, ,pohledem‘) – *prozkoumávání* (,zjišťování‘, ,důkladnost‘),
odpověď (,řeč‘, ,reakce‘) – *výmluva* (,řeč‘, ,vytáčka‘),
sušenka (,pečivo‘, ,trvanlivé‘) – *oplatka* (,pečivo‘, ,tenké‘),
blízký (,vzdálenost‘, ,nevelká‘) – *přilehlý* (,vzdálenost‘, ,těsnost‘),
najít (,objevit‘, ,záměrně i bezděčně‘) – *sehnat* (,opatřit‘, ,úsilím‘),
zažít (,prožitek‘) – *užít si* (,požitek‘),
říci (,vyjádření informace‘, ,řečí‘) – *odbyť* (,odmítnutí‘, ,řečí‘).

5.2.5 Synonyma okrajová

Synonyma okrajová mají význam velmi nebo zcela odlišný a minimální počet shodných kontextů. Významový rozdíl mezi lexémy, které považujeme za okrajová synonyma, je dán odlišnými integračními i diferenčními sémý. V určitém kontextu jsou však tyto lexémy užity synonymně.³⁷

V našem materiálu jsou zastoupeny pouze omezeně. Jsou to lexémy:

krajina (,území‘, ,přírodní‘) – *okolí* (,prostor‘, ,blízkost‘): Pozoroval jsem krajinu za tmy / Potom jsme se šli kouknout do okolí,
plán (,úmysl‘, ,záměr‘) – *myšlenka* (,nápad‘, ,úmysl‘): Míra řekl: „Mám plán.“ / Myšlenka, že bych se měl stát učitelem, mě nikdy nenapadla,
louka (,pozemek‘, ,travnatý‘) – *pastva* (,pasení‘): dívali se směrem na louky, pole a vesničky v okolí / klidně pokračovala ve směru běhu na pastvu,
problém (,spornost‘, ,složitost‘, ,nesnadnost‘) – *nouze* (,nesnadnost‘, ,potíž‘): Když s tebou sdílí všechny problémy / Zdravotní sestra pomáhá lidem v nejtěžší nouzi.

³⁷Kontext doložený ve zkoumaných žákovských pracích zde uvádíme.

Poznámka: Při klasifikaci synonym nezmiňujeme synonyma specifikační, která zahrnujeme do skupiny synonym ideografických.

Ve zkoumaném materiálu jsou zastoupeny všechny typy synonymních výrazů. S vysokou frekvencí jsou zastoupeny skupiny synonym se stejnou významovou složkou nocionální a se zčásti odlišnou oblastí kontextového užití, synonym částečných a synonym ideografických. Synonyma se stejnou významovou složkou nocionální a se stejnou oblastí kontextového užití a synonyma okrajová jsou doložena pouze omezeně.

5.3 Synonymní výrazy příznakové

Uplatníme-li kritérium příznakovosti, zjišťujeme, že součástí získaných synonymických řad jsou také lexémy příznakové. Zastoupeny jsou výrazy se stylovým příznakem a výrazy s příznakem expresivity.

5.3.1 Synonymní výrazy se stylovým příznakem

Ve zkoumaném materiálu nacházíme lexikální jednotky nesoucí stylový příznak hovorovosti (*holka, kluk, strejda, salmonela, strašně, pošťuchovat, vykuknout, vytáhnout se*), obecné češtiny (*brácha, frajer, kámoška, puberťák, průser, šampáňo, šáhnout, furt*) a v malé míře také knižnosti (*rodit se ve významu ‚vznikat‘, poslěze*). Ne všechny však vstupují v rámci zkoumaného materiálu do vztahů synonymie.

Je třeba připomenout, že mezi příznakem expresivním a stylovým je plynulá hranice, tzn., že lexém se stylovým příznakem může být zároveň lexémem expresivním (např. *kámoška*, expr., ob.).

5.3.2 Synonymní výrazy s příznakem expresivity

Za charakteristický znak společný všem expresivním výrazům považujeme jejich nápadnost. Získané expresivní lexémy³⁸ (doloženo je celkem 133 lexémů, počet výskytů 218) nerozdělujeme podle kvality expresivního příznaku (kladný, záporný) (srov. např. Hauser, 1980), ale podle toho, zda náleží k typu expresivity inherentní, adherentní či kontextové (srov. Zima, 1961). Samostatnou skupinu tvoří propria, zvláště se zabýváme také expresivními souslovími.

Expresivita inherentní

Synonyma s expresivitou inherentní jsou v našem materiálu tvořena především substantivy (*dřina – práce, průser – problém, puberťák – žák*)³⁹ a slovesy (*blbnout –*

³⁸Uvádíme expresivní výrazy, které byly součástí synonymických řad, příznakové lexémy bez synonymního protějšku zmiňujeme pouze okrajově v kap. 5.8 Využité a nevyužité příležitosti nabízené synonymie.

³⁹Expresivní výraz je uveden jako první, na druhém místě uvádíme neutrální základové synonymum.

skotačit, klábosit – povídat si, pošťuchovat – provokovat), za expresivně inherentní výraz považujeme také interjekci *hurá* (**hurá** do autobusu) ve funkci přísudku (srov. Zima, 1961, s. 42). Pouze v jednom případě se do této skupiny řadí adjektivum (*zadejchany*⁴⁰ – *unavený*).

Z hlediska stylového jsou uvedené výrazy jednak neutrální (*dřina, pelášit, hurá*), jednak hovorové (*trabl*) a obecněčeské (*brácha, kámoška, průser*).

Ke skupině výrazů expresivně inherentních zařazujeme rovněž substantivní deminutiva (srov. Zima, 1961). Z hlediska formy se jedná o lexikální jednotky, jejichž slovtvorný význam zahrnuje významový rys ‚menší‘ (hod kriketovým **míčkem** / došli jsme do blízkého **lesíka** / za **chvilku** tu byli lékaři). Pouze je-li tento význam doplněn o emocionální příznak, považujeme je za výrazy expresivní (pelášil se pomazlit se svým **páníčkem** / co pro mě vůbec tahle **osůbka** znamená / vždy mě dokáže zahřát u **srdíčka**). Deminutiva neexpresivní jsou zastoupena s výrazně vyšší frekvencí.

Expresivita adherentní

Synonymní výrazy s expresivitou adherentní jsou především substantiva (*panoráma – krajina*: „To je **panoráma**,“ užasli jsme, *hloupost – maličkost*: Takovou **hloupost** by uhádlo každé malé dítě), adjektiva (*otrávený* (hovor.) – *znuděný*: a ti „**otrávení**“ puberťáci, *utahaný – unavený*: Byli jsme **utahaní**), slovesa (*běžet – jít*: Prosím tě, **běž** už, *klepat se – bát se*: Asi 300 metrů před táborem **jsem se** strašně **klepala**, *plavat – být pod vodou*: obchod, který měli, **plave**) i adverbia (*hrozně* (intenz.) – *velmi*: Co když se budeme vídat **hrozně** málo, *strašně* (ob., intenz.)⁴¹ – *moc*: **strašně** jsem se bála).

Expresivita kontextová

Synonymní výrazy s expresivitou kontextovou jsou ve zkoumaném materiálu pouze lexémy *furt, super* (*furt* (ob.) – *stále*: Já jsem troubila **furt**, *super* (ob.) – *skvělý*: Všechno bylo **super**) a slovní spojení *v pohodě a nic moc* (*v pohodě* (ob.) – *dobrý*: Všechno zatím bylo **v pohodě**, *nic moc – ošklivý*: Prostředí **nic moc**).

Propria

Součástí souboru expresivních lexémů zastoupených ve zkoumaném materiálu tvoří vedle apelativ také propria. Zastoupena jsou propria s funkcí individualizační (např. *Hanka, Kája, Káťa, Pepa, Verča*), emocionální – zastoupeny jsou eufemismy (např. *Kája, Maruška, Petřík*) a charakterizační – přezdívky (*Pískulka*).⁴²

⁴⁰Expresivita v rovině fonologické ý>ej

⁴¹V SSČ pro školu a veřejnost je toto adverbium vnímáno už jako hovorové.

⁴²Zařazujeme-li do synonymní řady proprium společně s apelativem, (*bratr – Lukáš*), považujeme vlastní jméno za synonymum kontextově situační, viz kap. 5.5 Synonyma kontextově situační. Jestliže je však vlastní jméno zařazeno do synonymní dvojice se svou domáckou podobou (*Petr – Péťa*), pojednáváme o něm zde.

V užívání domáckých podob vlastních jmen můžeme pozorovat určitou odlišnost mezi žáky šesté a deváté třídy. Mladší děti s různými podobami proprií nijak nepracují a s konkurencí vlastních jmen a jejich domácích podob se v jejich pracích setkáváme pouze sporadicky. Naproti tomu starší žáci užívají domácké podoby jmen za účelem oživení textu (*Josef – Pepa*) a mnohem častěji.

Synonymická expresivní sousloví

Expresivní příznak mají v žákovských pracích nejen lexikální jednotky jednoslovné, ale také lexikální jednotky víceslovné. Vzhledem k nízké četnosti výskytu expresivních sousloví ve zkoumaném materiálu (doloženo je jich pouze 32, z toho 19 vstupujících do vztahů synonymie) je rozdělujeme pouze do čtyř základních skupin (srov. Čermák, 2009). Rozlišujeme přirovnání (*jako svoje boty – dobře*), frazeologické výrazy neslovesné (*jen tak tak – syn. skoro, po svých – syn. pěšky, vedro k padnutí – syn. veliký, v tu ránu – syn. hned*), frazeologické výrazy slovesné (*házet za hlavu – syn. zapomínat, problesknout hlavou, srazit na kolena, vytáhnout z trablů, zvednout ze země, vjet nervy do koho, dělat blbosti, k smrti vylekat – syn. moc, mít z pekla štěstí – syn. velký*) a větné (*to dá rozum – syn. vědět*).

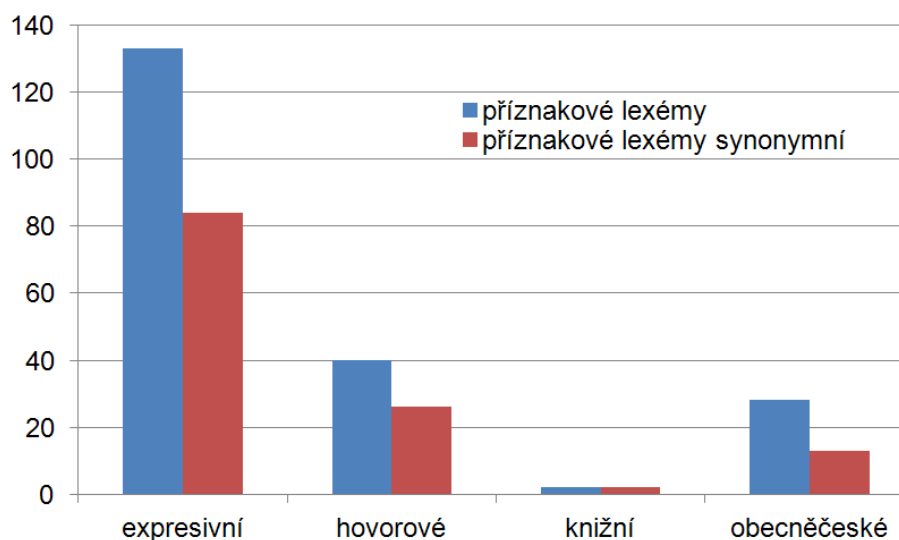
Doloženým expresivním souslovím nesynonymním (*jako tělo bez duše, co čert nechtěl*) nevěnujeme pozornost.

	type	token
expresivní	133	218
hovorové	40	102
knižní	2	2
obecněčeské	28	34
celkem	203	325

Tabulka 1: Zastoupení příznakových lexikálních prostředků

	type	token
expresivní	84	160
hovorové	26	71
knižní	2	2
obecněčeské	13	17
celkem	125	281

Tabulka 2: Zastoupení příznakových lexikálních prostředků vstupujících do vztahů synonymie

Graf 1: Zastoupení příznakových lexikálních prostředků

5.3.3 Shrnutí

Příznakové lexémy jsou ve zkoumaném materiálu zastoupeny pouze ojediněle (příznakové lexémy celkem kolem 5 %) a stejně okrajově je jejich využití v synonymických řadách (kolem 7 %)

Z jednotlivých typů příznakových synonym jsou nejčastěji doložena synonyma s příznakem expresivity. Jedná se zejména o výrazy s expresivitou inherentní a adherentní. Kontextová expresivita je v dokladech, které máme k dispozici, dána tím, že se výrazy obecněčeské využívají v kontextech spisovného projevu. Otázkou je, nakolik je jich užito uvědoměle a nakolik se jedná o neumělost, o nechtěnou expresivitu.

Ve zkoumaném materiálu nacházíme expresivní deminutiva, která jsou však oproti deminutivům neexpresivním zastoupena ve velmi nízkém počtu, s nízkou frekvencí jsou doložena také expresivní sousloví.

5.4 Synonyma amplifikační

Další skupinou synonym, doloženou ve zkoumaném materiálu, jsou synonyma amplifikační. Za amplifikaci považujeme zřetelné hromadění synonymních výrazů téhož nebo podobného významu, které se nezdá být náhodné. Při charakteristice těchto lexémů rozlišujeme amplifikační synonyma se shodným významem a amplifikační synonyma s odlišným významem. V rámci těchto dvou skupin sledujeme vztahy mezi jednotlivými členy amplifikačních dvojic. Na základě významové složky pragmatické vydělujeme výrazy s odlišným stylovým příznakem, výrazy intenzifikační či synonyma náležící k odlišným stylistickým vrstvám. Zároveň sledujeme funkci, kterou tyto výrazy plní v konkrétních komunikátech.

5.4.1 Amplifikační synonyma se shodným významem

Výrazy se shodným významem jsou ty, které mají stejnou významovou složkou nociónální. Jejich významová složka pragmatická je buď shodná (*poslední hráč – stoper, koníček – záliba*), nebo odlišná: potom se jedná o amplifikační synonyma s rozdílným stylovým či expresivním příznakem (*kolo – kolečko, potěšit – zahřát u srdíčka, shodit – prásknout, podpořit – podržet*).

Užitím amplifikačních synonym se shodným významem je v žákovských komunikátech dosahováno upřesnění vyjádření (tak jsem hrál **posledního hráče – stopera**) a oživení projevu (Aspoň jsme měli kde jezdit na všem, co mělo **kola a kolečka**).

5.4.2 Amplifikační synonyma s částečně odlišným významem

Od amplifikačních dvojic se stejným lexikálním významem oddělujeme dvojice, jejichž význam se shoduje pouze částečně. Takové dvojice lexémů jsou částečnými synonymy, tzn., že se liší na základě sekundárního diferenčního sému, který však zůstává v mezích základního významu a nevytváří význam jiný (*poznání – pochopení, štípat – pálit, zprotivit se – zošklivit se, nejhorší – nejtěžší, odpověď – výmluva, nezkažený – nepokroucený*). Součástí amplifikační dvojice může být rovněž synonymní výraz s přeneseným významem (*část – kapka*), případně mohou mít přenesený význam oba členy dvojice (*odloupnout – odkápnout*).

V rámci této skupiny opět vymezujeme zvláštní podskupiny synonym se shodnou (*štípat – pálit, krásný – milý*) či různou (*píle – dřina, neon – světýlko*) významovou složkou pragmatickou. Jedná se o synonyma intenzifikační (*krásný – úžasný, nabízet – nutit*) a spojení synonym s různým stylistickým či expresivním příznakem (*píle – dřina, neon – světýlko*).

Užitím výrazů s částečně odlišným významem dosahuje autor odstínění významu (Děti v tomto období mají na všechno **odpověď** a na všechno **výmluvu**), zdůraznění dané skutečnosti (To to **štípe** a **pálí**) či gradace (Když je nám svět **nabízí**, vlastně přímo **nutí** do rukou).

Poznámka: Domníváme se, že amplifikace nemusí být vždy užito záměrně. Někdy se může dokonce jednat o určitou stylistickou neobratnost (Chodili jsme po jednom a každý sám).

5.4.3 Shrnutí

V žádném komunikátu jsme nenašli více než dvojici amplifikačních synonym. Jak bylo uvedeno, amplifikační synonyma plní v žákovských pracích různé funkce. Jsou prostředkem zdůraznění, upřesnění sdělované skutečnosti, intenzifikace nebo odstínění či stupňování významu. Jednotlivé funkce od sebe nelze zcela odlišit, tzn., že jedna

dvojice amplifikačních synonym nemusí plnit pouze jedinou funkci, ale plní funkce různé. Např. užitím dvojice *píle – dřina* (Ten potlesk byl opravdovou odměnou za všechnu tu **dřinu a píli**) je naplněna nejen snaha o odstínění významu, ale také snaha o intenzifikaci vyjádření.

Je třeba připomenout, že dovednosti využívat v písemných pracích amplifikaci není při výuce českého jazyka a komunikační a slohové výchově věnována pozornost. Děti se během školní docházky v učebnicích nesetkávají s žádným typem cvičení, která by tuto dovednost rozvíjela. Přesto jsou, byť ojediněle, amplifikační synonyma v jejich komunikátech zastoupena. Navíc je zde patrná určitá vývojová tendence. V převážné většině případů se amplifikace vyskytla u starších žáků. U mladších dětí se jednalo spíše o náhodný jev (*obrázky a ornamenty, krásné a úžasné*). Vzhledem k funkci amplifikačních vyjádření v textu to ukazuje na určité zlepšení stylistických dovedností ve vztahu k proměňujícím se subjektivním slohotvorným činitelům žáků (srov. Čechová, 2008).

5.5 Synonyma kontextově situační

Ve zkoumaném materiálu jsou zastoupena také synonyma kontextově situační. Lexikální jednotky významově rozdílné se vlivem kontextu významově sblíží, příp. dostávají jiný lexikální význam. Při vymezení této skupiny synonym sledujeme, u kterých pojmenovacích jednotek dochází k vzájemnému významovému sblížení, proces vzniku synonymie a minimální kontext k němu potřebný. Může jím být spojení slov, věta či odstavec. Svoji pozornost zaměřujeme na to, zda je v jednom komunikátu zastoupena celá synonymická řada těchto výrazů nebo jen jeden její člen.

Kontextově situačními synonymy se ve zkoumaném materiálu stávají výrazy s nestejným rozsahem významu, výrazy s odlišným významem a vlastní jména.

5.5.1 Kontextově situační synonyma s nestejným rozsahem významu

Rozsáhlou skupinu výrazů, u nichž dochází k významovému sblížení, tvoří výrazy s nestejným rozsahem významu. Lexikální jednotka mající užší lexikální význam je nahrazena pojmenováním významově širším, jehož význam je bližším kontextovým určením zúžen: např. substantivum *voda* je užito ve významu ‚potok‘, ‚rybník‘, nebo ‚řeka‘, podobně výraz *budova* vstupuje do synonymního vztahu s významově užším lexémem *hotel* (Nejhezčí výhled nás čekal z ochozu **hotelu** ... V **budově** jsme si prohlédli zajímavou výstavu o vysílači a hotelu). Poměrně častá jsou v této pozici slovesa *být* (v synonymních vztazích *přijet – být kde*: Po obědě **přijela** Lucka / Tam **jsme byli** v jedenáct, *přijít – být kde*: Jednou k ní **přišel** vesnický chlapec / Za chvíli tu **byli** lékaři

a lékařky, *potřebovat – být co k čemu*: Někdo k přátelství **potřebuje** jen to mít druhého rád / K čemu ti **jsou** peníze, když je ti smutno, *spadnout – být kde*: Já jsem **spadla** na kamennou cestu / postupně **jsme** v blátě **byli** všichni) a *jít* (v synonymních vztazích *nastoupit – jít*: **Nastoupili jsme** do autobusu / Teď **půjdeme** do toho malého vláčku, *vrátit se – jít*: Chtěl jsem **se vrátit** a něco mu říct, ale **nešel jsem**, *vyrazit – jít*: a **vyrazili jsme** / Tak **jsem šla**). V uvedených případech je minimálním kontextem potřebným k významovému určení výrazů se širším významem věta (Chtěl jsem **se vrátit**, ale **nešel jsem**) nebo celý odstavec (. . . Posléze **přišel** Piko = vrátil se, dopl. M. S.).

5.5.2 Kontextově situační synonyma s odlišným významem

Členy získaných synonymických řad jsou také lexémy lišící se od základového synonyma svým významem. Takováto pojmenování primárně synonymy nejsou, ale stávají se jimi až konkrétním užitím v kontextu, kdy dochází ke změně jejich lexikálního významu. Nacházíme pojmenování významově zcela odlišná (*doba – svět*: Ale proč se v dnešní **době** tolik kouří cigarety a pije alkohol / v dnešním uspěchaném **světě** se všechno přepočítává na peníze, *chvilé – situace*: Pravý přítel tě neopustí ani v té nejtěžší **chvilí** / Pomáhám jim v těžkých **situacích**, *zeptat se – pošeptat*: „Slyšela jsi to také?“ **zeptala se** Hana / „Hani, nevyfotografujeme si ho na památku?“ **pošeptala jsem** Haně, *zapadnout do vody – stát ve vodě*: **Zapadl jsem** však až po kolena do vody / Vyšel jsem z karavanu a **stál jsem** po kolena ve vodě) a pojmenování shodující se alespoň některými integračními sémami (*louka – pole*: Ušli jsme asi 15 km na **louku** / **pole** není skládka, *okamžik – vteřina*: způsoby lásky, které jsme schopni v daném **okamžiku** poznání vnímat / svou bezcitností vás srazil na kolena během jedné **vteřiny**, *parta – rodiny*: Večer naše **parta** podnikla procházku / Večer si naše **rodiny** vyšly na krátkou procházku, *sledovat – doprovázet*: Mám obavu, že nás někdo **sleduje** / Na zpáteční cestě nás cosi **doprovázelo** ve křoví). Mezi výrazy s odlišným významem řadíme také interjekci *hurá* ve funkci predikátu, která je zastoupena se dvěma různými lexikálními významy (*jet – hurá*: Druhý den **jsme jeli** k dědovo sestře / Ihned nasedli do kočáru a **hurá** do vesnice, *nasednout – hurá*: Ve čtvrtek **jsme** v Mýtě u benziny **nasedli** do autobusu / **hurá** do autobusu). Pro specifikaci významu těchto výrazů s odlišným významem je nutný široký kontext, zpravidla odstavec, mnohdy i celý komunikát (*sledovat – doprovázet*). Výjimku představují synonymické dvojice *doba – svět* (v dnešní době, v dnešním světě) a *chvilé – situace* (v té nejtěžší chvíli, v těžkých situacích), kdy je minimálním kontextem pouze spojení slov.

5.5.3 Kontextově situační propria

Zvláštní skupinu kontextově situačních synonym zastoupených v žákovských komunikátech představují propria. Za kontextově situační synonyma je považujeme pouze tehdy, nahrazují-li v textu názvy obecné (*bratr – Lukáš, paní Krčmářová – Maruška*).⁴³

Poznámka: Do skupiny kontextově situačních synonym řadíme také obrazná pojmenování. Ve zkoumaném materiálu je zastoupen pouze jeden doklad metaforického vyjádření (*rybník – vodní království*).

5.5.4 Shrnutí

Ve zkoumaném materiálu jsou zastoupeny maximálně dvojice kontextově situačních synonym. Kontextově situační synonyma a jejich synonymní protějšky se zcela pravidelně vyskytují v týchž komunikátech. Výjimku tvoří lexémy *být (kde)* (Když **jsme byly** všechny, tak nám popřáli / postupně **jsme** v blátě **byli** všichni) a *hurá (hurá do vesnice)*, které se v textech objevují i bez svých synonymních protějšků. Domníváme se, že je to dáno tím, že tyto výrazy pro své významové určení nepotřebují širší kontext.

Je třeba položit si otázku, zda děti pracují s kontextově situačními synonymy záměrně s cílem oživit text nebo pouze náhodně, protože nedokáží vyjádřit přesný význam slov. Zároveň nás omezený výskyt kontextově situačních synonym v žákovských komunikátech vede k závěru, že o dovednosti žáků využívat tohoto typu synonym hovořit nelze.

5.6 Synonyma slovtvorná

Slovtvorná synonyma jsou lexikální jednotky téhož nebo podobného významu utvořené od téhož slovtvorného základu různými slovtvornými formanty.

Sledujeme způsob jejich slovtvorné utvářenosti, rozlišujeme synonyma lišící se předponou, příponou nebo předponou i příponou, příp. předponou a koncovkou. Dále sledujeme vztahy mezi jednotlivými synonymy, tzn., jakými slovtvornými synonymy jsou tvořeny synonymické dvojice, a v neposlední řadě také jejich frekvenci.

5.6.1 Substantiva

Substantiva tvoří ve skupině slovtvorných synonym druhou nejpočetnější skupinu. Ve zkoumaném materiálu je doložena jedna dvojice lexémů derivovaných různými

⁴³Jestliže je synonymická řada tvořena vlastním jménem a jeho domácí podobou, příp. domácími podobami (*Hana – Hanka, Karel – Kája, Petr – Petřík – Pěta*), o kontextově situačních synonymech hovořit nelze. Primární funkcí těchto pojmenování je funkce emocionální, proto je řadíme do skupiny výrazů expresivních

prefixy (*pohled – výhled*). Dále jsou zastoupeny lexémy s různými sufixy (*chvilka – chvílička, hra – hraní, kamarádka – kámoška, šerm – šermování, televizor – televize*).

Některá synonyma se významově diferencují podle významu formantů. Synonyma derivovaná různými prefixy lze hodnotit jako částečná (*pohled – výhled*), sufixy dodávají slovotvorným synonymům stylový příznak. Může se jednat o deminutiva (*chvilka – chvílička*) nebo o lexémy náležející k různým stylistickým vrstvám (*kamarádka – kámoška*). Naopak některá slovotvorná synonyma jsou i přes odlišnost sufixů rovnocenná (*šerm – šermování*).

Podobně v případě synonymických dvojic tvořených základovým slovem a od něho vytvořeným derivátem je formant významově diferencujícím prostředkem (*bratr – brácha, potok – potůček*) nebo není (*kraj – okraj, doba – období*).

Specifickou skupinu slovotvorně utvářených lexikálních prostředků představují substantivní deminutiva. V naprosté většině případů vstupují do synonymických vztahů jen spolu se svými základovými slovy (*potok – potůček, míč – míček, dům – domeček*).⁴⁴

Deminutiva modifikují význam základových slov, přináší jim významový rys ‚malý, menší‘, k němuž se může přidávat příznak emocionálnosti, někdy mají pouze význam citový (viz 5.3.2 Synonymní výrazy s příznakem expresivity). Deminutivní lexémy klasifikujeme podle jejich sémantického vztahu k základovému slovu (srov. Zima, 1961, s. 26). Rozlišujeme tři typy sémantických vztahů, a to vztah kvantitativní vyjadřující pouze menší míru vlastnosti nebo rozměru (*míč – míček, světlo – světlíčko, les – lesík*), vztah kvalitativní vyjadřující citové hodnocení (*osoba – osůbka, slunce – sluníčko, srdce – srdíčko*) a vztah kvantitativně kvalitativní vyjadřující obojí (*hlas – hlásek*).

Poznámka: Zcela ojediněle se v našem materiálu vyskytuje slovotvorná synonymie adjektiv. Je doložena dvojice adjektiv *velký – veliký*, která jako slovotvorná můžeme hodnotit jen díky jejich etymologickému vývoji.

5.6.2 Slovesa

Významnou skupinou slovotvorných synonym jsou slovesa. Ve zkoumaném materiálu nacházíme synonymické dvojice sloves tvořených různými předponami (*proběhnout – uběhnout, skončit – zakončit, přivést – dovézt, přijít – dojít, zažít – prožít*), synonymické dvojice sloves prostých a předponových (*běhat – naběhat, nechat – přenechat, sedět – posedět, trefit – strefit*), dvojice sloves prostých a předponově-příponových (*běžet – vyběhnout, být – pobývat, ťukat – vyťukávat, smát se – posmívat se, téci – protékat*) a předponových a příponových, příp. předponově-příponových (*zakřičet – pokřikovat, polekat se – leknout se*).

⁴⁴Výjimku tvoří pouze synonymní dvojice *chvilka – chvílička*.

Při klasifikaci předponových sloves se řídíme nejběžnějším dělením slovesných předpon dělicích se na lexikální (sémanticky plné) a gramatické (sémanticky prázdné). Lexikální předpony vytvářejí novou lexikální jednotku (*jíst – dojíst, lehnout si – ulehnout* naproti tomu předpony gramatické mění pouze vid slovesa (*kazit / zkazít, ptát se / zeptat se*),⁴⁵ nové lexikální jednotky nevznikají, a proto se nejedná ani o slootovorná synonyma. Významy lexikálních předpon, jimiž jsou formována synonymní slovesa, jsou totožné (*polekat se – vylekat se, umřít – zemřít*) nebo odstíněné (*nasnídat se – posnídat, zasmát se – nasmát se, zažít – prožít – užít si*). Předponová slovesa se mohou lišit až o hlavní významový znak (*nasmát se – vysmát se, zamyslet se – vymyslet, rozmýšlet si – přemýšlet, doplavat – přeplavat*), v takovém případě jde o částečnou synonymii (viz Typy synonym).

Poznámka: Za slootovorná synonyma nepovažujeme fonetické varianty slov *prohlédnout / prohlídnout, uhádnout / uhodnout*.

5.6.3 Adverbia

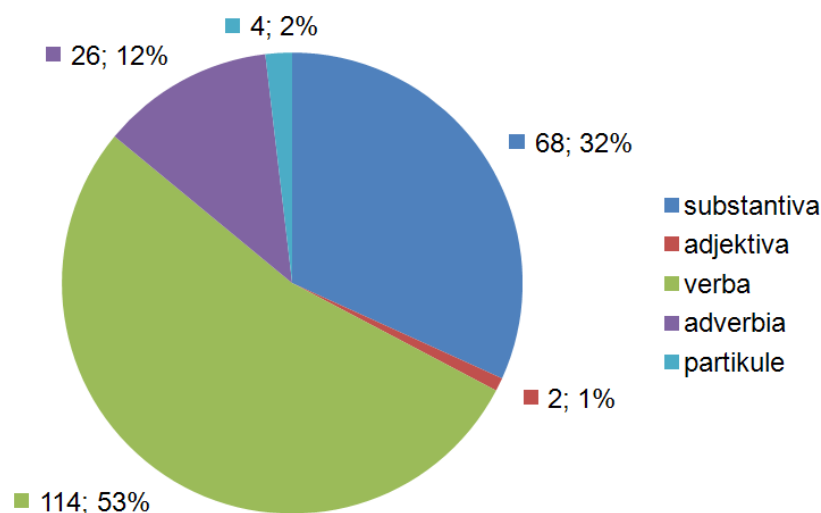
Slootovornými synonymy jsou dvojice adverbíí lišících se prefixem (*většinou – povětšinou*), sufixem (i nulovým) (*brzo – brzy, znovu – znova, zase – zas, vždy – vždycky, jen – jenom, zpět – zpátky, trochu – trošku*) či prefixem i sufixem (*konečně – nakonec*). Součástí synonymických dvojic jsou také výrazy obecněčeské (*dnes – dneska, tam – támhle*).

Z hlediska etymologického vývoje je nutné sledovat adverbia, jejichž slootovorná stavba i vztah motivovanosti jsou víceméně zastřeny (*hned – ihned, společně – spolu*) (viz Machek, 2010). Vzhledem ke slootovorné utvářenosti tyto lexémy za slootovorná synonyma považujeme. Pouze jednou je součástí dvojice synonym složené adverbium (*ručně – vlastnoručně*).

	type	token
substantiva	68	250
adjektiva	2	28
verba	114	251
adverbia	26	188
partikule	4	35
celkem	214	752

Tabulka 3: Počet slootovorných synonym podle slovnědruhové charakteristiky

⁴⁵ „Kritériem rozlišení těchto dvou typů předpon je možnost n. nemožnost tvoření tzv. sekundárních imperfektiv“ (Mluvnice češtiny 1, s. 391).

Graf 2: Poměr zastoupených slovtvorných synonym

5.6.4 Shrnutí

Do synonymních vztahů nejčastěji vstupují slovtvorně utvářená slovesa. Významnou skupinu synonymických dvojic tvoří dvojice synonymních předponových sloves, jejichž význam bývá předponou modifikován (slovesa se stejným lexikálním významem odlišující se pouze videm necháváme stranou). S nižší frekvencí jsou zastoupena slovtvorně utvářená synonymní substantiva, z nichž nejvýznamnější skupinu tvoří deminutiva. Minimálně jsou doložena slovtvorná synonymní adverbia a adjektiva, až na jednu výjimku (*ručně – vlastnoručně*) nenacházíme ve zkoumaném materiálu žádné synonymní složeniny.

5.7 Synonymická slovní spojení

Zkoumaný materiál dokládá naplnění vztahů synonymie nejen jednoslovnými lexémy, ale také slovními spojeními. Kritériem pro vymezení slovních spojení je pro nás jejich ustálenost. Ustálená spojení dělíme na široce chápaná sružená pojmenování a frazémy. Vedle ustálených spojení synonymních jsou v žákovských pracích zastoupena také četná slovní spojení, která do vztahů synonymie nevstupují (*hlavní město, Český Krumlov, stezka odvahy, dávat pozor, dělat naschvály, žít po svém, mít na jazyku, přivést k rozumu*), proto se jimi dále nezabýváme. V souvislosti se synonymií slovních spojení nevěnujeme pozornost jejich expresivitě, té je věnována samostatná kapitola (viz 5.3.2 Synonymní výrazy s příznakem expresivity).

5.7.1 Sdružená pojmenování

Na základě formální stránky slovních spojení rozlišujeme dva základní typy zjištěných synonymních spojení: typ spojení – spojení (*velká voda – staletá voda, udělat oheň – rozdělát oheň, mít smysl – mít význam*) a typ spojení – slovo (*terénní vůz – džíp, mít chuť – chtít, říci závěrem – dodat, dělat blbosti – blbnout*) (srov. Filipec, 1961).

Zastoupena jsou sdružená pojmenování vzniklá spojením substantiva s adjektivem (*základní škola – základka, terénní vůz – džíp, mladí lidé – mládež, poslední hráč – stoper, hudební škola – konzervatoř*), spojením dvou substantiv (*období puberty – puberta*), s největší frekvencí se ale objevují sdružená pojmenování slovesná (*absolvovat procházku, udělat oheň, mít budíček, zaujmout místo, dát nabídku, uvést příklad, cítit lásku*), mezi nimi zejména spojení se slovesy *dělat, mít* a *být* (viz dále).

5.7.2 Frazémy

Naším kritériem pro vymezení frazému je přenesenost jejich významu a navíc silná zakotvenost v povědomí uživatelů jazyka. Doložené synonymní frazémy mají povahu přenesených slovesných pojmenování (*problesknout hlavou, zahřát u srdíčka, držet při sobě, vytáhnout z trablů, zvednout ze země, spojit síly, srazit na kolena, klepat se⁴⁶, vjet nervy (do koho), být radostí bez sebe, být na konci sil, dát najevo*), spojení intenzifikačních (*mít z pekla štěstí, vylekat k smrti, být vedro k padnutí, z plna hrdla, v tu ránu*), zastoupeny jsou rovněž frazémy ze synsémantických komponentů (*podle mého, nic moc, po svých, jen tak tak*) a slovní přirovnání (*znát jako svoje boty, jako tělo bez duše*).

5.7.3 Významné skupiny slovních spojení

Zvláštní pozornost věnujeme skupinám slovních spojení, které mají ve zkoumaném materiálu vysokou frekvenci. Jedná se o spojení obsahující slovesa *dělat/udělat, mít, být* a o multiverbizovaná pojmenování.

(a) spojení se slovesem *dělat/udělat* ve spojení se substantivem

Významová škála tohoto slovesa je velmi široká (srov. Daneš, Hlavsa, 1981, s. 237). Vedle svých základních významů⁴⁷ je častou součástí sdružených pojmenování (*dělat blbosti, dělat dojem, dělat si legraci, dělat naschvály, dělat rozdíly, udělat průser, udělat radost, udělat si svůj názor, udělat oheň, dělat ranní hygienu*) i frazémů (*dělat naschvál, dělat naschvály*) (srov. Němec, 1985), z nichž jen některé mají ve zkoumaném materiálu doloženy synonymní lexémy (*dělat blbosti – syn. blbnout, dělat si legraci – syn. nemyslet vážně, dělat rozdíly – syn. rozdělávat,*

⁴⁶elipsa substantivní části (strachy)

⁴⁷Ve zkoumaném materiálu je ho užito ve významech ‚konat‘, ‚způsobovat‘, ‚pracovat‘.

udělat radost – syn. *potěšit*, *dojít k závěru* – syn. *udělat si svůj názor*, *udělat oheň* – syn. *rozdělat oheň*).

(b) spojení se slovesem *mít* ve spojení se substantivem

Sloveso *mít* je součástí sdružených pojmenování (*mít budíček*, *mít snídani*, *mít k obědu*, *mít zábavu z čeho*, *mít odlet*, *mít sraz*, *mít chuť*, *mít strach*, *mít obavu*, *mít pocit*, *mít radost*, *mít smysl*, *mít význam*, *mít vzpomínky*, *mít zájem*). Nejčastěji je spojováno s abstrakty. Velmi často plní pouze obecnou funkci kategoriální slovesné složky, tzv. verbalizátoru (Filipec, 1985) (*mít chuť*, *mít strach*, *mít význam*), nebo je součástí multiverbizovaných pojmenování (*mít odlet*, *mít sraz*).

(c) spojení se slovesem *být*

Sloveso *být* je doloženo jako součást sdružených pojmenování (*být příčinou*, *být toho názoru*, *být divné komu co*, *být jasné komu co*, *být zima komu*, *být si jist*), frazémů (*být radostí bez sebe*, *být bez chyby*, *být po obědě*) i jako součást volných spojení slov (*být ošklivě*, *být tma*, *být nervózní*, *být potopený*).

Pomocí slovesa *být* jsou vyjádřeny stavy (*být po obědě*, *být v pohodě*), vlastnosti a pocity (*být opatrný*, *být vzpurný*, *být nervózní*), ve spojení s predikativem pocity či atmosférické stavy (*být smutno*, *být ošklivě*). Ne vždy tato spojení vstupují v rámci zkoumaného materiálu do vztahů synonymie.

Podobně jako sloveso *mít* stojí většinou ve funkci spony (*být vzpurný*, *být si jist*).

(d) multiverbizovaná pojmenování

Za multiverbizovaná pojmenování považujeme náhradu jednoslovného pojmenování víceslovným. Zastoupeny jsou rozložené vazby slovesné, tj. spojení tzv. analytického predikátoru⁴⁸ se substantivem (*dát nabídku*, *dát přednost*, *klást otázku*, *věnovat se koupání*, *věnovat se hraní*, *věnovat se prozkoumávání*, *strávit koupáním*, *být příčinou*). Jen některá multiverbizovaná pojmenování však vstupují v rámci zkoumaného materiálu do vztahů synonymie (*dát nabídku*, *klást otázku*, *věnovat se koupání*, *věnovat se hraní*, *věnovat se prozkoumávání*, *strávit koupáním*, *být příčinou*).

Celkem je doloženo 169 ustálených slovních spojení (počet výskytů 222), z toho 97 vstupujících do vztahů synonymie (počet výskytů 132).

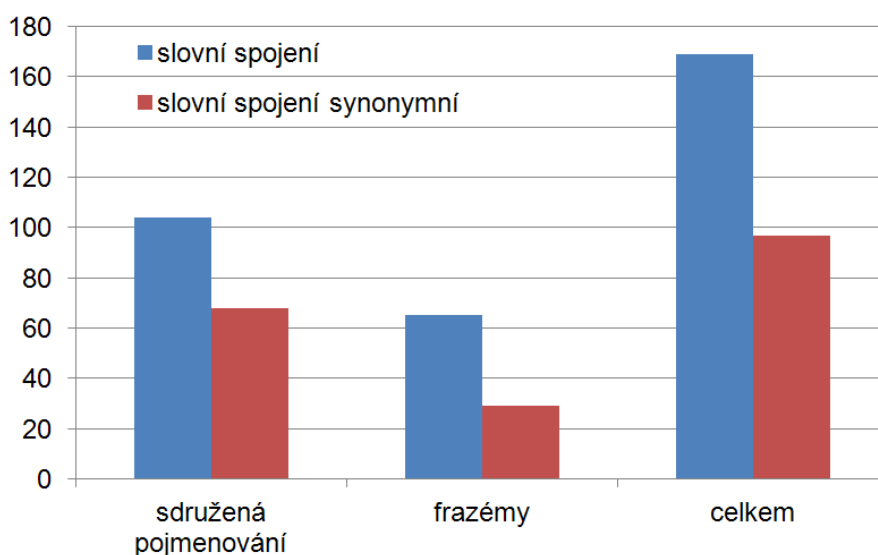
⁴⁸ „Analytickým predikátorem rozumíme spojení dějového podstatného jména a slovesa s velmi obecným významem.“ (Němec 1985)

	type	token
sdužená pojmenování	104	147
frazémy	65	75
slovní spojení celkem	169	222

Tabulka 4: Zastoupení slovních spojení

	type	token
sdužená pojmenování	68	95
frazémy	29	37
slovní spojení celkem	97	132

Tabulka 5: Zastoupení slovních spojení vstupujících do vztahu synonymie

Graf 3: Zastoupení slovních spojení

5.7.4 Shrnutí

Slovní spojení představují důležitou část zkoumaného materiálu. Největší skupinu zde tvoří sdužená pojmenování, v nichž zřetelně dominují skupiny s významově širokými slovesy *dělat*, *mít*, *být* vstupujícími do slovních spojení ve funkci verbalizátorů. Získané doklady ukazují, že tato spojení jednak nahrazují synonymní pojmenování jednoslovná (*mít odlet* – *odletět*, *dát nabídku* – *nabídnout*, *být příčinou* – *zapříčinit*), jednak jejich slovesná část nahrazuje slovesa s užším rozsahem významu (*udělat oheň* místo *rozdělat*, *dělat dojem* místo *působit dojmem*). Domníváme se, že vysoká frekvence těchto spojení v žákovských pracích ukazuje na charakteristický rys dětského vyjadřování, tj. na

tendenci k jeho významové neurčitosti. Žáci před pojmenováním s určitým významem často preferují užití lexému s významem obecným.

Naproti tomu užívání multiverbizovaných vyjádření (*dát otázku – klást otázku – položit otázku, věnovat se prozkoumávání*) ukazuje na určitou vyjadřovací vyspělost. Otázkou je, do jaké míry jsou uvedena zjištění projevem obecné tendence a nakolik se jedná o specifikum dětského vyjadřování.

5.8 Využité a nevyužité příležitosti nabízené synonymie

Pro zhodnocení toho, jak žáci dovedou ve svých písemných projevech využívat synonymních lexémů, je podle našeho názoru zásadní posoudit, do jaké míry je ve sledovaných komunikátech naplněna synonymie jazykového systému (dále jen systémová synonymie). Z tohoto pohledu lze proto hovořit o tzv. využitých nebo nevyužitých příležitostech. Jestliže jsou ve zkoumaném jazykovém materiálu pro označení téže skutečnosti uplatněna různá synonymní pojmenování, hovoříme o využitých příležitostech, je-li opakovaně užíváno jedno pojmenování i přesto, že ho lze nahradit vhodným synonymem, poskytnutá příležitost využita není. O využitých příležitostech hovoříme i v případě, že jsou součástí synonymických řad synonyma ideografická (*dítě – miminko, cesta – silnice*), částečná (*žák – dítě, cesta – trasa*) nebo okrajová (*krajina – okolí, louka – pastva*) a synonyma kontextově situační (*hotel – budova, potok – voda*). Za nevyužitých příležitostí považujeme, jsou-li užity lexikální jednotky mající synonyma v systému slovní zásoby buď ve stejné stylistické rovině (*foťbal – kopaná, obloha – nebe*), nebo pouze v jiné stylistické vrstvě (*dospělý – expr. dospělák, ostrov – kníž. výspa, cigareta – ob. cícčko*).

Pro objektivní zhodnocení porovnáváme synonymii získanou ve zkoumaném materiálu se synonymií systémovou. Za systémovou synonymii považujeme nejen synonyma uváděná v synonymických slovnících (Haller, Pala, Bečka), ale také lexikální jednotky, které jsou současnými uživateli jazyka považovány za synonymní, přestože ve slovníku uvedeny nejsou. Jedná se především o jazykové prostředky příznakové – expresivní, zdrobnělé, náležící k odlišným stylovým vrstvám (*cigáro – cigareta, cibulka – cibule, princeznička – princezna*) a o synonyma kontextově situační (*voda – rybník, 60 minut – hodina*). Naproti tomu některé lexémy, k nimž sice ve slovníku najdeme synonymní ekvivalent, nezahrnujeme mezi lexémy s možnou synonymií, protože kontext zkoumaných projevů jejich užití nedovoluje (*stezka, užito ve spojení stezka odvahy*).

Postupovali jsme následujícím způsobem: V rámci jednotlivých slovních druhů jsme vymezili tři hlavní skupiny lexémů. Rozlišili jsme, zda se jedná o lexikální prostředky mající synonymum ve zkoumaném materiálu (např. *maminka, lupen, pěkný, strašný, bát se, dívat se, opět*), o lexikální prostředky mající synonymum v jazykovém systému, ale

ve zkoumaném materiálu vztah synonymie není realizován (např. *pes, hlava, strejda, dnešní, mít zájem o něco, chytat (ryby), zrovna*), a o lexikální prostředky, které v češtině do vztahů synonymie nevstupují vůbec (lexémy nesynonymní) (např. *mouka, sobota, domů*).

Lexikální prostředky mající synonymum v jazykovém systému, ale ve zkoumaném materiálu do vztahů synonymie nevstupují, hodnotíme také podle frekvence výskytu. Jsou-li takové lexémy zastoupeny ve zkoumaném materiálu vícekrát, je podle našeho názoru v projevech žáků vytvořen předpoklad pro realizaci synonymních vztahů, a proto nenaplnění tohoto předpokladu je důkazem určité nedostatečnosti jazykových kompetencí. Jsou-li zastoupeny pouze jednou, předpoklad pro realizaci synonymních vztahů vytvořen není.

Získané výsledky

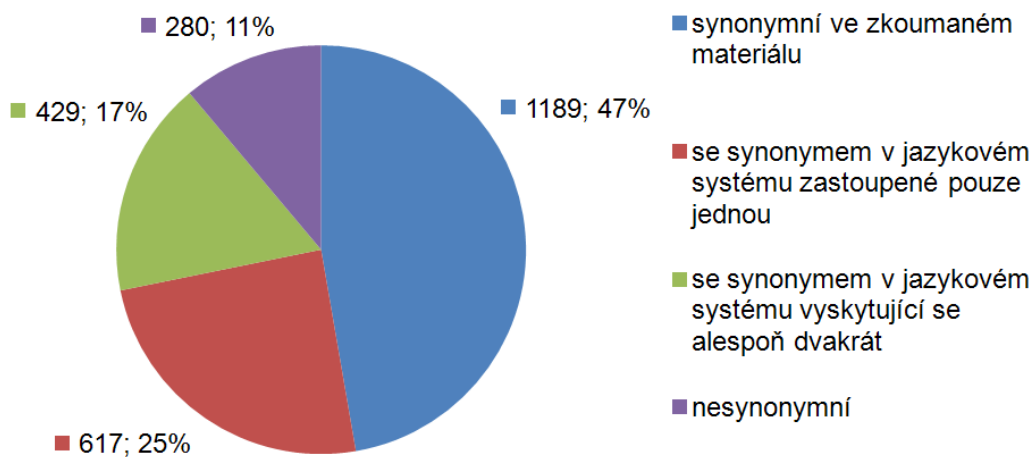
V tabulce 6 uvádíme frekvenci lexémů užitých v žákovských pracích. Rozlišujeme zastoupené lexémy neboli počet lexikálních jednotek (viz *type*), celkový počet jejich výskytů, tzn. lexémy, které se ve zkoumaném materiálu opakují (viz *token*), a lexémy zastoupené pouze jednou (*type=token*).⁴⁹

	počet LJ celkem		LJ synonymní ve zkoumaném materiálu		LJ se synonymem v jazykovém systému			LJ nesynonymní	
	type	token	type	token	type = token	vyskytující se alespoň dvakrát		type	token
						type	token		
substantiva	949	2614	341	1172	274	159	767	175	404
adjektiva	299	679	110	289	88	52	207	49	85
verba	1011	2827	593	1726	203	172	560	43	342
adverbia	231	844	125	585	52	43	163	11	44
partikule	25	107	20	97	0	3	6	2	4
celkem	2515	7071	1189	3869	617	429	1703	280	879

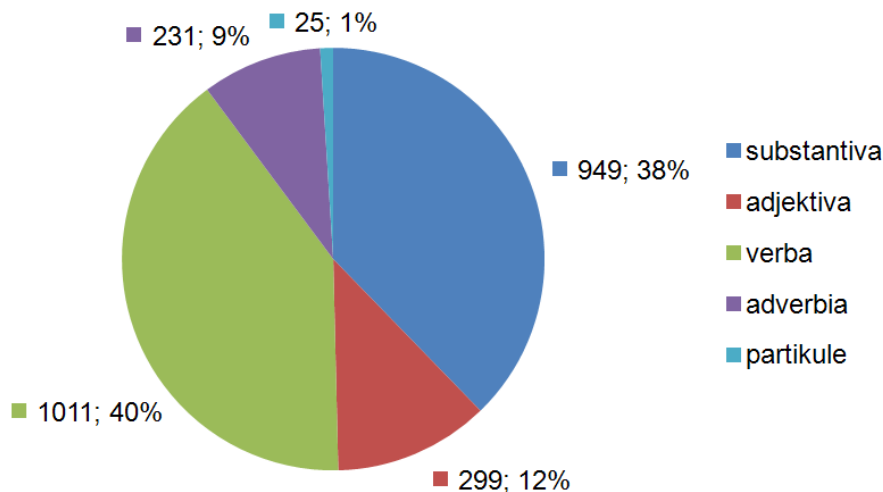
Tabulka 6: Zastoupené lexikální prostředky

⁴⁹ viz Čermák (2010), Těšitelová (1987), EŠČ (2002)

Následující dva grafy znázorňují, v jakém poměru jsou ve zkoumaném materiálu zastoupeny jednotlivé typy lexikálních výrazů a v jakém poměru se vyskytují jednotlivé slovní druhy.

Graf 4: Zastoupené lexikální prostředky celkem

Graf 5: Zastoupení slovních druhů

Vedle celkových počtů lexémů sledujeme také výskyt uvedených skupin lexikálních prostředků v jednotlivých ročnících (tabulky 7 – 11).⁵⁰

⁵⁰Zde neuvádíme zastoupení partikulí.

	LJ synonymní ve zkoumaném materiálu		LJ se synonymem v jazykovém systému			LJ nesynonymní	
	type	token	type = token	vyskytující se alespoň dvakrát		type	token
				type	token		
substantiva	120	315	94	65	234	90	203
adjektiva	31	60	14	20	32	18	27
verba	237	590	59	77	156	20	83
adverbia	65	192	13	22	43	6	20
celkem	453	1157	180	184	462	134	333

Tabulka 7: Zastoupené lexikální prostředky (6. třída)

	LJ synonymní ve zkoumaném materiálu		LJ se synonymem v jazykovém systému			LJ nesynonymní	
	type	token	type = token	vyskytující se alespoň dvakrát		type	token
				type	token		
substantiva	85	154	37	42	80	42	75
adjektiva	23	38	12	11	22	13	15
verba	127	231	15	39	66	10	35
adverbia	45	95	9	11	20	2	6
celkem	280	528	73	103	186	67	131

Tabulka 8: Zastoupené lexikální prostředky (7. třída)

	LJ synonymní ve zkoumaném materiálu		LJ se synonymem v jazykovém systému			LJ nesynonymní	
	type	token	type = token	vyskytující se alespoň dvakrát		type	token
				type	token		
substantiva	79	138	45	46	124	29	42
adjektiva	35	42	15	25	41	10	10
verba	127	204	44	51	89	7	58
adverbia	47	79	5	15	22	5	6
celkem	288	463	109	137	274	51	116

Tabulka 9: Zastoupené lexikální prostředky (8. třída)

	LJ synonymní ve zkoumaném materiálu		LJ se synonymem v jazykovém systému			LJ nesynonymní	
	type	token	type = token	vyskytující se alespoň dvakrát		type	token
				type	token		
substantiva	188	550	98	86	329	45	84
adjektiva	66	149	47	41	112	20	33
verba	324	701	84	99	249	20	166
adverbia	74	219	25	34	68	6	12
celkem	652	1620	254	260	754	91	295

Tabulka 10: Zastoupené lexikální prostředky (9. třída)

	LJ synonymní ve zkoumaném materiálu		LJ se synonymem v jazykovém systému			LJ nesynonymní	
	type	token	type = token	vyskytující se alespoň dvakrát		type	token
				type	token		
substantiva	476	1172	273	236	767	207	404
adjektiva	155	289	86	97	207	61	85
verba	803	1726	202	269	560	57	342
adverbia	227	585	52	82	163	19	44
celkem	1661	3772	613	684	1697	344	875

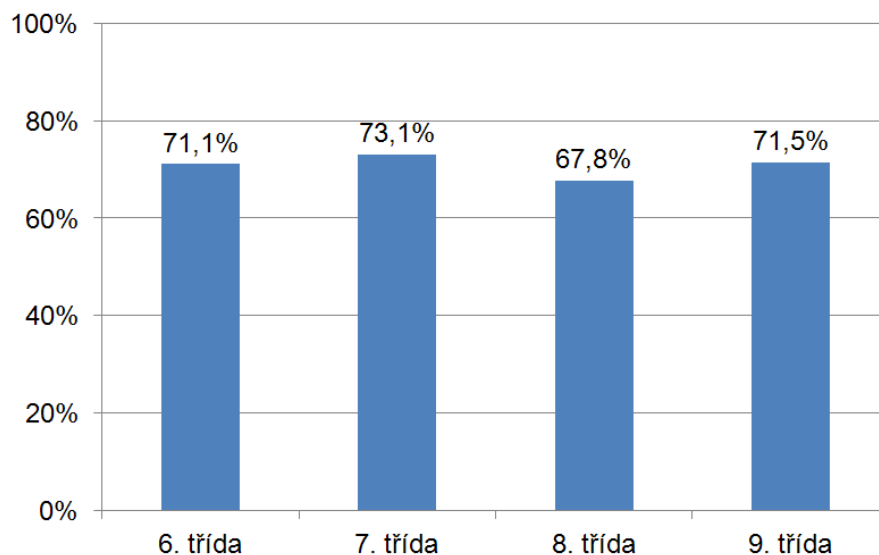
Tabulka 11: Zastoupené lexikální prostředky (celkem)

Poznámka: Hodnoty uvedené v tabulce 11 ve sloupci „type“ se odlišují od hodnot v tabulce 6 Zastoupené lexikální prostředky. Je to dáno tím, že v celkovém součtu (viz výše) je každý zastoupený lexém započítán pouze jednou, zatímco v součtu lexémů jednotlivých ročníků se mohou užití lexémy opakovat. Celkové počty (token) se v obou tabulkách shodují.

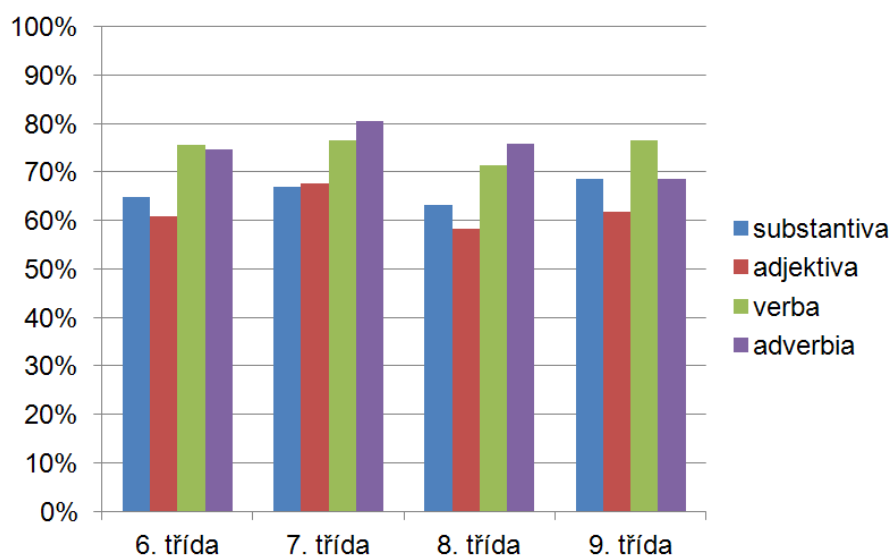
Pro zjištění procentuelních hodnot využitých příležitostí nabízené⁵¹ synonymie jsme s ohledem na nestejný počet analyzovaných prací v různých ročnících a na odlišnou délku komunikátů zvolili výpočet poměru využitých příležitostí k celkovému počtu nabízených příležitostí (využité příležitosti + nevyužité příležitosti) v komunikátech žáků jednotlivých ročníků. Předpokládali jsme, že zjištěné hodnoty se zvyšujícím se věkem

⁵¹Jedná se o nabídku systémové synonymie, která je ovšem ovlivněna podmínkami komunikátů.

žáků porostou. To by ukazovalo na určité zlepšení dovednosti využívat synonymii. První graf znázorňuje užití synonymních výrazů celkem, v druhém grafu je navíc zohledněno využití jednotlivých slovních druhů.

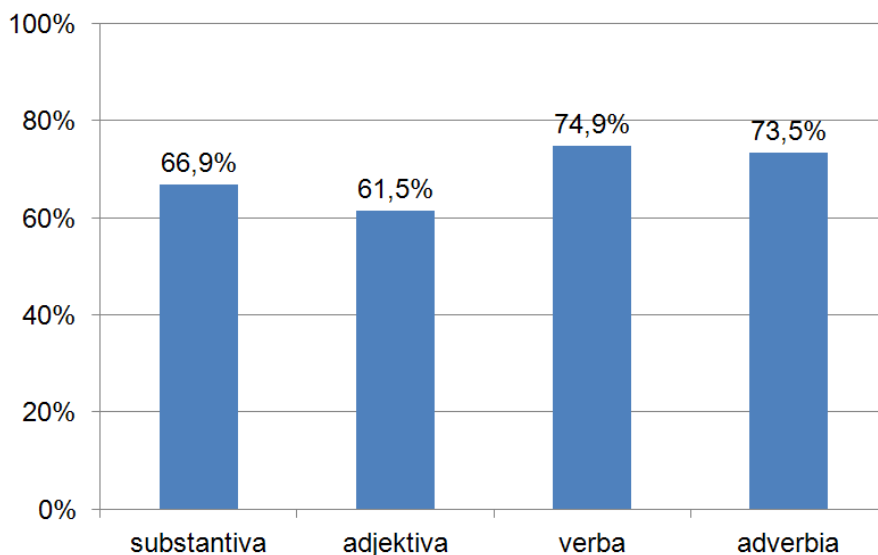

Graf 6: Využití synonym v rámci možností nabízené synonymie

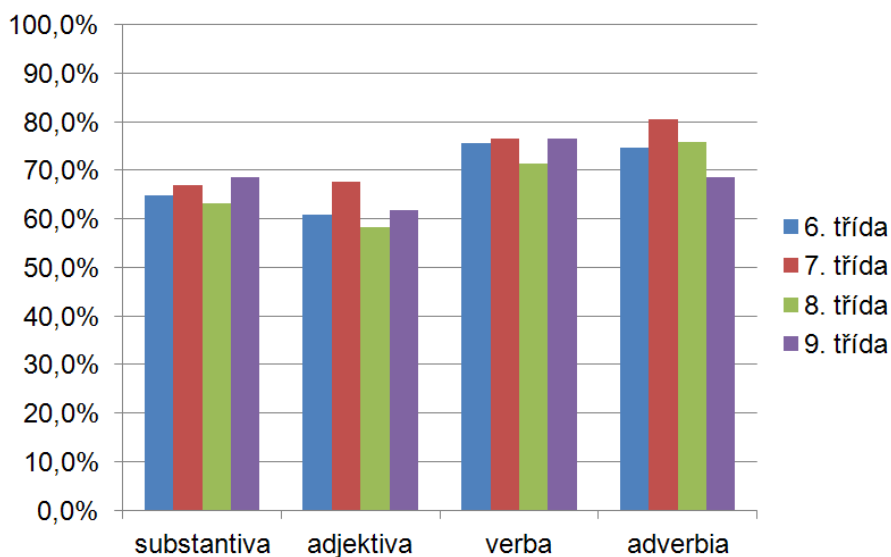

Graf 7: Využití synonym v rámci všech možností – podle slovních druhů

Stejný způsob výpočtu jsme zvolili také při zjišťování využitelnosti systémové synonymie jednotlivých slovních druhů (podíl využitých lexémů ku celkovému počtu nabízených příležitostí). Druhý graf ukazuje, jak se mění využívání systémové synonymie slovních druhů ve sledovaných ročnících.

Graf 8: Využití synonymie slovních druhů

Graf 9: Využití synonymie slovních druhů v jednotlivých ročnících

Sledujeme-li poměr jednotlivých skupin získaných lexémů, zjišťujeme, že nejpočetnější skupinu tvoří lexikální jednotky, které ve zkoumaném materiálu vytvářejí synonymní vztah a naplňují tak systémovou synonymii (47 %). Skupina lexémů se synonymem v systému slovní zásoby, ale ve zkoumaném materiálu vztah synonymie nemůže být realizován (pojmenování dané skutečnosti se v komunikátech vyskytuje pouze jednou) (25 %) a skupina lexémů nesynonymních (11 %) jsou pro náš výzkum irelevantní. Lexikální jednotky s potenciální systémovou synonymií, které není v komunikátech využito, tvoří ve zkoumaném materiálu druhou nejméně početnou skupinu (17 %). Porovnáním získaných hodnot docházíme k neočekávanému závěru, že žáci možností synonymie z větší části využívají, a tudíž je u nich rozvita dovednost využívat ve svých projevech synonymních prostředků.

Domníváme se však, že ve skutečnosti je počet využitých příležitostí podstatně nižší, protože zjištěné výsledky jsou zkresleny dvěma důležitými skutečnostmi.

1. Velkou skupinu výrazů, které považujeme za využití příležitosti, tvoří lexémy mající v systému početné synonymické řady, jejichž členy však nejsou ve zkoumaném materiálu daleka doloženy, tzn., že potenciál systémové synonymické řady není plně využit, protože v žákovských pracích se opakovaně vyskytují pouze některé její členy. Například jako synonymní vyjádření ke slovesu *koupat se* nacházíme spojení *věnovat se koupání* a *strávit [čas] koupáním* (Celý den jsme se věnovali koupání, Následující den jsme strávili koupáním), ale už ne *šplouchat se*, *máchat se*, *ponořovat se* atd. To znamená, že všechny lexémy synonymické řady uvedené v SČS, kterou lze považovat za systémovou, v žákovských komunikátech zastoupeny nejsou. Podobně ke slovesu *líbit se* (Nejvíce se nám líbila mučírna) je užito synonymní *uchvátit* (A co mě tak uchvátilo), ale slovník uvádí ke slovesu *líbit se* řadu *zamlouvat se*, *vyhovovat*. Tyto možnosti však ve zkoumaném materiálu vůbec nejsou využity.
2. Způsob výpočtu využitých příležitostí nezohledňuje četnost zastoupení jednotlivých členů synonymických řad neboli vysoká míra opakování některých lexémů je omezujícím faktorem uplatněné synonymie. Např. sloveso *řici* je zastoupeno 52× (např. Řekla nám, že si máme vybalit), zatímco jeho synonyma (i částečná či kontextově situační) se vyskytují s četností podstatně nižší (*povědět* 4×, *dodat* 1×, *sdělit* 1×, *vysslovit* 2×) (Všechno jsem jim pověděl / „Ten je ale roztomilý,“ dodala Hanka / Jak to sdělíme druhým? / Někdy je nutné, co cítíme, vyslovit). Tento fakt nás vede k sestavení frekvenčního seznamu užitých synonym a k hodnocení frekvence, s jakou synonymní lexémy vstupují do synonymických řad (viz dále).

Zjištěné výsledky dále ukazují, že nejvíce je využívána synonymie sloves (74,9 %),

nejméně synonymie adjektiv (61,5 %).⁵² Překvapivým zjištěním je poměrně vysoké zastoupení synonymních adverbíí (73,5 %). Ukázalo se, že poměr zastoupených slovních druhů v celkovém materiálu nemá vztah k poměru využití systémové synonymie jednotlivých slovních druhů.

Porovnáme-li získané hodnoty využitých synonymních lexémů u různě starých dětí, zjišťujeme, že se tyto hodnoty nijak zásadně nemění. Nejvyšších hodnot dosáhli žáci sedmého ročníku (73,1 %), nejnižších (67,8 %) jejich o rok starší spolužáci. Nejstarší děti se oproti nejmladším „zlepšily“ pouze o 0,4 %. Schopnost dětí využívat v písemných projevech synonymních výrazů se tedy v průběhu školní docházky nezlepšuje ani nezhoršuje.

5.9 Četnost výskytu členů synonymických řad

Výše uvedené zjištění o vysoké hodnotě naplnění potenciálu systémové synonymie v žákovském vyjadřování nás vedlo k sestavení frekvenčního seznamu zastoupených lexémů (viz Příloha 2). Na jeho základě lze hodnotit bohatství slovníku žáků. Omezujícím faktorem našeho hodnocení je skutečnost, že sledujeme pouze užitá substantiva, adjektiva, slovesa a adverbia a že rozsah zkoumaných materiálových souborů⁵³ není shodný.

Pro zjištění bohatství slovníku jsme poměrem celkového počtu užitých lexémů ku počtu lexémů vyskytujících se alespoň jednou vypočítali index opakování slova (Mistrík, 1974). Vzorcem pro výpočet jsme získali celkový index opakování slova (2,81) a indexy jednotlivých materiálových souborů neboli bohatství slovníku různě starých respondentů (I – 2,36, II – 1,8, III – 1,72, IV – 2,43). Porovnáním získaných hodnot docházíme ke zjištění, že s narůstajícím množstvím sledovaného materiálu se index opakování slova zvyšuje (srov. Mistrík, 1974, s. 49). Jsme si proto vědomi toho, že získané výsledky jsou pouze orientační, index opakování slova má určitou výpovědní hodnotu jen v případě, že sledujeme přibližně stejně dlouhé texty. Za ty považujeme materiálové soubory II a III (927 a 978 lexémů), případně také soubory I a IV (2185 a 2981). Porovnáme-li příslušné indexy, zjišťujeme velmi nepatrnou tendenci ukazující na určité zlepšení ve prospěch žáků osmé třídy oproti žákům o rok mladším, tzn., že se v jejich komunikátech neopakují stejné výrazy tak často jako v komunikátech jejich mladších spolužáků. Bohatství slovníku nejmladších a nejstarších dětí se však podle našeho názoru nijak neliší.

Uvedené výpočty indexů opakování slov nepovažujeme za hlavní přínos frekvenčního seznamu. Důležitá je skutečnost, že díky němu můžeme zjistit frekvenci zastoupení jednotlivých členů zjištěných synonymických řad. Domníváme se, že výrazně

⁵²Na chudobu adjektiv, ovšem ne z hlediska jejich synonymických vztahů, upozorňuje také Marie Čechová (1998, s. 48)

⁵³Jedná se o materiálové soubory I-IV (viz kap. Zkoumaný materiál, postup a metody práce).

různá četnost zastoupení členů získaných synonymických řad relativizuje platnost předchozího zjištění o vysokém využití synonymie v žákovských komunikátech. Má-li například jeden člen synonymické řady výrazně vyšší frekvenci než ostatní, ukazuje to na skutečnost, že využití synonymie je víceméně výjimečné.

Pro potvrzení či vyvrácení této hypotézy jsme zvolili materiálový vzorek čtyřiceti zastoupených lexémů, které v tomto smyslu nazýváme lexémy základními. Kritérii výběru byla synonymičnost (v rámci zkoumaného materiálu nebo v rámci jazykového systému), příslušnost ke slovnímu druhu⁵⁴ a vysoká frekvence zastoupení. Za vysoce frekventované lexémy považujeme substantiva s rankem 4–32, adjektiva s rankem 19–34, slovesa s rankem 2–19 a adverbia s rankem 7–31. Do vybraného vzorku nejsou zahrnuty lexikální jednotky, jejichž vysoká frekvence je dána předem určeným tématem (*láska, přítel, lavička, mládež*), a lexémy, které mohou vstupovat do vztahů kontextové synonymie, ale častěji jsou zastoupeny jako kontextově nesynonymní (*voda, den, rok*). Ze skupiny zkoumaných lexémů vyřazujeme také sloveso *být*, protože ve frekvenčním seznamu nerozlišujeme, zda je užíváno ve funkci spony nebo jako sloveso plnovýznamové.

Ke všem lexémům takto získaného vzorku jsme přiřadili synonyma vyskytující se ve zkoumaném materiálu, vždy s údajem o jejich frekvenci⁵⁵. Samozřejmě jsme respektovali jejich případnou mnohoznačnost.

Takto získaná data umožňují vyjádřit poměr frekvence základního lexému a součtu všech užití jeho synonymních ekvivalentů. Předpokládali jsme, že ve většině případů bude hodnota výskytu základního členu (první hodnota) vyšší než součet hodnot výskytu všech synonymních ekvivalentů (druhá hodnota). To by ukazovalo na nadužívání základního lexému, a tedy i na určitou stereotypnost žákovského vyjadřování.

⁵⁴Do skupiny adverbíů zařazujeme také některé frekventované částice, a to z toho důvodu, že mnohé z nich můžeme považovat buď za adverbia, nebo za partikule (*konečně, už, také*).

⁵⁵Frekvenci uvádíme v závorce za každou lexikální jednotkou, podtrženy jsou údaje o počtu, který se odlišuje od celkových počtů zastoupení lexémů ve zkoumaném materiálu, tzn., že vedle daného lexikálního významu jsou lexémy užitý také ve významu, příp. významech, jiných.

Porovnání frekvence členů synonymických řad – vybraný vzorek

člověk (59)

muž (2), osoba (4), osůbka (1), postava (1), zjištěný poměr frekvencí: **59:8**

věc (29)

otázka (1), problém (2), téma (2), zjištěný poměr frekvencí: **29:5**

cesta (27)

1. silnice (4), ulice (2) 2. trasa (2), trať (1) 3. procházka (7), túra (4), vandr (1), vyjížďka (1), výlet (15), zjištěný poměr frekvencí: **27:37**

dítě (26)

1. miminko (1) 2. žák (11), puberťák (3), zjištěný poměr frekvencí: **26:15**

les (21)

lesík (1), zjištěný poměr frekvencí: **21:1**

otázka (18)

problém (1), věc (4), zjištěný poměr frekvencí: **18:5**

výlet (15)

cesta (5), procházka (7), túra (4), vandr (1), vyjížďka (1), zjištěný poměr frekvencí: **15:18**

děda (14)

dědeček (2), zjištěný poměr frekvencí: **14:2**

chlapec (14)

hoch (1), kluk (10), zjištěný poměr frekvencí: **14:11**

babička (13)

babi (1), zjištěný poměr frekvencí: **13:1**

velký (26)

1. veliký (3), mohutný (1), ohromný (1), strašný (2), z pekla (1) 2. k padnutí (1) 3. široký (1), zjištěný poměr frekvencí: **26:10**

dobrý (25)

1. vhodný (3), správný (2) 2. chutný (1), výborný (1) 3. prima (1), skvělý (1), super (1), úžasný (1) 4. hodný (3), vychovaný (2), zjištěný poměr frekvencí: **25:16**

dnešní (20)

ve zkoumaném materiálu nemá synonymum, zjištěný poměr frekvencí: **20:0**

krásný (20)

1. hezký (10), pěkný (1), nádherný (2) 2. milý (3) 3. úžasný (2), zjištěný poměr frekvencí: **20:18**

další (19)

1. následující (2), příští (4) 2. jiný (8), zjištěný poměr frekvencí: **19:14**

jiný (16)

1. další (11), druhý (3), nový (3), ostatní (3) 2. rozdílný (2), zjištěný poměr frekvencí: **16:22**

malý (16)

ve zkoumaném materiálu nemá synonymum, zjištěný poměr frekvencí: **16:0**

různý (14)

ve zkoumaném materiálu nemá synonymum, zjištěný poměr frekvencí: **14:0**

špatný (12)

1. na ... (1) 2. zlý (5), krutý (1), zjištěný poměr frekvencí: **12:7**

těžký (11)

ve zkoumaném materiálu nemá synonymum, zjištěný poměr frekvencí: **11:0**

jít (73)

1. běžet (1) 2. nastoupit (4), nastupovat (1), nasednout (3), hurá (1) 3. vydat se (3), vyrazit (5), zjištěný poměr frekvencí: **73:18**

mít (73) (z toho 27 nesynonymních)

jíst (co) (1), zjištěný poměr frekvencí: **46:1**

jet (56)	támhle (1), zjištěný poměr frekvencí: 52:1
hurá (1), vydat se (3), vyjet (6), vypravit se (2), zjištěný poměr frekvencí: 56:12	už (47)
moci (57)	hned (9), ihned (3), již (1), v tu ránu (1), konečně (5), zjištěný poměr frekvencí: 47:19
1. dát se (13), jít (co) (4), lze (1), být možné (1) 2. dokázat (9), umět (10), zvládnout (1), být schopen (1), zjištěný poměr frekvencí: 57:40	moc (39)
řici (52), říkat (26)	hodně (23), dost (4), až moc (1), mnoho (2), plno (2), spousta (6), většina (5), hrozně (3), strašně (3), velmi (12), velice (6), k smrti (1), tak (3), zjištěný poměr frekvencí: 39:72
dodat (1), odbýt (1), opakovat (1), pošeptat (1), povědět (4), povídat (7), sdělit (1), tvrdit (1), uvést příklad (2), vyslovit (2), zmiňovat (1), zeptat se (9), ptát se (3), zjištěný poměr frekvencí: 77:34	jen (30)
mít (povinnost) (34)	jenom (4), jedinečně (1), zjištěný poměr frekvencí: 30:5
muset (31), být nutné (1), být potřeba (1), zjištěný poměr frekvencí: 34:33	také (28)
chtít (32)	taky (4), ještě (9), též (1), i (3), zjištěný poměr frekvencí: 28:17
potřebovat (12), lákat (1), snít o čem (1), toužit (2), mít chuť (1), rád + „by“ (2), zjištěný poměr frekvencí: 32:19	pak (24)
muset (31)	potom (15), posléze (1), poté (2), následně (1), zjištěný poměr frekvencí: 24:19
mít (povinnost) (34), být nutné (1), být potřeba (1), zjištěný poměr frekvencí: 31:36	hodně (23)
začít (29)	dost (4), až moc (1), mnoho (2), moc (39), plno (2), spousta (6), většina (5), hrozně (3), strašně (3), velmi (12), velice (6), k smrti (1), tak (3), zjištěný poměr frekvencí: 23:87
dát se (13), pustit se (do) (1), přijít/přicházet (4), strhnout se (1), zjištěný poměr frekvencí: 29:19	dobře (22)
vědět (26)	1. jako svoje boty (1) 2. v dobrém (2) 2. správně (1), zjištěný poměr frekvencí: 22:4
1. být jasně (komu co) (1), být si jistý (1), to dá rozum (1), 2. znát (1), zjištěný poměr frekvencí: 26:4	ještě (20)
tam (52)	1. mnohem (2), o hodně (1) 2. stále (9), pořád (5), furt (1), zjištěný poměr frekvencí: 20:18
	najednou (14)
	náhle (1), nečekaně (1), vtom (3), z ničeho nic (2), zjištěný poměr frekvencí: 14:7

Zjištěné poměry frekvence výskytu základního lexému a jeho synonymních ekvivalentů ukazují, že základní lexémy jsou nadužívány v osmdesáti pěti procentech. Vysoká frekvence jednoho členu synonymické řady může být ovlivněna vzájemnými

synonymickými vztahy, tj. typem synonymie. Jsou-li synonymní výrazy ve vztahu částečné synonymie, nejsou jejich nociónální sémy zcela totožné. Kontext proto vyžaduje užití jediného lexému s užším rozsahem významu a nedovoluje uplatnění jiných členů synonymické řady (*Jeli jsme na výlet*). Zkoumaný jazykový materiál však dokládá opačnou situaci. Analýzou jsme zjistili, že vyšší frekvenci výskytu mají lexikální jednotky, jejichž rozsah významu je širší (*řící, jít, člověk, věc, dobrý, velký*). Tento fakt lze interpretovat jako obecnost v žákovském vyjadřování. Zároveň to lze hodnotit jako důkaz stylové neobratnosti či neschopnosti žáků vhodně užívat synonym.

Pouze v šesti případech byla hodnota součtu frekvence doložených synonym vyšší než počet zastoupení základního lexému (*cesta, výlet, jiný, muset, moc, hodně*). Je to způsobeno buď mnohoznačností základního lexému, k jehož jednotlivým významům nacházíme ve zkoumaných materiálových souborech celkově velké množství synonymních výrazů vyskytujících se však s nízkou frekvencí (*cesta*), nebo uplatněním alespoň jednoho členu synonymické řady, který má přibližně stejnou frekvenci jako základní lexém (*jiný – další, mít povinnost – muset, hodně – moc*).

Zaměříme-li se na jednotlivé slovní druhy, docházíme k následujícím zjištěním:

Převážná většina substantiv je ve zkoumaných textech užívána nerovnoměrně, tzn., že se frekvence jednotlivých členů synonymických řad různí. Zajímavou skupinu substantiv tvoří substantiva příznaková. Sledujeme-li jejich frekvenci, zjišťujeme, že např. příznakové substantivum *děda* (14) se oproti svému nepříznačkovému synonymu *dědeček* (1) vyskytuje s velmi výraznou převahou. Naproti tomu lexém *babi* (1) je doložen víceméně náhodně, zatímco neutrální substantivum *babička* (13) je užíváno často. Domníváme se, že důvodem, proč jsou tyto lexémy užívány s odlišnou frekvencí, je skutečnost, že děti za neutrální podobu pro označení prarodiče mužského pohlaví považují lexém *děda*, ale pro označení prarodiče ženského pohlaví lexém *babička* (srov. Čechová, M., Příznakovost systémová a situačně-kontextová, Naše řeč 88). Dalšími příklady odlišné frekvence lexémů neutrálních a příznakových jsou substantiva *chlapec* a jeho ženský protějšek *dívka*, který ovšem pro svou nízkou frekvenci není součástí vybraného vzorku. Zatímco neutrální výraz *chlapec* (10) je stejně jako jeho hovorové synonymum *kluk* (10) užíván poměrně často, stylově neutrální *hoch* je užito pouze v jednom případě, a to v přímé řeči. Stylově neutrální výrazy *dívka* (1) a *děvče* (3) mají proti hovorovému *holka* (8) zastoupení výrazně nižší. Různá frekvence neutrálních a hovorových lexémů ukazuje na posun v jejich stylovém hodnocení dětskými uživateli jazyka (srov. SSJČ).

Zkoumaný vzorek zahrnuje slovesa významově pomocná (*moci, mít povinnost, muset, začít*) a slovesa plnovýznamová (*jít, mít, jet, říci*). S přibližně stejnou frekvencí jako jejich synonymní ekvivalenty jsou zastoupena zejména modální slovesa *moci, mít povinnost,*

muset. Tento fakt navazuje na skutečnost, že lexikální systém nabízí pouze malé množství synonym využívaných s podobnou frekvencí (srov. FSC). Výrazně vyšší zastoupení mají oproti svým synonymům užitá slovesa plnovýznamová (*jít, mít, jet, říci, vědět*). Často jsou tato slovesa užitá místo synonymních lexémů s užším obsahem významu: *jít* místo *nastoupit*, *říci* místo *dodat*, *mít (co)* místo *jíst (co)*. To směřuje k obecnosti ve vyjadřování.

Adjektiva zastoupená s vysokou frekvencí můžeme rozdělit do tří skupin. Ve sledovaném vzorku nacházíme lexémy, k nimž ve zkoumaném materiálu není doložen žádný synonymní výraz (*dnešní, malý, různý, těžký*), přestože v lexikálním systému českého jazyka tato synonyma zastoupena jsou. To potvrzuje naše předchozí zjištění, že synonymie adjektiv je v žákovských komunikátech ze všech zkoumaných slovních druhů využívána nejméně. Dále je zastoupena skupina adjektiv, kde je nadužíván základní lexém (*velký, dobrý, špatný*). Zároveň zjišťujeme, že tento lexém má ve srovnání s ostatními členy synonymické řady širší rozsah významu. Třetí skupinou jsou adjektiva, jejichž poměry zastoupení základních lexémů s ostatními synonymy jsou poměrně vyrovnané (*jiný, další, krásný*). Základními lexémy jsou polysémantická adjektiva mající ve zkoumaném materiálu velké množství synonymních výrazů, z nichž se alespoň jeden vyskytuje s podobnou frekvencí jako základní lexém.

Součástí synonymických řad jsou četná intenzifikační adjektiva. Můžeme konstatovat, že frekvence užívání těchto výrazů je ve srovnání s jejich synonymními lexémy, jež ve svém významu nemají obsažen sém intenzifikace, výrazně nižší: *ohromný* (1), *úžasný* (1), *krutý* (1). Výjimkou je pouze intenzifikační adjektivum *krásný* (20), které má ve shodě s FSC oproti lexému *hezký* (10) frekvenci vyšší.

Nesourodou skupinu, co se týče zjištěných poměrů frekvencí, tvoří adverbia. Zastoupena jsou adverbia s podobnou frekvencí (*hodně – moc, pak – potom, stále – pořád, velmi – velice*), ale zkoumaný materiál dokládá také adverbia, jejichž frekvence se liší (*tam, jen, také, najednou*). Jedná se o lexémy s různými nociónálními sémami (*tam – támhle*), o lexémy s různou stylovou platností (*také – taky, najednou – náhle*) i o lexémy totožné jak významově, tak stylově (*jen – jenom*).

Porovnání frekvence členů synonymických řad vybraného vzorku koriguje předchozí zjištění o míře využití potenciální systémové synonymie. Domníváme se, že na jeho základě můžeme konstatovat, že možnosti systémové synonymie v žákovském vyjadřování příliš využívány nejsou.

5.10 Shrnutí

Klasifikace synonymních výrazů potvrdila, že je ve zkoumaném materiálu synonymie lexémů některých sémantických skupin zastoupena s významně vyšší četností.

Synonymie substantiv je ve vysoké míře zastoupena v sémantické skupině lidská

společensví, zastoupena jsou především synonymní pojmenování lidských bytostí, z nich zejména rodinných příslušníků (např. *otec, matka, babička, dědeček*). V tomto případě se domníváme, že důvodem vysoké míry synonymie v této sémantické skupině není vztah k tématu (srov. např. synonymická řada *mládež*), ale žakovská znalost slovní zásoby tohoto sémantického okruhu, včetně dovednosti využívat její synonymie. Proti tomu synonymie sloves je využívána zejména v sémantických skupinách příchod, odchod, vstup, východ (např. *přijet – dojet – dorazit – dostat se – být kde*); intelekt, myšlení, znalost (např. *dojít k závěru – zjistit – udělat si svůj názor*); pohyb (*jet/jezdit – hurá*); příjem potravy (např. *nasnídat se – posnídat – mít snídani*) a řečová činnost (např. *řici/říkat – dodat – odbyt – opakovat – pošeptat – povědět/povídat – sdělit – tvrdit – uvést příklad – vyslovit – zmiňovat*), což podle našeho názoru souvisí především se zpracovávaným slohovým útvarem (vypravování, úvaha). U adjektiv je vyšší počet synonymických řad doložen v sémantické skupině adjektiv hodnotících kladně (např. *hezký – krásný – nádherný – pěkný*). Co se týče adverbí, je synonymie nejčastěji doložena v sémantických skupinách čas (*brzy/brzo – hned – zanedlouho – za chvíli*) a způsob (např. *společně – dohromady – spolu*). To může být dáno jednak zvoleným slohovým útvarem, jednak vysokou nabídkou synonymie těchto adverbí v systému jazyka (srov. SČS).

Sledujeme-li počet synonymních výrazů vstupujících do vzájemného vztahu synonymie, zjišťujeme, že v rámci zkoumaného materiálu nejčastěji vznikají synonymické dvojice či trojice. Synonymické řady s větším počtem členů nacházíme u substantiv opět v sémantické skupině lidská společnost (v ostatních sémantických skupinách jsou početnější synonymické řady zastoupeny spíše sporadicky a navíc to podle našeho názoru může být dáno vztahem k tématu či ke slohovému útvaru), u synonymních adjektiv je vyšší počet členů synonymických řad zastoupen v sémantické skupině adjektiv hodnotících kladně (*dobrý – fajn – prima – skvělý – super – úžasný – v pohodě*), u sloves jsou nejrozsáhlejší synonymické řady zastoupeny v sémantických skupinách příchod, odchod, vstup, východ; řečová činnost a intelekt, myšlení, znalost, nejpočetnější synonymické řady adverbíální nacházíme v sémantické skupině adverbí časových.

Porovnáním údajů o míře zastoupení synonym v jednotlivých sémantických skupinách a o počtu členů synonymických řad, které se zformovaly ve zkoumaném materiálu, zjišťujeme, že si v určité míře odpovídají. Vede nás to k závěru, že žáci mají dovednost využívat synonymii adverbí časových, substantiv sémantického okruhu lidská společnost, nejčastěji pak uplatňují synonymní pojmenování členů rodiny, zejména rodičů, a okruhu sloves s významem pohybu a řečové činnosti.⁵⁶ Synonymie těchto sloves je podle našeho názoru v hodinách komunikační a slohové výchovy v souvislosti

⁵⁶Toto zjištění je však omezeno skutečností, že některé členy synonymických řad jsou žáky významně nadužívány (srov. Frekvenční seznam, frekvence slovesa *řici* a jeho synonymních ekvivalentů).

se slohovým útvarem vypravování záměrně nacvičována.

Analýza jazykového materiálu dále ukazuje, že:

Ve sledovaném materiálu jsou zastoupeny všechny typy synonymních výrazů, s nejvyšší frekvencí jsou zastoupena synonyma se stejnou významovou složkou noční a se zčásti odlišnou oblastí kontextového užití, synonyma částečná a synonyma ideografická.

S nízkou frekvencí jsou doloženy lexikální jednotky příznakové, z nich nejrozsáhlejší skupinu tvoří lexikální jednotky s příznakem expresivity. Otázkou zůstává, zda je jejich užití funkční, nebo zda se jedná pouze o nahodilost.

Při hodnocení synonymie z hlediska stylistiky zjišťujeme, že amplifikační synonyma doložená ve zkoumaném materiálu plní v žákovských pracích různé funkce. Jsou prostředkem zdůraznění, upřesnění sdělované skutečnosti, intenzifikace nebo odstínění či stupňování významu. Přestože není dovednosti využívat amplifikačních synonym věnována při výuce pozornost, zjišťujeme, že s narůstajícím věkem žáků dochází k jejímu zlepšení. Zároveň je však třeba konstatovat, že výskyt tohoto typu synonym je v žákovských komunikátech omezený. Stejně omezený je i výskyt synonym kontextově situačních. Jejich užití navíc v některých případech ukazuje na nepřesné nebo na neurčité chápání obsahu slovního významu a na tendenci k obecnosti ve vyjadřování.

Z formálního hlediska vymezujeme skupiny synonym slovotvorných a synonymních slovních spojení. Ve skupině slovotvorných synonym tvoří významnou skupinu slovotvorně utvářená slovesa, zejména slovesa předponová, jejichž význam bývá předponou modifikován. S nižší frekvencí jsou zastoupena slovotvorně utvářená synonymní substantiva. Poměrně významně jsou v této skupině doložena deminutiva, která jsou z větší části bezpříznaková. Ve skupině slovních spojení se nejčastěji vyskytují sdružená pojmenování, v nichž zřetelně dominují skupiny s významově širokými slovesy *dělat/udělat, mít* a *být*. Analýza prokázala, že tato spojení jednak nahrazují synonymní pojmenování jednoslovná (*mít odlet – odletět*), jednak jejich slovesná část nahrazuje slovesa s užším rozsahem významu (*udělat oheň místo rozdělat*). Podle našeho názoru ukazuje vysoká frekvence těchto spojení opět na tendenci k významové neurčitosti v žákovském vyjadřování. V protikladu k tomu užití některých multiverbizovaných vyjádření (*položít otázku, věnovat se prozkoumávání*) dokládá určitou vyjadřovací vyspělost.

Zásadní význam pro posouzení úrovně dovednosti žáků využívat synonymie mají zjištěné hodnoty tzv. využitých a nevyužitých příležitostí systémové synonymie. Nejpočetnější skupinu tvoří lexikální jednotky vstupující v rámci zkoumaného materiálu do synonymického vztahu a naplňující tak systémovou synonymii (47 %). Lexikální jednotky s potenciální systémovou synonymií, které není v komunikátech využito, tvoří druhou nejméně početnou skupinu (17 %). Porovnáním získaných hodnot docházíme

k závěru, že žáci možnosti synonymie z větší části využívají, a je u nich proto rozvíjena dovednost využívat v písemných projevech synonymních prostředků. Domníváme se však, že ve skutečnosti je počet využitých příležitostí podstatně nižší, protože zjištěné výsledky jsou zkresleny dvěma důležitými skutečnostmi.

1. Velkou skupinu výrazů, které považujeme za využití příležitosti, tvoří lexémy mající v systému početné synonymické řady, jejichž členy však nejsou ve zkoumaném materiálu zdaleka doloženy, tzn., že potenciál systémové synonymické řady není plně využit, protože v žákovských pracích se opakovaně vyskytují pouze některé její členy.
2. Způsob výpočtu využitých příležitostí nezohledňuje četnost zastoupení jednotlivých členů synonymických řad neboli vysoká míra opakování některých lexémů je omezujícím faktorem uplatněné synonymie (viz např. synonymická řada slovesa *řící*).

Zjištěné výsledky rovněž ukazují, že nejvíce je využívána synonymie sloves (74,9 %) a adverbii (73,5 %), nejméně synonymie adjektiv (61,5 %). Ukázalo se, že poměr zastoupených slovních druhů v celkovém materiálu nemá vztah k poměru využití systémové synonymie jednotlivých slovních druhů.

Využívání synonym různě starými dětmi se nijak zásadně nemění (žáci šestého ročníku 71,1 %, žáci devátého ročníku 71,5 %), tzn., že schopnost dětí využívat v písemných projevech synonymních výrazů se v průběhu školní docházky nezlepšuje ani nezhoršuje.

Na základě porovnání frekvence členů synonymických řad vybraného vzorku je třeba korigovat výše uvedené zjištění o vysoké míře využití potenciální systémové synonymie. Zjištěné poměry frekvence výskytu základního lexému a jeho synonymních ekvivalentů ukazují, že v osmdesáti pěti procentech je základní lexém užíván častěji. Pouze v šesti případech (z celkových čtyřiceti sledovaných) byla hodnota součtu frekvence doložených synonym vyšší než počet zastoupení základního lexému.

Vzhledem k vyšší frekvenci výskytu lexikálních jednotek s širším rozsahem významu (např. *řící, jít, dobrý*) se potvrzuje naše předchozí zjištění svědčící o určité obecnosti žákovského vyjadřování. Zajímavé je rovněž zjištění o frekvenci využitých příznakových substantiv (srov. např. frekvenci substantiv *děda* – 14, *dědeček* – 1, *babi* – 1 a *babička* – 13). Odlišná frekvence synonymních vyjádření hovorových a neutrálních může ukazovat na posun v jejich stylovém hodnocení dětskými uživateli jazyka.

Zohledníme-li všechny získané údaje, můžeme konstatovat, že možnosti systémové synonymie v žákovském vyjadřování příliš využívány nejsou.

6 SYNONYMA V KONTEXTU ŽÁKOVSKÉHO PROJEVU

Vedle synonym v kontextu všech žákovských projevů sledujeme také synonyma v kontextu jednotlivých žákovských projevů, tzn., že nás zajímá, jak jsou synonymní lexémy užívány v pracích individuálních žáků. Zastoupené synonymní výrazy hodnotíme jednak z pohledu jejich frekvence, jednak z pohledu jejich stylové funkce.

6.1 Synonymické řady individuální

Analýzou jsme zjistili následující synonymické vztahy:⁵⁷

Žák č. 1 (134 lexémů, index opakování slov: 1,39)

krajina – okolí (okraj.): pozoroval jsem krajinu za tmy / aby se rozhlédla po okolí

vzít – posbírat (část.): Babička si vzala deštník / musela posbírat věci, které jsme tam nechali

zavolat – zvolat: babička zavolala: „Jedeme stanovat.“ / babička zvolala: „Jdeme grilovat.“

Žák č. 2 (221 lexémů, index opakování slov: 1,62)

konec – místo (část.): Když jsem se blížila ke konci / Když jsme dorazili na místo

vyrazit – jít (kont. sit.): a vyrazili jsme / Tak jsem šla

muset – mít [povinnost]: Museli jsme jít na rozcvičku / mám jít podle vyznačené trasy

přijet – dorazit: Když jsme přijeli do tábora / Když jsme dorazili na místo

vzít si (na sebe) – dát (na sebe) (část.) – *mít (na sobě)*: vzaly jsme si na sebe kraťasy / Daly jsme na sebe spoustu trávy / parta kluků měla na sobě ošklivé masky

moc – strašně (ob., expr., intenz.): Cesta na tábor se mi moc líbila / Asi 300 m před táborem jsem se strašně klepala

potom – pak: potom se sejdeme venku / pak jsme šli na snídani

Žák č. 4 (58 lexémů, index opakování slov: 1,45)

zvíře – zvířátko (dem., expr.): moc jsme se těšili na zvířata / koupila jsem si tácky se zvířátky

nastupovat – jít (do autobusu) (kont. sit.): nastupovali jsme do autobusu / Jdeme do autobusu

⁵⁷ Jednotlivé slohové práce označujeme pořadovými čísly 1 – 60, u každé práce uvádíme počet zkoumaných lexémů, index opakování slov (Mistrík, 1985) a zastoupené lexémy vstupující do vztahů synonymie. Práce, v nichž se nevyskytly žádné synonymní lexémy, zde neuvádíme.

Žák č. 5 (81 lexémů, index opakování slov: 1,22)

být (kde) (kont. sit.): Nakonec jsme byli všichni rádi, že jsme u babičky (= dorazili jsme, dopl. M. S.)

Žák č. 6 (71 lexémů, index opakování slov: 1,39)

namočit – ponořit: Namočili jsme si hlavu do vody / Museli jsme vylovit kolík a ponořit hlavu do mouky

hodně – moc: Na táboře se mi moc líbí, mám tam hodně kamarádů

Žák č. 7 (82 lexémů, index opakování slov: 1,58)

být (kde) (kont. sit.): Tam jsme byli v jedenáct

Žák č. 8 (156 lexémů, index opakování slov: 1,42)

bahno – bláto (intenz.): Než jsme došli do tábora, bahno pomalu zaschlo / Na kraji břehu je bláto

břeh – kraj (část.): Všichni jsme vylezli na břeh / Všichni jsme přeplavali ke kraji

řeka – voda (kont. sit.): Došli jsme k vodě a všichni jsme se chvíli koupali jen tak v řece
doplatvat (kam) – přeplavat (k čemu) (část.): Doplavte asi doprostředka řeky / Všichni jsme přeplavali ke kraji

muset – mít [povinnost]: Jenže zpátky jsme museli po svých / Ten jsme měli využít pro řádný odpočinek

odpočívát – využít (pro co) [odpočinek]: Odpočívát se ale v krásném údolí řeky opravdu nedalo / Ten (čas) jsme měli využít pro řádný odpočinek

volat – křičet (intenz.): Naše vedoucí volá: Máte černý puntík / A pak Míra křičí: „Tak se připravte.“

Žák č. 9 (86 lexémů, index opakování slov: 1,41)

hezky – krásně (intenz.): I poslední den bylo hezky / Bylo tam moc krásně

Žák č. 10 (78 lexémů, index opakování slov: 1,3)

obrázek (dem.) – *ornament* (ampl.): Na sklo se lepí různé obrázky a ornamenty

chvíle – chvilka (dem): Kuba chvíli troubil / chvilku to trvalo

koupit – zakoupit: Kluci si koupili umělé meče / Koukali jsme se na různé výrobky a některé jsme si i zakoupili

Žák č. 11 (193 lexémů, index opakování slov: 1,33)

maminka – mamka (expr.): Maminka s taškou si dali pivo / Kdyby mě mamka nevzbudila, spala bych ještě po přistání

hezký – krásný (intenz.) – *úžasný* (intenz., kont. sit., ampl.): Na dovolenou máme moc hezké vzpomínky / V letadle to bylo krásné a úžasné

sladký – cukrový (ideogr.): To je také řecká pochoutka, ale o hodně sladší / Na pláži jsme si kupovali cukrové koblihy

veliký – k padnutí (expr.): Tam bylo veliké vedro / Bylo vedro k padnutí

jíst – najíst se (část.): Jedli jsme sušenky a pili limonádu / V letadle jsme se najedli

vyrazit – jít (kont. sit.): a tak jsme vyrazili k moři / já šla ještě do bazénu

nasednout – hurá (expr., kont. sit.): Ve čtvrtek jsme v Mýtě u benziny nasedli do autobusu / hurá do autobusu

odletět – mít odlet: Měli jsme odletět ve dvě, ale letadlo mělo zpoždění, takže jsme měli odlet ve tři

pít – dát si (část.): Jedli jsme sušenky a pili limonádu / Maminka s tatškou si dali pivo a já colu

*přivézt – dovézt*⁵⁸: Ten nás přivezl konečně domů / nasedli jsme do autobusu, který nás dovezl do Prahy na letiště

řici – povídat: maminka řekla: „Já nikam neletím.“ / Maminka vyšla na lodžii a povídá: „Bude ošklivě.“

Žák č. 12 (91 lexémů, index opakování slov: 1,42)

zavazadlo – taška (ideogr.): každý čekal na zavazadla / naskládali jsme tašky do chodby

Žák č. 14 (72 lexémů, index opakování slov: 1,10)

být (kde) (kont. sit.): Když jsme byly všechny, tak nám popřály

společně – dohromady: Oslavu jsme uspořádaly obě dohromady / společně jsme čekaly na kamarádky

Žák č. 15 (132 lexémů, index opakování slov: 1,36)

krajina – okolí (okraj.): Byla tam opravdu krásná krajina / Potom jsme se šli kouknout do okolí

hezký – krásný (intenz.): Tatínek vybral hezké místo / Byla tam opravdu krásná krajina

domlouvat se – říci si: Po cestě jsme se domlouvali, jaký budeme mít program / řekli jsme si, že pojedeme na výlet

vrátit se – dostat se (kont. sit.): Domů jsme se vrátili až za šera / Do stanu jsme se dostali až pozdě v noci

Žák č. 16 (135 lexémů, index opakování slov: 1,87)

vesnický – sedlácký: Jednou k ní přišel vesnický chlapec / Takovou ostudu před sedláckým chlapcem

hurá (expr., kont. sit.): Ihned nasedli do kočáru a hurá do vesnice

⁵⁸ V tomto kontextu lze uvažovat i o synonymním chápání slovesa *odvézt* (Večer pro nás přijel autobus a odvezl nás na letiště).

přijít – být (kde) (kont. sit.): Jednou k ní přišel vesnický chlapec / Za chvíli tu byli lékaři a lékařky

dát otázku – říci otázku: Dám ti šest otázek / Než chlapec odpověděl, řekla princezna první otázku

posílat – vyslat: Proč bych měla posílat zámeckého lékaře k sedlákům / Vyšli nějakého ze zámeckých lékařů k nám do vesnice

hned – ihned: hned zavolala komořího / Ihned nasedli do kočáru

správně – dobře (část.): „Ano, správně,“ řekla princezna / „Klíč,“ odpověděl chlapec. „Dobře.“

Žák č. 17 (116 lexémů, index opakování slov: 2,03)

jednou – jednoho dne: Byl jednou jeden mravenec / Jednoho dne se šel Pepa podívat za kamarádkou

Žák č. 18 (91 lexémů, index opakování slov: 1,28)

Petr – Petřík (expr.): Petr pospíchal / Petřík jí odpovídá

běžet – pelášit (expr.): Jakmile si pohráli, běžel na zahradu / pelášil se pomazlit se svým páníčkem

Žák č. 19 (99 lexémů, index opakování slov: 1,60)

potok – voda (kont. sit.): jen tak tak, že ji neshodili do potoka / Eda všechny zlé poníky shodil do vody

Žák č. 20 (139 lexémů, index opakování slov: 1,51)

jít (pro co) – běžet (pro co) (intenz.) – *odběhnout (pro co)* (intenz., část.): Piko šel pro žínku / Esterka běžela pro vodu / Sama odběhla pro mýdlo

štípat – pálit (ampl.): To to štípe a pálí

vrátit se – přijít (kont. sit.): Vrátila se dříve než Piko / Posléze přišel Piko

bydlet – být – žít: Na okraji lesa v malé chaloupce žila kočička jménem Esterka, ale v té chaloupce nebyla sama, bydlel tam s ní myšák Piko

nakonec – konečně: Nakonec šla pro podložku / Po všech přípravách se konečně vykoukali

velice – moc: Byl to velice vyčerpávající den / Esterka se moc zlobí

Žák č. 21 (142 lexémů, index opakování slov: 1,35)

parta (hovor.) – *rodiny* (kont. sit.): Večer naše parta podnikla procházku / Večer si naše rodiny vyšly na krátkou procházku

blízký – nedaleký – přilehlý (část.): Po večeři naše rodiny absolvovaly procházku do blízkého lesa / Večer naše parta podnikla procházku do nedaleké vesnice / krásný výhled na bazén a terasu přilehlé restaurace

další – následující – příští: Další den se počasí zkazilo / Možná, že příští rok opět pojedeme / Následující den jsme strávili koupáním

absolvovat procházku – podniknout procházku – vyjít si na procházku: Po večeři naše rodiny absolvovaly procházku do blízkého okolí / Večer naše parta podnikla procházku do nedaleké vesnice / Večer si naše rodiny vyšly na krátkou procházku po osadě

koupat se – strávit (čím) [koupáním]: Koupali jsme se až do večera / Následující den jsme strávili koupáním

usadit se – zaujmout místo (část.): Den poté jsme se usadili na balkoně / naše rodiny zaujaly strategické místo u bazénu

Žák č. 22 (119 lexémů, index opakování slov: 1,15)

hotel – budova (kont. sit.): Nejhezčí výhled nás čekal z ochozu hotelu / V budově jsme si prohlédli zajímavou výstavu o vysílači a hotelu

chvíle – chvilka (dem.): Za chvíli se nám to splnilo / Lanovka zastavila. Naštěstí jen na chvilku

okolí – panoráma (expr.): Nejhezčí výhled na Liberec a jeho okolí náš čekal z ochozu hotelu / „ To je panoráma!“ užasli jsme

hezký – krásný (intenz.) – nádherný (intenz.): nejhezčí výhled na celý Liberec a jeho okolí / Moc jsme se těšili na krásný výhled / četli časopisy a pozorovali nádhernou krajinu

potom – pak: Potom jsem se rozloučil s rodiči / Pak se to stalo

Žák č. 23 (70 lexémů, index opakování slov: 1,35)

vydat se – vyjet: Večer jsme se vydali do akvaparku / Vyjeli jsme do Liberce

pokračovat (v čem) [cesta] – jet (kont. sit.): zastavili jsme se na teplou oplatku a pokračovali jsme v cestě / Třetí túru jsme jeli na Oldřichovské sedlo

Žák č. 24 (130 lexémů, index opakování slov: 1,38)

maminka – mami: Moje mami s dalšími dvěma maminkami kamarádů se rozhodly

vůz – džíp – terénní vůz: oba vozy jely přes hory / Byl to výlet džípem / Za malou chvíli tam přijely dva terénní vozy

chutný – dobrý (část.): Zanedlouho nám přinesli velice chutné jídlo / parkoviště, na kterém pekly turecké ženy dobré placky

velice – hodně – moc: vozy, které byly velice pohodlné / Řidič jel hodně rychle / moc jsem se bál

zanedlouho – za malou chvíli: Zanedlouho nám přinesli velice chutné jídlo / Za malou chvíli tam přijely terénní vozy

Žák č. 25 (65 lexémů, index opakování slov: 1,20)

list – lupen: K večeru jsem musel vyvézt s traktůrkem listy ze stromu / Na louce jsem s bratrem vyházal lupení

louka – pole (kont. sit.): Na louce jsem s bratrem vyházal lupení / Vyhazovali jsme, ale přišel ten pán a začal nám nadávat, že pole není skládka

vrátit se – jít (kont. sit.): Chtěl jsem se vrátit a něco mu říct, ale nešel jsem

dost – hrozně (expr., intenz.): to mě jako docela dost naštvalo / hrozně se mi stýskalo

Žák č. 26 (137 lexémů, index opakování slov: 1,41)

cesta – výlet (část.): Pokračovali jsme dál v cestě / proto nás napadlo udělat si výlet

Hana – Hanka (expr.): přijela kamarádka Hana / Zavolala jsem na Hanku

strach – obava (ideogr.): odbyla jsem Hanu, aby neměla strach / Mám obavu, že nás někdo sleduje

zeptat se – pošeptat (kont. sit.): „Slyšela jsi to také?“ zeptala se Hana / „Hani, nevyfotografujeme si ho na památku?“ pošeptala jsem Haně

pokračovat (v čem) [*cesta*] – *jít* (kont. sit.): Pokračovali jsme dál v cestě / neváhali jsme a šli

podívat se – koukat (hovor.): Pojd se podívat, co nás sledovalo / Vtom na nás koukal zajíc

sledovat – doprovázet (kont. sit.): Mám obavu, že nás někdo sleduje / Na zpáteční cestě nás cosi doprovázelo ve křoví

trochu – trošku (dem.): Po vyfotografování zajíce se začalo trochu kazit počasí / Já jsem měla také trošku malý strach

Žák č. 27 (69 lexémů, index opakování slov: 1,38)

světlo – světýlko (dem.) – *neon* (část.): trať byla osvětlena neony a různými světýlky, ale i auta měla svá světla

konat se – být – probíhat: 19. 8. se konal v Praze sraz modelářů / byla jenom jedna etapa / Když jsme přijeli, probíhal zrovna první závod

potom – pak: Potom jsme se šli podívat na druhý závod / Pak jsme se šli podívat na veletrh

Žák č. 28 (94 lexémů, index opakování slov: 1,68)

prima (hovor.) – *v pohodě* (expr.): prima nápad / Všechno zatím bylo v pohodě

Žák č. 29 (103 lexémů, index opakování slov: 1,56)

atrakce – prolézačka (ideogr.): mohli jsme prolézat různé prolézačky a spoustu dalších atrakcí

prohlédnout si / prohlídnout si (hovor.) – *projít si* (část.): všechno jsme si prohlédli / Na zámku jsme si prohlídli konírnu / prošli jsme si náměstí

půjčit – zapůjčit: Tak jsme si je půjčili / Mohli jsme si zapůjčit šlapadla

moc – spousta: Prohlídka zámku se mi moc líbila / mohli jsme prolézat různé prolézačky a spoustu dalších atrakcí

Žák č. 30 (154 lexémů, index opakování slov: 1,19)

koníček – zájem – záliba: Každá jsme už začínala mít svoje zájmy, koníčky, kamarádky / Má tam svoje záliby

hádat se – být rozhádaný: i přesto, že se někdy hádáme, jsme kamarádky / zapomeneme, že jsme třeba rozhádané a klábosíme

podpořit – podržet (ampl.): dokážeme se leckdy navzájem podpořit a podržet

povídat – klábosit (expr.): ležíme v postelích, povídáme / zapomeneme, že jsme třeba rozhádané a klábosíme

zapomenout – nepamatovat si: V tu chvíli třeba zapomeneme, že jsme třeba rozhádané / Moc si toho z dětství nepamatuji

hodně – spousta: trávil jsem hodně času a spoustu věcí dělaly společně

někdy – leckdy (část.): přesto, že se někdy hádáme, jsme kamarádky a dokážeme se leckdy navzájem podpořit a podržet

trošku – tak moc ne: Tahle idylka se ale trošku začala měnit / vím, že se toho zase tak moc nezměnilo

Žák č. 31 (92 lexémů, index opakování slov: 1,16)

žák – dítě (část.) – *puberták* (expr., část.): A čím by byl menší zájem u žáků, tím by byl menší i u mě / stádo zvěře, kterému se říká děti / poslouchání každodenních odpovědí pubertáků

znuděný – otrávený (hovor., expr.): sledování znuděných obličejů bez zájmu / a ti „otrávení“ pubertáci

dost – spousta: dost děsné je také společné stolování / má to také spoustu nevýhod

Žák č. 32 (71 lexémů, index opakování slov: 1,58)

bratr – brácha (ob., expr.) – *sourozenec* (ideogr.) – *Lukáš* (kont. sit.): můžu se na mého bratra spolehnout / Tak co, brácho, změníme se oba k lepšímu / Většina z nás má nějakého sourozence / Jsem ráda, že Lukáše mám

ptát se – dávat otázku: Ptám se sama sebe, jaký můj bratr vlastně je / Dávám si často otázku, jestli se můžu na mého bratra spolehnout

Žák č. 33 (91 lexémů, index opakování slov: 1,28)

koníček – záliba (ampl.): pro většinu lidí zůstává sport stále koníčkem a zálibou

mít vlohy (na co) – být vhodný (k čemu) (ampl.): Na to nemám vlohy, nejsem k tomu vhodný

mnoho – spousta: Sport může být pro mnoho lidí popíráním těla / líbí se mi ta svoboda jízdy, adrenalin a spousta věcí, co k tomu patří

občas – někdy: Občas v člověku křičí takové to známé nutkání / Sport může být pro mnoho lidí popíráním těla, pro někoho finanční úřad, někdy také jen image

Žák č. 34 (101 lexémů, index opakování slov: 1,23)

Katka (expr.) – Káťa (expr.): S Katkou jsme prostě dvojka / Káťa je starší než já

dokázat – umět: když mi dokáže spravit náladu nebo poradit, povzbudit a rozesmát / Neumím si to ani představit

občas – někdy: občas se i pohádáme / Moje sestra někdy mívá snahu mě vychovávat

vždy – vždycky: je tu vždy, když ji potřebuji / Vždycky se ale brzo udobříme

Žák č. 35 (103 lexémů, index opakování slov: 1,61)

krásný (intenz.) – nádherný (intenz.): krásná, dřevěná, ručně vyráběná lavička / Jaký nádherný pohled je na svět

ošklivý – nehezký: Je park s novou, ošklivou lavičkou takový, který bych chtěla navštěvovat / Lavičku vyměníte za novou, nehezkou lavičku

vyhledávat – najít: Lidé jako já se jí budou štítit a budou vyhledávat stará místa / Po nějaké době si na lavičku zase vzpomenete, najdete ji a krásnou, dřevěnou, ručně vyráběnou lavičku vyměníte za novou

Žák č. 36 (67 lexémů, index opakování slov: 1,1)

Karel – Kája (expr.): Můj brácha se jmenuje Karel / Kája je hodný kluk

sourozenec – brácha (ideogr., ob., expr.): Můj brácha se jmenuje Karel / Jiní sourozenci se spolu hádají

hodně – většina (část.): Přečetl jich opravdu hodně / Většina kamarádů ho oslovuje Kájo

Žák č. 37 (85 lexémů, index opakování slov: 1,25)

kolo – kolečko (dem., ampl.): Aspoň jsme měli kde jezdit na všem, co mělo kola a kolečka

poslední hráč – stoper (ampl.): tak jsem hrál posledního hráče – stopera

běhat – naběhat (část.): Nakonec jsem se vypracoval na záložníka, který naběhá nejvíc na hřišti, musí běhat do útoku

hrát (co) [hra] – věnovat se (čemu) [hra]: Když jsem začínal hrát, chytal jsem v bráně / Já se věnuji fotbalu a také in-line bruslím

Žák č. 38 (121 lexémů, index opakování slov: 1,83)

moc – velmi: to by nebylo moc dobré / Tyto děti jsou velmi roztomilé

Žák č. 39 (91 lexémů, index opakování slov: 1,47)

důležitý – nezastupitelný (intenz.): Je důležité si uvědomit / Lavička má prostě nezastupitelný význam pro člověka

muset – mít [povinnost]: Co všechno si ta lavička přes den musí vyslechnout / jakou by lavička měla mít barvu

sednout si – posadit se: Kolik babiček si na ni sedne / Kolik lidí za den jenom využije příležitost se posadit

Žák č. 40 (81 lexémů, index opakování slov: 1,56)

dar – dárek (dem.) – *maličkost* (kont. sit.): Co je to dar / Lidé si dávají různé otázky, které se týkají dárců / ať už je to jen maličkost nebo velký dar

velký – veliký: ať už je to maličkost nebo velký dar / to potom považují za veliký dar

Žák č. 41 (129 lexémů, index opakování slov: 1,53)

myslet si – podle mého názoru: Myslíte si, že by byla starší mládež stejná / Dnešní mládež je podle mého názoru ovlivňována počítači

hodně – velice – až moc: Dítě je potom hodně ovlivňováno / dnešní mládež, která je velice rozdílná / Nějací jsou hloupí, nějací zlobiví a jiní zase jsou až moc dokonalí

Žák č. 42 (120 lexémů, index opakování slov: 1,69)

mládež – dospívající děti: Dnešní mládež si ničí zdraví / Většinou jsou to dospívající děti okolo patnáctého roku

rodiče – otec a matka: chová se jinak než za dob našich otců a matek / kdyby rodiče používali i fyzické tresty

myslet si – podle nich: zase si myslí, že budou něco víc / „podle nich“ si každý říká, ten je něco víc

Žák č. 43 (75 lexémů, index opakování slov: 1,27)

dostat se – vstoupit: Zanedlouho se dostaneme do jiné třídy / Do naší třídy jsem vstoupila již v první třídě

hodně – moc: hodiny jsou hodně nebezpečné / tahle třída mi bude moc chybět

Žák č. 44 (133 lexémů, index opakování slov: 1,37)

dar – dárek (dem.): někteří lidé berou tento dar jako samozřejmost / Pokud se mezi dárky neobjeví zrovna slon

důležitý – vzácný: Jaký dar byl pro nás nejdůležitější / bez toho nejvzácnějšího daru, daru života, bychom nemohli přijímat ty ostatní

dát dar (komu) – darovat (co) – obdarovávat (koho): Kolik darů pak bude muset dát / chceme přivodit starost neboli darovat takzvaný „danajský dar“ / i my obdarováváme druhé

objevit se – naskytnout se (část.): Pokud se mezi dárky neobjeví zrovna slon / Otázka, která se naskytne snad před každými narozeninami

Žák č. 46 (125 lexémů, index opakování slov: 1,45)

problém – průser (ob., část.): byli jste vzorní žáci, nebo ti, co měli zábavu ze samých problémů / mají zábavu z toho, když udělají nějaký ten průser

vzorný – bez chyby (část.) – bez problému (část.): Zamyslete se nad tím, jestli jste byli vzorní žáci / Nikdo není bez chyby / Máme zde žáky bez problému a těch je jen málo

držet při sobě – držet spolu: Drží naše třída při sobě / udobříme se a držíme zase spolu
řící (co) – prásknout (koho) (ob., expr.) – shodit (koho) (expr., ampl.): když spolužačka vyhodila židli z okna, nikdo nic neřekl / Každý každého shodí a práskne

zde – tady: Máme zde žáky bez problému / Máme tady i ty, co mají zábavu z toho

Žák č. 47 (116 lexémů, index opakování slov: 1,63)

dar – maličkost (kont. sit.) – pozornost (část.): Dar nemusí být jen určitá hmotná věc / K životu nepotřebujeme předražené dary, ale jen maličkosti / když lidé něčeho dosáhnou, obdarujeme je kyticí nebo malou pozorností

kytice – kytička (dem.): obdarujeme je kyticí / K těmto příležitostem ale většinou obdarujeme ženy kytičky

slovo – slůvko (dem.) – pojem (kont. sit.): Pod tímto slovem si představím věci, které darujeme / Někomu k potěšení stačí jediné slůvko / Pod tímto pojmem si představím velkou škálu podob

krásný – milý (kont. sit., ampl.): Dát někomu dar je moc krásné a milé

dát dar (komu) – obdarovat (koho) / obdarovávat (koho čím): Dát někomu dar je moc krásné a milé / K těmto příležitostem ale většinou obdarujeme ženy / Obdarováváme lidi darama

Žák č. 48 (59 lexémů, index opakování slov: 1,23)

nabízet – nutit (intenz., kont. sit.): Když je nám svět nabízí, vlastně přímo nutí do rukou

Žák č. 49 (83 lexémů, index opakování slov: 1,32)

držet (při sobě) – být (spolu) (kont. sit.): držíme při sobě / Holky jsou spíše spolu

Žák č. 50 (91 lexémů, index opakování slov: 1,42)

mládež – děti (část.): Dnešní mládež si vůbec neváží toho, co má / Některé děti by chtěly všechno

odpověď – výmluva (část., ampl.): Děti v tomto období mají na všechno odpověď a na všechno výmluvu

myslet si – podle mého [rozuměj názoru]: Myslím si, že to, jak se chová dnešní mládež je vina rodičů / Podle mého je těžké vychovávat dnešní mládež

Žák č. 51 (157 lexémů, index opakování slov: 1,41)

doba – svět (kont. sit.): I když v dnešní době už je možné snad cokoliv / v dnešním uspěchaném světě se všechno přepočítává na peníze

muž – člověk: a muži jim to ještě odsouhlasí / Albert Einstein byl velice chytrý člověk

ten druhý (kont. sit.): Ještě v minulém půlstoletí se lidé brali z čisté lásky k tomu druhému.

veliký – ohromný (intenz.): naše narození je veliký zázrak / A má ohromnou pravdu

dát se – být možné: A tím se dostáváme k další věci, která se nedá koupit / I když v dnešní době je možné snad cokoliv

domnívat se – myslet (si) – být toho názoru: Domnívám se, že každý člověk potřebuje / Myslím si, že Albert Einstein byl velice chytrý člověk / Myslíte, že je to správné / Jsem toho názoru, že zdraví lidé si svého zdraví vůbec neváží

říci – uvést (příklad) – vyslovit: Závěrem bych jenom řekla, že peníze zkrátka nejsou všechno / jako další příklad bych uvedla zdraví / když vyslovil tuto větu

uvědomit si (co) – dojít (komu co): proč si lidé uvědomí to, co měli, až když to nenávratně ztratí / až později mu dojde, že nové přátele si za peníze nekoupí

ztratit (co) – potkat (koho) ztráta (čeho): proč si lidé uvědomí to, co měli, až když to nenávratně ztratí / když člověka potká ztráta přátel

dnes – v dnešní době – v dnešním světě (kont. sit.): Ale dnes je jen málo takových případů / I když v dnešní době už je možné snad cokoliv / v dnešním uspěchaném světě se všechno přepočítává na peníze

hned – už: ten svět je také hned veselejší / už naše narození je veliký zázrak

velmi – velice: musí být velmi smutný / Albert Einstein byl velice chytrý člověk

Žák č. 52 (159 lexémů, index opakování slov: 1,51)

význam – smysl: přátelství i láska má jeden a ten samý význam / nebýt na světě kamarádství a láska, tak by život neměl smysl

dokázat – umět: Někdo nedokáže bez něčeho žít / Když tě umí vyslechnout

existovat – být – žít: Vždyť existuje i kamarádská láska / takových lidí je na světě opravdu málo / část, bez které nemá smysl žít

myslet si – podle mého názoru – podle mě: Mladší studenti a jiné děti si myslí, že / Podle mého názoru přátelství i láska má jeden a ten samý význam / Podle mě láska je jako slza

zapsat – vyrýt (intenz.): aby si také zapsali svou vlastní cestu / do toho srdce si vyřeje svou vlastní cestu

zažít – prožít: Každý už zažil hodně / něco spolu musí prožít

Žák č. 53 (331 lexémů, index opakování slov: 1,71)

chvíle – situace (kont. sit.): Pravý přítel tě neopustí ani v té nejtěžší chvíli / Pomáhám jim v těžkých situacích

srdce – srdíčko (dem.): nám zbude jen prázdné místo v srdci / ale vždy mě dokáže zahřát u srdíčka

význam – smysl: V každé etapě života má jiný význam / část, bez které nemá smysl žít

důležitý – cenný – drahý: jednou z nejdůležitějších věcí a citů v životě bývá právě ano / nejcennějším citem je pro mě přátelství / ztratit přátele znamená postrádat kousek sebe, většinou tu dražší část

pravý – opravdový: Pravý přítel je tu vždycky / opravdový přítel poradí třeba i špatně

dát se – lze: bez důvěry se kamarádství nedá stavět / Otcovské pouto nelze ničím nahradit

chtít – mít chuť: Pokud se chci smát / mám chuť skončit s tím nudným a krutým životem

milovat – mít rád: Člověk roste, miluje rodiče / Někdo k přátelství potřebuje jen to mít druhého rád

pomoci / pomáhat – stát (při kom) – vytáhnout z trablů (ob., expr.) – zvednout ze země (expr.): Když chceš s něčím pomoci / tak, jako oni pomáhají mně / Pravý přítel se pozná tak, že stojí při tobě / Přátelé jsou tu, když potřebuješ vytáhnout z nějakých trablů / on je ten, kdo mě zvedne ze země a donutí jít dál

potěšit (ampl.) – zahřát u srdíčka (expr.): ale vždy mě dokáže zahřát u srdíčka a potěšit

potřebovat – být (co k čemu) (kont. sit.): Někdo k přátelství potřebuje jen to mít druhého rád / K čemu ti jsou peníze, když je ti smutno

přijít / přicházet – zajít (ke komu): když mi něco je, tak někdo přijde a obejmě mě / přátelé, ke kterým můžeš zajít, když je ti smutno

uvědomit si (co) – pochopit (co): proč si lidé uvědomí to, co měli, až když to nenávratně ztratí / Každý musí pochopit, proč jednou z nejdůležitějších věcí a citů v životě bývá právě ano

sdělit – vyslovit: Jak je sdělíme druhým / někdy je nutné, co cítíme, vyslovit

znamenat – mít význam: co pro nás znamená přátelství / to pro nás má v životě takový význam

časem – pak: dáváme přednost lásce, která časem vyprchá / ale pak přijde den

občas – někdy: Uvědom si, jestli mu občas neškodíš / i přestože si někdy neuvědomujeme, že

většinou – *zpravidla*: ztratit přítele znamená postrádat kousek sebe, většinou tu dražší část / Zpravidla poznáme, že se někdo velmi bojí
vždy – *vždycky*: vždy mě dokáže zahřát u srdíčka / To, o čem si myslíme, že tu vždycky bude

Žák č. 54 (199 lexémů, index opakování slov: 1,67)

doba – *čas*: jen do doby, než se jeden do druhého zamiluje / ti dva lidé se po nějakém čase začnou přitahovat

člověk – *osoba*: Přítel je člověk, kterému můžeme věřit / Přítelem se může stát i osoba opačného pohlaví

partner – *ten druhý* (kont. sit.): láska k partnerovi / ten druhý pro ně hraje významnou roli

důležitý – *významný*: Přátelství je pro mě nejdůležitější věcí v životě / ten druhý pro ně hraje velmi významnou roli

pojmenovat – *označit*: cit, který nedokážeme pojmenovat jinak než takhle / Přítelem nemůžeme označit jen tak někoho

říci – *zmiňovat* (část.): i když se budeme snažit, nikdy neřekneme proč / jak už jsem zmiňovala

Žák č. 55 (197 lexémů, index opakování slov: 1,37)

část – *kapka* (kont. sit., ampl.): odloupne se nebo odkápne část, kapka

okamžik – *vteřina* (kont. sit.): způsoby lásky, které jsme schopni v daném okamžiku poznání vnímat / svou bezcitností vás srazil na kolena během jedné vteřiny

poznání – *pochopení* (část., ampl.): Mé poznání a pochopení lásky je v tuto chvíli takové

krásný – *úžasný* (intenz., kont. sit.): Něco neuchopitelného, krásného / Proto jsou miminka tak úžasná

nezkažený – *nepokroucený* (část., ampl.): Máme tuto lásku v sobě, ještě ničím nezkaženou a nepokroucenou

nejhorší – *nejtěžší* (ampl.): zapomínání je to nejhorší a nejtěžší

chtít – *toužit* (po čem): chceme též lásku od nich dostávat / něco, po čem každý touží celý život

podvádět / *podvést* – *srazit na kolena* (expr., intenz.): jednoho dne zjistíte, že vás podvádí nebo že vás jednou podvedl / Člověk, kterého jste milovali, vás srazil na kolena

vydělit se – *odloupnout se* (kont. sit., ampl.) – *odkápnout* (kont. sit., ampl.): Vydělí se z vyššího vědomí / odloupne se nebo odkápne část, kapka

zprotivit – *zošklivit* (ampl.): A pokud mu neodpustíte, tak se vám zprotiví a zoškliví

Žák č. 56 (177 lexémů, index opakování slov: 1,54)

Petr – *Pěťa* (expr.): Petr pospíchal / Pěťa začal vyťukávat svojí oblíbenou melodii

píle – dřina (expr., ampl.): Ten potlesk byl opravdovou odměnou za všechnu dřinu a píli
vystoupení – koncert (ideogr.): Měl i několik vystoupení se sborem / Na koncert přišlo spoustu lidí

posadit (koho kam) – vyhrabat se (na židličku) (expr.): Péťu posadila ke klavíru / Malý Péťa se vyhrabal na židličku ke klavíru

souhlasit – přijmout / přijímat nabídku (kont. sit.): Péťa souhlasil / Péťa neváhal a nabídku přijal / Druhý den Petr zavolal panu Novákovi, že nabídku přijímá

ťukat – vyťukávat (část.): začal ťukat neohrabanými prstíky na černé a bílé klávesy / Péťa začal vyťukávat svojí oblíbenou melodii

velmi – moc: Péťa byl velmi šťastný / Paní učitelce se moc líbila

Žák č. 57 (119 lexémů, index opakování slov: 1,2)

1. dubna – apríl: Stalo se to 1. dubna / Byl přece apríl

louka – pastva (okraj.): dívali se směrem na louky, pole a vesničky v okolí / klidně pokračovala ve směru běhu na pastvu

obec – vesnička (dem.): Škola v obci Veselá je malotřídka / Na konci lesa jsme se zastavili a dívali se směrem na louky, pole a vesničky v okolí

srna – srnka (dem.): V tom okamžiku vyskočila z houští srna / mně ani srnce se nic nestalo

navštěvovat (co) [malotřídka] – chodit (na, do) [škola]: malotřídka, kterou navštěvuje asi dvacet pět až třicet žáků / když jsem ještě chodila na první stupeň základní školy

Žák č. 58 (143 lexémů, index opakování slov: 1,39)

rybník – voda (kont. sit.): mohl jsem se zase spokojeně vrátit k rybníku / Najednou jako by mě někdo stáhl nebo hodil do vody

hnědý – černohnědý (ideogr.) – *tmavě hnědý* (ideogr.): hnědý kabát / vousy, které byly tmavě hnědé / čepice, myslím černohnědé barvy

běžet – utíkat: Kterým směrem běžel / Neviděl jsi tady někoho utíkat

řici – povědět / povídat: Řekl jsem mu: „Děkuju.“ / všechno jsem jim pověděl / „...“ povídá mlynář

zeptat se / ptát se – říci (kont. sit.): zeptali se mě: „Máte popis?“ / Cestou potkám mlynáře a ptám se: „Neviděl jste tady někoho?“ / Řekl jsem mu: „Kterým směrem běžel?“

Žák č. 59 (192 lexémů, index opakování slov: 1,5)

děšť – liják (intenz.): Pro déšť neviděl na cestu / doprovázela nás bouřka s lijákem

informace – zpráva: Měli jsme jen částečné informace / Naši sousedé dostali zprávu, že

být (kde) (kont. sit.): ráno jsme byli konečně na místě (= dorazili jsme, dopl. M. S.)

divit se (čemu) – udivit (koho co): Ti se budou divit / Moc nás to neudivilo

koupat se – věnovat se (čemu) [koupání]: my se koupeme a házíme všechny starosti za hlavu / Celý den jsme se věnovali koupání

stát se – být se – být: A teď vám povím, kde to bylo a co se vlastně stalo / co se všechno děje / měli jsme strach, co je u nás

dozvědět se / dozvídat se – dostat zprávu: Tam jsme se teprve dozvěděli, co se vlastně stalo / Postupně jsme se dozvíдали další zprávy / Naši sousedé dostali zprávu, že

řici – povědět: Děda nám řekl: „Všechno vyfoťte.“ / A teď vám povím, kde to bylo

přijít – dorazit⁵⁹: Přišla staletá voda / V noci bouřka dorazila do Chorvatska

vylekat se – vyděsit (intenz.): K smrti jsem se vylekal / Všichni jsme z toho byli hrozně vyděšeni

zapadnout (po kolena do vody) – stát (po kolena ve vodě) (kont. sit.): Zapadl jsem však až po kolena do vody / Vyšel jsem z karavanu a stál jsem po kolena ve vodě

zažít / zažívat – užít si (část.): ukažte rodičům, co jsme zažili / jaké neštěstí mnoho lidí zažívá / Těšili jsme se, jak si užijeme chorvatského sluníčka

hned – už: Hned od rána svítilo sluníčko / už od Vídně nás doprovázela bouřka s lijákem

teď – v tuto chvíli: A teď vám povím, kde to bylo / v tuto chvíli házíme všechny starosti za hlavu

Žák č. 60 (233 lexémů, index opakování slov: 1,47)

hlas – hlásek (dem., expr.): už slyším hlas své manželky / Po chvílce se ozve příjemný ženský hlásek

chvilka (dem.) – chvílička (dem., expr.) – minuta (část.): Po chvílce se ozve příjemný ženský hlásek / Za chvíličku vystrčila zlatá rybka hlavu / Uběhlo hodně minut

Josef – Pepa (expr.): říká Pepovi: „Jsi dobrý muž, Josefe!“

manželka – žena: Už slyším hlas své manželky / Chtěl bych pro svou ženu zdraví

paní Krčmářová – Maruška (expr., kont. sit.): okno, ze kterého vykukovala paní Krčmářová / Maruško, vždyť víš, jak rád chodím na ryby.

ryba – kapr (ideogr.): čekám, až se ryba pořádně nabodne / Včera jsi přinesl dva kapry

rybník – vodní království (kont. sit.) – voda (kont. sit.): šel jsem k blízkému rybníku / Rybka se se žbluňknutím ponořila zpět do svého vodního království / pusť mě zpět do vody

jít / chodit – běžet (expr.): Pepo, kam zase jdeš / Víš, jak rád chodím na ryby. / Prosím tě, běž už

koukat (hovor.) – vykukovat (hovor., část.): Udiveně koukám, co jsem chytil / vrátil se k oknu, ze kterého vykukovala paní Krčmářová

pustit – hodit (kont. sit.): Dobře, zlatá rybko, pustím tě / Pepa jí s díky hodil zpět do vody

⁵⁹Jedná se o přenesené významy obou sloves.

řici / říkat – povědět / povídat: Rybka řekla, že přání splní / říká Pepovi: „Jsi dobrý muž, Josefe.“ / povím vám můj příběh od začátku / vrátil se k oknu a povídá: „Milá Maruško,“
vzít – chytout: S úsměvem na tváři jsem si vzal do ruky pytel s věcmi / Chytnu ji do ruky a čekám

zdát se – mít vidiny: Štípnu se do tváře, jestli se mi to nezdá / Myslím, že mám vidiny

opět – zase: To snad nemyslíš, vážně, že jdeš opět na ryby! / Pepo, kam zase jdeš?

Ve sledovaných žákovských pracích nacházíme převážně synonymické dvojice, synonymické řady tvořené třemi členy se vyskytují pouze výjimečně.

6.2 Synonymní výrazy užití v jednotlivých slohových pracích – z hlediska frekvence

Rozbor komunikátů individuálních žáků spočívá ve vymezení nociónální, příp. pragmatické složky významu zkoumaných lexikálních jednotek, zjištění lexémů vstupujících do synonymických vztahů a případného zhodnocení jejich příznakovosti. Kvantifikace je uvedena v následující tabulce. V každém žákovském projevu sledujeme počet zkoumaných lexémů⁶⁰ a počet užitých vzájemně synonymních výrazů. Zvlášť uvádíme počet užitých synonym příznakových a kontextově situačních. Pro každou práci jsme zároveň stanovili index opakování slov (srov. Mistrík, 1985). Předpokládáme určitý vztah mezi nízkým počtem opakujících se lexémů (tj. nízkou hodnotou indexu opakování slov) a četností užitých synonym.

Žák	Třída	Počet lexémů	Index op. slov	Užitá synonyma	Synonyma kont. sit.	Synonyma příznaková
1	6	134	1,39	6		
2	6	221	1,62	15	1	1
3	6	76	1,49	0		
4	6	58	1,45	4	1	1
5	6	81	1,22	1	1	
6	6	71	1,39	4		
7	6	82	1,58	1	1	
8	6	156	1,42	14	1	
9	6	86	1,41	2		
10	6	78	1,3	6		1
11	6	193	1,33	23	3	3

⁶⁰Zkoumanými lexémy rozumíme soubor užitých substantiv, adjektiv, sloves a adverbí.

Žák	Třída	Počet lexémů	Index op. slov	Užitá synonyma	Synonyma. kont. sit.	Synonyma příznaková
12	6	91	1,42	2		
13	6	71	1,31	0		
14	6	72	1,1	3	1	
15	6	132	1,36	8	1	
16	6	135	1,87	13	2	1
17	6	116	2,03	2		
18	6	91	1,28	4	1	2
19	6	99	1,6	2	1	
20	6	139	1,51	14	1	
21	7	142	1,35	15	1	1
22	7	119	1,15	11	1	1
23	7	70	1,35	4	1	
24	7	130	1,38	12		
25	7	65	1,2	8	2	1
26	7	137	1,41	16	4	2
27	7	69	1,38	8		
28	7	94	1,68	2		2
29	7	103	1,56	8		1
30	8	154	1,19	17		1
31	8	92	1,16	7		2
32	8	71	1,58	6	1	1
33	8	91	1,28	8		
34	8	101	1,23	8	1	2
35	8	103	1,61	6		
36	8	67	1,1	6	1	2
37	8	85	1,25	8		1
38	8	121	1,83	2		
39	8	91	1,47	6		
40	9	81	1,56	5	1	
41	9	129	1,53	5		
42	9	120	1,69	6		
43	9	75	1,27	4		
44	9	133	1,37	9		1
45	9	65	1,35	0		
46	9	125	1,45	12		3

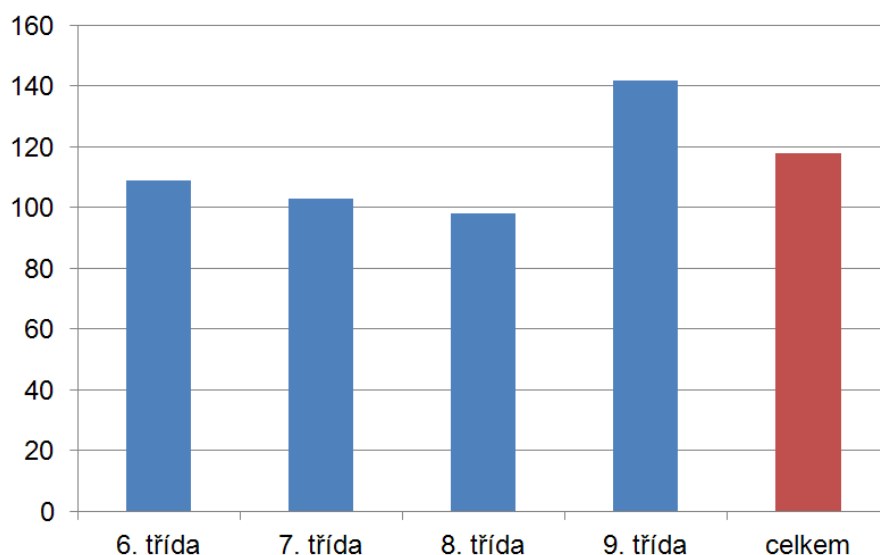
Žák	Třída	Počet lexémů	Index op. slov	Užitá synonyma	Synonyma. kont. sit.	Synonyma příznaková
47	9	116	1,63	12	3	
48	9	59	1,23	2	1	
49	9	83	1,32	2	1	
50	9	91	1,42	6		
51	9	157	1,41	26	3	
52	9	159	1,51	14		
53	9	331	1,71	41	2	3
54	9	199	1,67	12	1	
55	9	197	1,37	20	6	1
56	9	177	1,54	14	2	3
57	9	119	1,2	10		2
58	9	143	1,39	11	2	
59	9	192	1,5	28	2	
60	9	233	1,47	30	6	7

Tabulka 12: Přehled žáků

Další tabulka ukazuje průměrný počet lexikálních prostředků na jednu slohovou práci. Pro větší přehlednost jsou hodnoty uvedeny též v grafu 10.

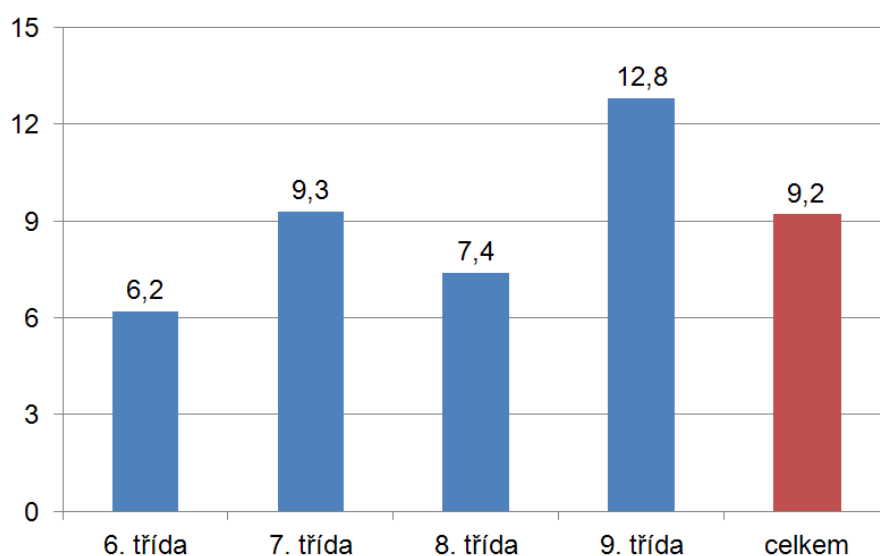
Průměrný počet slov na jednu práci	
6. třída	109
7. třída	103
8. třída	98
9. třída	142
celkem	118

Tabulka 13: Průměrný počet slov na jednu práci

Graf 10: Průměrný počet slov na jednu práci

Průměrný počet synonymních lexémů užitých v komunikátech žáků jednotlivých ročníků je znázorněn v grafu 11.

Graf 11: Průměrný počet užitých synonym na žáka

Data uvedená v tabulce 12 ukazují, že četnost užitých synonym se liší nejen v písemných pracích jednotlivých žáků, ale také v písemných pracích žáků různých ročníků.⁶¹

Kritérii hodnocení získaných údajů byl výskyt synonymních lexémů vzhledem k jednotlivým komunikátům, k zastoupení příznakových synonym a k věku žáků.

⁶¹ Sledovali jsme slohové práce žáků tří základních škol. Zjišťujeme, že rozdíly mezi četností užitých synonym v pracích žáků šestého ročníku nejsou téměř žádné, zatímco četnost užitých synonym v pracích žáků devátého ročníku různých škol se liší. Vzhledem k počtu zkoumaných prací nepovažujeme toto zjištění za relevantní a v dalším zkoumání mu nevěnujeme pozornost.

Hlubší analýza ukazuje, že pouze tři žáci (žák č. 3, 13, 45) neutilizovali ve svém projevu žádné synonymum. Obvykle je v jedné práci zastoupeno 2 – 6 synonymních výrazů, nejvíce synonymních výrazů (41) se vyskytuje v komunikátu žáka č. 53, který je zároveň autorem nejdelší zkoumané kontrolní práce.

Zastoupení příznakových synonym je ve zkoumaných komunikátech velmi nízké, více než polovina žáků (celkem 32) jich neuvádí vůbec, v dalších pracích jsou zastoupeny jednou či dvakrát, vyšší počet je výjimečný (nejvíce 7).

Výpočtem průměrného počtu užitých synonym v jedné kontrolní práci různě starých dětí zjišťujeme, že v komunikátech žáků deváté třídy je průměrně použito 12,8 synonymních výrazů, sedmé třídy 9,3, osmé 7,4 a v komunikátech žáků šesté třídy 6,2 synonymních výrazů. Indexy opakování slov jednotlivých prací jsou v rozmezí 1,1 – 2,03.

6.3 Synonymní výrazy užití v jednotlivých slohových pracích – z hlediska stylové funkce

Synonymní výrazy užití ve slohových pracích jednotlivých žáků je nutno posuzovat nejen z hlediska jejich frekvence. Z pohledu stylistiky je důležité, které funkce plní v textu. V tomto smyslu rozlišujeme dvě základní funkce synonym: variabilizační a konstrukční. Ne vždy lze přesně určit, o kterou z nich se jedná, protože některá synonyma můžeme považovat jak za prostředek variabilizační, tak za prostředek konstrukční (Měli jsme **odletět** ve dvě, ale letadlo mělo zpoždění, takže jsme **měli odlet** ve tři).

Nejčastější zjištěnou funkcí synonym ve zkoumaných textech je funkce variabilizační. Užití variabilizačních prostředků projev

1. ožívuje a dodává mu určitou rozmanitost (K večeru jsem musel vyvézt s traktůrkem **listy** ze stromu . . . Na louce jsem s bratrem vyházel **lupení**),
2. významově zpřesňuje (čekám, až se **ryba** pořádně nabodne . . . Včera jsi přinesl dva **kapry** / Tak jsem hrál **posledního hráče – stopera**),
3. zdůrazňuje (Odloupne se nebo odkápne **část, kapka**).

Významové přesnosti a výstižnosti je v žákovských projevech dosahováno užitím synonym ideografických a amplifikačních (každý čekal na **zavazadla** . . . naskládali jsme **tašky** do chodby, Na sklo se lepí různé **obrázky a ornamenty**), pro zdůraznění je využívána amplifikace (V letadle to bylo **krásné a úžasné**). Variabilizační funkce je naplňována také užitím synonym intenzifikačních (Moc jsme se těšili na **krásný** výhled/četli časopisy a pozorovali **nádhernou** krajinu) a příznakových synonymních lexémů (**Prima** nápad / Všechno zatím bylo **v pohodě**).

Ojedinele jsou ve zkoumaných textech zastoupeny synonymní výrazy, jejichž vztah synonymie není v textu stylisticky funkčně realizován. Je tomu tak v případě, jsou-li

synonymní lexémy ve vztahu částečné synonymie a v konkrétním projevu je každého z nich užito v jiném významu. Srov. např. *zažít – užít si*: ukažte rodičům, co jsme **zažili**. . . **užijeme si** chorvatského sluníčka. Podobně užití synonymních lexémů *louka – pastva*: dívali se směrem na **louky**, pole a vesničky v okolí/klidně pokračovala (kráva, dopl. M. S.) ve směru běhu na **pastvu**. Podle SSJČ je *louka* ‚pozemek s pěstěným souvislým porostem‘, přenesený význam mnohoznačného lexému *pastva* (podle SSJČ s označením řidč.) je ‚pastvina – pozemek, na kterém roste pastevní porost‘. V kontextu projevu není zřetelné, v kterém významu je lexém *pastva* užit, důsledkem je, že čtenář nevnímá jeho variabilizační funkčnost.

V menší míře je naplněna konstrukční funkce synonym (Nejhezčí výhled nás čekal z ochozu **hotelu**. V **budově** jsme si prohlédli zajímavou výstavu o vysílači a hotelu.).

Zjištěnými konstrukčními prostředky jsou v žákovských textech jednak synonyma, která zároveň plní funkci variabilizační (V tom okamžiku vyskočila z houští **srna** . . . mně ani **srnce** se nic nestalo), jednak synonyma kontextově situační (Došli jsme k **vodě** a všichni jsme se chvíli koupali jen tak v **řece**), lišící se mnohdy nestejným rozsahem významu (*hotel – budova, řeka – voda*).

Stranou necháváme další navazovací prostředky jako pronomina (Máme zde žáky bez problému a **těch** je jen málo) a místní a časová adverbia (**Potom** jsme se šli projít po okolí. Byla **tam** opravdu krásná krajina).

Sledujeme-li stylové funkce zastoupených synonymních výrazů, zjišťujeme, že nejčastější funkcí synonym v žákovských pracích je funkce variabilizační. V převážné většině případů se jedná pouze o prostou variabilizaci, synonyma jsou užitá pro oživení projevu. V mnohem menší míře jsou uplatněny synonymní lexémy zpřesňující a zdůrazňující, v malém množství jsou doložena také synonyma příznaková.

Synonymní lexémy s konstrukční funkcí jsou ve zkoumaných žákovských pracích doloženy pouze ojedinele.

6.4 Shrnutí

V komunikátech individuálních žáků jsme sledovali frekvenci užitých synonym i jejich stylovou funkci. Zjistili jsme, že žáci ve svých písemných pracích obvykle užívají 2 – 6 synonymních výrazů, pouze výjimečně není ve slohové práci zastoupeno žádné synonymum, v jednom případě je zastoupeno v jedné práci 41 synonym. V převážné většině případů jsou v žákovských pracích doloženy dvojice synonym, výjimečně se vyskytují synonymické řady tvořené třemi synonymními lexémy.

Jen sporadicky jsou ve sledovaných žákovských pracích zastoupeny lexikální jednotky příznakové.

Výpočtem průměrného počtu užitých synonym v jedné kontrolní práci různě starých dětí zjišťujeme, že v komunikátech žáků deváté třídy je průměrně užito 12,8 synonymních výrazů, zatímco v komunikátech žáků šesté třídy pouze 6,2. Tuto skutečnost lze interpretovat jako zlepšení dovednosti používat synonymních lexémů v závislosti na věku žáků. To je však v rozporu s předchozími výsledky analýzy využití synonym z hlediska zjištěných možností, které nabízí lexikální systém (viz kap. Využití a nevyužití možnosti nabízené synonymie). Ty prokázaly, že rozdíly ve využití synonym v pracích různě starých žáků jsou minimální. Oba výsledky však považujeme za relevantní, protože v jednom případě sledujeme pouhou četnost užití synonym v žakovských projevech a v druhém případě míru naplnění možné synonymie.

Naopak za irelevantní považujeme výsledky, které jsme získali výpočtem indexů opakování slov. Náš předpoklad, že nízký počet opakujících se lexémů souvisí s vyšším zastoupením synonymních výrazů v komunikátu, se nepotvrdil. Některé komunikáty sice mají nízký index opakování slov, ale zároveň je v nich užito malé množství synonym (srov. např. práce č. 5, 13, 14, 48).

Nejčastější stylovou funkcí synonym v žakovských pracích je funkce variabilizační. V převážné většině případů se jedná o prostou variabilizační funkci, tzn., že synonyma jsou užitá za účelem oživení projevu. V mnohem menší míře jsou uplatněny synonymní lexémy zpřesňující a zdůrazňující. Synonymní lexémy s konstrukční funkcí jsou ve zkoumaných žakovských pracích doloženy pouze ojediněle.

7 ZÁVĚR

Základní otázkou, kterou jsme si při našem zkoumání položili, bylo, zda žáci základní školy dovedou využívat synonymii, jež je jim nabízena lexikálním systémem češtiny. Nezajímalo nás, jaké jsou teoretické znalosti žáků týkající se synonymie, ale zaměřili jsme se na to, zda jsou děti schopny vhodně a funkčně využívat synonymních lexikálních prostředků neboli jaká je jejich dovednost pracovat se synonymními lexémy v písemných projevech, případně jak se tato dovednost do kvality jejich projevů promítá.

V souvislosti s těmito otázkami bylo nutné formulovat další dílčí otázky vyplývající z charakteru zkoumaného materiálu a hledat na ně odpovědi:

V jaké míře se v žákovských pracích vyskytují lexikální jednotky příznakové, a pokud se vyskytují, nakolik jsou využívány funkčně?

Jaký je rozdíl v míře zastoupení sledovaných slovních druhů, a to zejména ve vztahu k synonymii?

Ve kterých sémantických skupinách a v jaké míře je synonymie lexémů využívána?

Je užívání synonymních lexémů ovlivněno věkem žáků neboli dochází s narůstajícím věkem žáků k určitému kvalitativnímu růstu této dovednosti?

Svoji pozornost jsme zaměřili také na to, které typy synonymních výrazů jsou v žákovských projevech nejčastější. Samozřejmým předpokladem bylo, že téměř nebudou zastoupena synonyma úplná. Sledovali jsme další typy (především synonyma částečná a ideografická) a souvislost jejich užití s nepřesným vyjádřením obsahu a rozsahu významu slov. Dílčí otázkou byla také frekvence sloves sémanticky vyprázdněných, funkce synonymie vlastních jmen a zastoupené stylové funkce v projevech individuálních žáků.

Ke zkoumání jsme přistupovali ze dvou hledisek. Z pohledu obecného žáka jsme zkoumali využití synonym ve všech žákovských projevech, z pohledu individuálního žáka jsme zkoumali využití synonym v jednotlivých žákovských pracích. Při lexikální analýze zkoumaného materiálu jsme uplatnili kritérium slovního druhu, kritérium uplatnění paradigmatického vztahu synonymie, kritérium sémantické klasifikace lexému, kritérium úplné a částečné synonymie, respektive dalších typů synonym, a kritérium příznakovosti. Základními metodami užitými při našem zkoumání byly metoda komponentové analýzy, konfrontační metoda, metoda distribuce a metoda lingvistické statistiky.

Rozborem šedesáti sledovaných komunikátů jsme získali 7071 dokladů lexikálních jednotek. Na základě stanovení sémantických klasifikačních rysů (sémů) jsme rozlišili lexikální jednotky vstupující ve zkoumaném materiálu do vztahu synonymie, lexikální jednotky mající synonymum v jazykovém systému, ale ve zkoumaném materiálu vztah synonymie není realizován, a lexikální jednotky, které v češtině do vztahů synonymie nevstupují vůbec (lexémy nesynonymní). Pro zjištění tzv. využitých a nevyužitých

příležitostí nabízené synonymie (z pohledu obecného žáka) jsme porovnali získané synonymické řady se synonymickými řadami systémovými a synonymické řady doložené v komunikátech různě starých žáků. Kvantitativní výzkum jsme doplnili kvalitativním hodnocením opřeným o frekvenci jednotlivých členů získaných synonymických řad. Sestavili jsme frekvenční seznam získaných lexikálních jednotek, z něhož jsme vybrali soubor nejčastěji se opakujících lexémů a k nim jsme dohledali všechny jejich synonymní výrazy. Pozornost jsme věnovali jednotlivým typům synonym, synonymním lexémům příznakovým, synonymům amplifikačním, kontextově situačním, slovtvorným a synonymním spojením slov. Při zkoumání synonymie v projevech individuálních žáků jsme se zaměřili na stylovou funkci užitých synonym a na četnost jejich výskytu.

Na základě provedeného výzkumu můžeme na výše uvedené otázky formulovat následující odpovědi:

Přestože jsme hodnocením využitých a nevyužitých příležitostí synonymie nabízené lexikálním systémem češtiny (kap. 5.8 Využité a nevyužité příležitosti nabízené synonymie) došli k závěru, že žáci možností synonymie z větší části využívají, musíme na základě následného porovnání frekvence členů synonymických řad vybraného vzorku konstatovat, že tomu tak není. Analýza ukázala, že ve většině případů je v žákovských pracích výrazně nadužíván jeden člen synonymické řady, což ukazuje na jistou stereotypnost dětského vyjadřování. Zároveň tato skutečnost potvrzuje naši hlavní hypotézu, že potenciální synonymie je v žákovských pracích realizována minimálně neboli že komunikační dovednost není v tomto ohledu naplňována.

Co se týče vhodnosti a funkčnosti užitých synonymních lexikálních prostředků (z pohledu individuálního žáka), ukázalo se, že nejčastější stylovou funkcí synonym v žákovských projevech je prostá funkce variabilizační – synonyma jsou užitá za účelem oživení projevu. Synonymní lexémy zpřesňující a zdůrazňující jsou uplatněny v mnohem menší míře, synonymní lexémy s konstrukční funkcí se vyskytují pouze sporadicky. Domníváme se, že zjištěná skutečnost svědčí o autorské nevyzrálosti žáků.

Jako nesprávný se ukázal původní předpoklad o tom, že v žákovských pracích jsou relativně často a funkčně využívány lexikální jednotky příznakové. Zjistili jsme totiž, že příznakové lexémy jsou doloženy pouze s nízkou frekvencí a podle našeho názoru není jejich užívání ani příliš funkční. Domníváme se, že žáci jednak nedovedou odhadnout vhodnost užití těchto lexémů a jednak mnohdy nevnímají rozdíl mezi lexikálním prostředkem neutrálním a příznakovým (srov. frekvence výskytu lexémů *babička*, *babi*, *děda* a *dědeček*).

Náš předpoklad o rozdílu v míře zastoupení synonymie jednotlivých slovních druhů a sémantických skupin se potvrdil. V žákovských pracích je nejvíce využívána synonymie sloves a překvapivě také adverbíí, nejméně jsou využívána synonymní adjektiva. Poměr

zastoupených slovních druhů v celkovém materiálu však k poměru využití systémové synonymie jednotlivých slovních druhů nemá vztah. Sémantická klasifikace ukázala, že ve zkoumaném materiálu je synonymie lexémů některých sémantických skupin zastoupena s významně vyšší četností (se zjištěnými výsledky částečně korespondují údaje o počtu členů synonymických řad). Ve vyšší míře je využívána synonymie v sémantické skupině substantiv označujících lidská společenství (zejména názvy rodinných příslušníků), u sloves ve skupinách s významem pohybu, řečové činnosti a intelektuální činnosti (příchod, odchod, vstup, východ; řečová činnost; intelekt, myšlení, znalost). Synonymní adverbia jsou nejčastější v sémantické skupině čas a adjektiva ve skupině s významem kladného hodnocení. Využití synonymie v uvedených skupinách sloves a adverbíí je ovšem do jisté míry ovlivněno zpracovávaným slohovým útvarem (vypravování, úvaha).

Zajímavé je zjištění o využití synonymních lexémů v komunikátech různě starých žáků. Zkoumání z pohledu obecného žáka totiž ukázalo, že se využívání synonym různě starými dětmi nijak výrazně nemění. Naproti tomu z pohledu individuálního žáka docházíme k závěru, že v závislosti na věku žáků k určitému zlepšení dovednosti používat synonymních lexikálních prostředků došlo. Oba výsledky však považujeme za relevantní, protože v prvním případě sledujeme míru naplnění možné synonymie, v druhém četnost užití synonym v žakovských projevech. Neroste tedy dovednost ve smyslu naplnění potenciálních synonymických vztahů, roste počet užitých synonymních lexémů. To lze interpretovat jako růst kvantity, ne kvality této dovednosti.

Další zjištění plynoucí z výsledků výzkumu:

Ve sledovaném materiálu jsou zastoupeny všechny typy synonymních výrazů, s největší frekvencí jsou zastoupena synonyma se stejnou významovou složkou noční a se zčásti odlišnou oblastí kontextového užití, synonyma částečná a synonyma ideografická. Tato klasifikace typů synonym však nepřinesla žádné závažné zjištění, jako irelevantní se vzhledem k rozsahu zkoumaného materiálu ukázalo také sledování školy, kterou žáci navštěvují.

Užívání amplifikačních synonym, jejichž výskyt je ve zkoumaném materiálu omezený, dokládá zlepšení dovednosti žáků užívat těchto synonym s narůstajícím věkem (starší žáci také častěji využívají domácké podoby jmen za účelem oživení textu, mladší děti s různými podobami proprií téměř nepracují). Užívání synonym kontextově situačních naopak v některých případech ukazuje na nepřesné či na neurčité chápání obsahu významu slova a na tendenci k obecnosti ve vyjadřování. Tuto tendenci potvrzuje rovněž užívání sdružených pojmenování s významově širokými slovesy *dělat / udělat, mít a být*. Skupina synonym slovtvorných zahrnuje z velké části slovtvorně utvářená slovesa. Jedná se především o slovesa předponová, jejichž význam bývá předponou

modifikován. Mezi slovo tvornými synonymy jsou poměrně významně zastoupena také deminutiva, z větší části bezpříznaková.

Všechny výše uvedené skutečnosti se samozřejmě promítají do kvality sledovaných komunikátů. V žákovských komunikátech se často opakují stejná slova, synonymie je ve vyšší míře využita pouze v některých tematických okruzích a u některých slovních druhů. Nízká frekvence příznakových lexikálních jednotek ukazuje na neschopnost dětí užívat jich ve svých projevech funkčně. Důležitá jsou rovněž zjištění ukazující na určitou obecnost ve vyjadřování a na to, že se žákovská dovednost využívat v písemných komunikátech synonymních lexémů kvalitativně nezlepšuje (výjimkou je využití synonym amplifikačních a domáckých podob proprií).

Jsme si vědomi toho, že základním omezujícím faktorem zjištěných výsledků je rozsah zkoumaného materiálu. Omezení vyplývá z toho, že základní materiálová základna, tvořená 2515 autosémantickými lexikálními jednotkami (počet výskytů 7071), byla analýzou zúžena na 1189 lexikálních jednotek vstupujících ve zkoumaném materiálu do synonymických vztahů (počet výskytů 3869). Už tento fakt omezení je však podle našeho názoru jeden ze závěrů potvrzujících naši hypotézu, že synonymie v žákovských pracích příliš využívána není.

Ve shodě s názory v odborné literatuře (viz kap. 4.2 Odborné lingvistické a didaktické studie a články věnované problematice vyjadřování pubescentů) považujeme za zásadní rozvíjet dovednost žáků adekvátně využívat lexikálních prostředků vzhledem k funkci projevu a ke komunikační situaci. Součástí této dovednosti je kromě jiného funkční využívání synonymie. Závěry naší práce ukazují na konkrétní nedostatky žákovského vyjadřování v této oblasti, zároveň dovoluují formulovat doporučení jak pro pedagogickou praxi, tak pro didaktické zpracování učiva.

Zjištěné údaje o různé míře zastoupení synonymie lexémů vymezených sémantických skupin ukazují na nutnost věnovat některým sémantickým okruhům zvýšenou pozornost (v nízké míře je v žákovských pracích využívána např. synonymie lexémů označujících atmosférické jevy a stavy).

Zároveň je však třeba brát v úvahu nadužívání některých lexémů – členů synonymických řad v sémantických skupinách s relativně vysokou synonymií (slovesa řečové činnosti – sloveso *řici*). Domníváme se, že přínosem našeho zkoumání je rejstřík synonymních lexémů užitých v žákovských pracích. Tento rejstřík (stejně jako zjištění o využití lexémů jednotlivých sémantických skupin) může být východiskem při tvorbě cvičení zaměřených na synonymii, může být vodítkem pro učitele českého jazyka, na které tematické okruhy a sémantické skupiny se při nácviu synonymie zaměřit.

Podobně je třeba se při výuce věnovat funkčnímu využívání synonym příznakových, intenzifikačních, kontextově situačních a ve vyšších ročnících i amplifikačních. V sou-

vislosti s tím zdůrazňujeme zjištění o obecnosti ve vyjadřování žáků. Učitelé českého jazyka by podle našeho názoru měli i v učivu o synonymii usilovat o to, aby žáci dobře rozuměli obsahům významů slov a vyjadřovali se přesně a výstižně. Z toho hlediska lze vhodně využít učivo o slootovorbě, zejména slootovorná synonymie sloves nabízí příležitosti k objasnění modifikace významu.

Jak jsme uvedli (viz Problematika synonymie v učebnicích českého jazyka se zaměřením na metody cvičné), žáci se v učebnicích českého jazyka setkávají především s typy cvičení lexikálních, tj. cvičení rozvíjejících jejich znalosti, nikoli však dovednosti. Ty jsou rozvíjeny cvičeními lexikálněstylistickými, především však textovými. Domníváme se, že výše uvedená doporučení vyplývající ze závěrů naší práce mohou být naplněna především v tomto typu cvičení.

Detailní a všestranná analýza jednoho lexikálního vztahu (vztahu synonymie) v žákovském vyjadřování zároveň naznačila možnosti dalšího zkoumání v oblasti komunikačních kompetencí žáků. Jedná se zejména o výzkum dovednosti žáků využívat příznakových výrazů, a to ve vztahu k tématu, komunikační situaci a věku žáka. Dále se nabízí možnost zkoumat posun stylového hodnocení lexémů, na který ukazují údaje o frekvenci jednotlivých lexémů synonymických řad. Konečně závěry naší práce, omezené především rozsahem zkoumaného materiálu, formou a mírou připravenosti komunikátů a věkem žáků, lze ověřit srovnáním s výsledky podobných výzkumů, a to především komunikátů mluvených a komunikátů, jejichž autory jsou žáci jiných věkových skupin.

8 SEZNAM UŽITÉ LITERATURY

- BEČKA, J. V. Slovník synonym a frazeologismů. 1. vyd. Praha : Novinář, 1977, 463 s.
- ČÁP, Jan, MAREŠ, Jiří. Psychologie pro učitele, 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7
- ČECHOVÁ, Marie. Čeština a její vyučování : didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství. 2. upr. vyd. Praha : SPN, 1998. 264 s. ISBN 80-85937-47-6
- ČECHOVÁ, Marie a kol. Čeština – řeč a jazyk, 2. přeprac. vyd. Praha : Institut sociálních vztahů, 2000. 407 s. ISBN 80-85866-57-9
- ČECHOVÁ, Marie. Komunikační a slohová výchova. 1. vyd. Praha : ISV nakladatelství, 1998. 226 s. ISBN 80-85866-32-3
- ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie, MINÁŘOVÁ, Eva. Současná stylistika. 1. vyd. Praha : Lidové noviny, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4
- ČECHOVÁ, Marie. Stylistika současné češtiny. 1. vyd. Praha : Institut sociálních vztahů, 1997. 282 s. ISBN 80-85866-21-8
- ČERMÁK, František a kol. Frekvenční slovník češtiny. 1. vyd. Praha : Lidové nakladatelství, 2004. 595 s. ISBN 80-7106-676-1
- ČERMÁK, František. Idiomatika a frazeologie češtiny. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1982. 239 s.
- ČERMÁK, František. Jazyk a jazykověda : přehled a slovníky. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 380 s. ISBN 978-80-246-1946-0
- ČERMÁK, František. Lexikon a sémantika. 1. vyd. Praha : Lidové noviny, 2010. 357 s. ISBN 978-80-7422-020-3
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav. Slovník české frazeologie a idiomatiky. 1. Přirovnání. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Leda, 2009. 507 s. ISBN 978-80-7335-215-8 (soubor 1. až 4. dílu : váz.)
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav. Slovník české frazeologie a idiomatiky. 2. Výrazy neslovesné. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Leda, 2009. 547 s. ISBN 978-80-7335-215-8 (soubor 1. až 4. dílu : váz.)
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav. Slovník české frazeologie a idiomatiky. 3. Výrazy slovesné. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Leda, 2009. 1247 s. ISBN 978-80-7335-215-8 (soubor 1. až 4. dílu : váz.)
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav. Slovník české frazeologie a idiomatiky. 4. Výrazy větné. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Leda, 2009. 1267 s. ISBN 978-80-7335-215-8 (soubor 1. až 4. dílu : váz.)
- DANEŠ, František, HLAVSA, Zdeněk. Větné vzorce v češtině. 2. opr. vyd. Praha : Academia, 1987. 275 s.

- ECO, Umberto. Jak napsat diplomovou práci. Olomouc : Votobia, 1997. 271 s. ISBN 80-7198-173-7
- FILIPEC, Josef. Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie : Příspěvek k poznání systému v slovní zásobě. 1. vyd. Praha : NČSAV, 1961. 383 s.
- FILIPEC, Josef, ČERMÁK, František. Česká lexikologie. 1. vyd. Praha : Academia, 1985. 281 s.
- FILIPEC, Josef. Slovník spisovné češtiny : pro školu a veřejnost : s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. 4. vyd. Praha : Academia, 2005. 647 s. ISBN 80-200-1446-2
- GREPL, Miroslav a kol. Příruční mluvnice češtiny. 2. opr. vyd. Praha : Lidové noviny, 2008. 799 s. ISBN 978-80-7106-980-5
- HALLER, Jiří. Český slovník věcný a synonymický. 1. díl. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1969. 291 s.
- HALLER, Jiří. Český slovník věcný a synonymický. 2. díl. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1974. 595 s.
- HALLER, Jiří. Český slovník věcný a synonymický. 3. díl. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1977. 709 s.
- ŠMILAUER, Vladimír, HRADSKÝ, Ladislav. Český slovník věcný a synonymický. Rejstřík k svazkům 1-3. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 983 s.
- HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. Slovník spisovného jazyka českého. 1-8. 2. nezm. vyd. Praha : Academia, 1989
- HUGO, Jan. Slovník nespisovné češtiny : argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov. 3. rozš. vyd. Praha : Maxdorf, 2009. 501 s. ISBN 978-80-7345-198-1
- HAUSER, Přemysl. Nauka o slovní zásobě. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 192 s.
- HAUSER, Přemysl. Metodika vyučování českému jazyku. Praha, 1974.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Stylistika a . . . Praha : Trizonia, 1997.
- HRDLIČKOVÁ, Hana. Využití některých jazykových prostředků zajišťujících návaznost textu v žákovských pracích. 1. vyd. Praha : SPN, 1985. 88 s.
- JELÍNEK, Jaroslav. Úvod do teorie vyučování českému jazyku. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 275 s.
- KALA, Miroslav, BENEŠOVÁ, Marie. Písemný a mluvený projev žáků základní školy. 1. vyd. Praha : SPN, 1989. 480 s.
- KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana. Encyklopedický slovník češtiny. Praha : Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106.484-X
- KESSELOVÁ, Jana. Lingvistické štúdie o komunikácii detí. Prešov : Náuka, 2001, ISBN

80-89038-05-0

KLÉGR, Aleš. Tezaurus jazyka českého : slovník českých slov a frází současných, blízkých a příbuzných. 1. vyd. Praha : Lidové noviny, 2007. 1189 s. ISBN 978-80-7106-920-1

KOLEKTIV AUTORŮ. Tvořivostí učitele k tvořivosti žáků : Sborník z celostátního semináře k problematice tvořivosti v práci učitele a žáka. Brno : Paido, 1997. 133 s. ISBN 80-85931-47-8

KOPEČNÝ, František. Slovesný vid v češtině. Praha : Československá akademie věd, 1962. 144 s.

KOŘENSKÝ, Jan. Proměny myšlení o řeči. Praha : Univerzita Karlova, 1998. 310 s. ISBN 80-85599-38-8

KRAUS, Jiří. Jazyk v proměnách komunikačních médií. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 172 s. ISBN 978-80-246-1578-3

MACHEK, Václav. Etymologický slovník jazyka českého. 5. vyd. Praha : Lidové noviny, 2010. 866 s. ISBN 978-80-7422-048-7

MACHEK, Václav. Studie o tvoření výrazů expresivních. Praha : FF UK, 1930. 155 s.

MINÁŘOVÁ, Eva. Slohové vyučování. Brno : Masarykova univerzita, 1994

MAREŠ, Jiří, KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Komunikace ve škole. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1995. 210 s. ISBN 80-210-1070-3

MISTRÍK, Jozef. Štylistika. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 582 s.

Mluvnice češtiny 1-3. 1. vyd. Praha : Academia, 1986-1987

PALA, Karel, VŠIANSKÝ, Jan. Slovník českých synonym. 3. dopl. vyd. Praha : Lidové noviny, 2000. 479 s. ISBN 80-7106-450-5

PIAGET, Jean. Psychologie inteligence. 1. vyd. Praha : SPN, 1966. 147 s.

PIAGET, Jean, INHELDEROVÁ, Bärbel. Psychologie dítěte. 5. vyd. Praha : Portál, 2010. 143 s. ISBN 978-80-7367-798-5

PLESKALOVÁ, Jana a kol., Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky. 1. vyd. Praha : Academia, 2007. 683 s. ISBN 978-80-200-1523-5

PŘÍHODA, Václav. Ontogeneze lidské psychiky. Vývoj člověka do patnácti let. Praha : SPN, 1963. 461 s.

RÖMER, Christine. Lexikologie des Deutschen : eine Einführung. Tübingen : Gunter Narr Verlag, c2003. 226 s. ISBN 3-8233-4996-1

ROZENTAL, D. E., GOLUB, I. B., TELENKOVA, M. A. Sovremennyj russkij jazyk. Moskva : Vysšaja škola, 1991. 558 s. ISBN 5-06-001663-3

ŠANSKIJ, N. M. Leksikologija sovremennogo russkogo jazyka : Učebnoe posobie. Izdanie četvertoe, dopolnennoe. Moskva : Knižnyj dom «LIBROKOM», 2009. 305 s.

ISBN 978-5-397-00704-7

SCHIPPAN, Thea. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., unveränderte Aufl. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2002. 306 s. ISBN 3-484-73002-1

ŠEBESTA, Karel. Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 166 s. ISBN 80-246-0948-7

TĚŠITELOVÁ, Marie. Kvantitativní lingvistika. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 187 s. ISBN 17-138-77

TIMOFEJEV, Leonid, Ivanovič. Slovník literárnovedných termínov. 1. vyd. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1981. 301 s.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0

VYGOTSKIJ, Lev, Semenovič. Myšlení a řeč. 1. vyd. Praha : 1971, SPN. 296 s.

VYGOTSKIJ, Lev, Semenovič. Psychologie myšlení a řeči. 1. vyd. jako komentovaný výbor. Praha : Portál, 2004. 135 s. ISBN 80-7178-943-7

ZIMA, Jaroslav. Expresivita slova v současné češtině : studie lexikologická a stylistická. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 139 s.

Stati a články:

ADAM, Rudolf. Co neumějí studenti bohemistiky. *Český jazyk a literatura*. č. 1, 61/2010-2011, s. 8-14.

BOGOCZOVÁ, Irena. Regiony a jejich (nejen jazykové) zvláštnosti. *Český jazyk a literatura*. č. 4, 58/2007-2008, s. 160-163.

ČECHOVÁ, Marie. Jsme v řeči in? (Onou záležitostí je nicméně filozofie nádobí). *Český jazyk a literatura*. č. 2, 57/2006-2007, s. 54-59.

ČECHOVÁ, Marie. Nenaplnitelný ideál češtináře? *Český jazyk a literatura*. č. 5, 61/2010-2011, s. 224-228.

ČECHOVÁ, Marie. Příznakovost systémová a situačně-kontextová. *Naše řeč*. 88/2005. č. 1, s. 9-17.

ČECHOVÁ, Marie. Významná studie z oblasti stylizace. *Český jazyk a literatura*. 26/1975-1976, s. 427-430.

ČECHOVÁ, Marie. Významná studie z oblasti stylizace II. *Český jazyk a literatura*. 28/1977-1978, s. 41-44.

ČECHOVÁ, Marie. Znalost a užívání tradiční frazeologie u mládeže. *Český jazyk a literatura*. č. 4, 55/2004-2005, s. 161-168.

DANEŠ, František. Kontinuita češtiny. *Český jazyk a literatura*. č. 2, 61/2010-2011, s. 53-55.

DVOŘÁK, Karel. Některé problémy studentů při vyjadřování (zvláště příčinnostních vztahů). *Český jazyk a literatura*. č. 5, 58/2007-2008, s. 229-231.

- DVOŘÁK, Karel. Vyjadřovací prostředky způsobu a zřetele ve studentských pracích. *Český jazyk a literatura*. č. 3, 61/2010-2011, s. 128-130.
- HAUSER, Přemysl. Souborný přístup k jazykovým jevům ve vyučování. *Český jazyk a literatura*. č. 1, 57/2006-2007, s. 10-11.
- HOLANOVÁ, Radka. Jak reklamní texty ovlivňují vyjadřování středoškolských studentů. *Český jazyk a literatura*. č. 3, 61/2010-2011, s. 118-124.
- HRBÁČEK, Josef. Lexikální ekvivalenty, dublety a varianty. *Naše řeč* 1, ročník 57/1974, s. 28-33.
- JAKLOVÁ, Alena. Existuje mluva mládeže? *Český jazyk a literatura*. č. 3-4, 44/1993-1994, s. 54-57.
- JAKLOVÁ, Alena. Mění se studentský slang? *Český jazyk a literatura*. č. 5-6, 44/1993-1994, s. 117-121.
- JANOVEC, Ladislav. K projevům vývojových tendencí v současné češtině. *Naše řeč* 90, 2007, č. 2, s. 57-66.
- KOSTEČKA, Jiří. Slangové výrazy středoškoláků. *Český jazyk a literatura*. č. 1, 55/2004-2005, s. 23-28.
- KOSTEČKA, Jiří. Slovní zásoba gymnazistů. *Český jazyk a literatura*. č. 3, 58, 2007-2008, s. 134-137.
- KOSTEČKA, Jiří. Tři glosy k článkům o vyjadřovacích schopnostech mládeže. *Český jazyk a literatura*. č. 3, 59/2008-2009, s. 132-135.
- KYSELOVÁ, Martina. Synonymie ve vyjadřování žáků. In M. Kyselová. K diferenciaci jazykových prostředků. FF OU, Ostrava 2007.
- KYSELOVÁ, Martina. Synonymie sloves řečové činnosti ve vyjadřování žáků základní školy. *Bohemistika*, 2011, nr 1, ISSN 1642-9893, s. 27-34.
- MARŠÍKOVÁ, Lucie. Znalost a chápání číselných frazémů u gymnazistů. *Český jazyk a literatura*. 57/2006-2007, s. 121-125.
- NĚMEC, Igor. Frazeologizace slovesa dělati a jeho synonym. *Naše řeč*. 68/1985, s. 14-26.
- NĚMEC, Igor. Slovtvorný význam a expresivita. *Slovo a slovesnost*. 33/1972, s. 116-121.
- NĚMEC, Igor. Vztah centrum – periferie v lexikálním vývoji. *Naše řeč*. 59/1976, s. 118-124.
- NĚMEC, Igor. Lexikální význam ve světle teorie Pražské školy. *Slovo a slovesnost*. 57/1996, s. 218-225.
- NĚMEC, Igor. Hodnota slov na okraji naší mateřštiny. *Český jazyk a literatura*. č. 4, 38/1987-1988, s. 164-172.
- NOSEK Petr. Ke kultuře připravených a nepřípravených projevů žáků II. stupně ZŠ. *Český jazyk a literatura*. č. 1-2, 51/2000-2001, s. 39-41.
- RYSOVÁ, Květa. K úrovni mluveného projevu žáků ZŠ. *Český jazyk a literatura*. č. 1-2,

50/1999-2000, s. 27-32.

RYSOVÁ, Květa. Propojení jazyka, slohu a literatury ve výuce českého jazyka. *Český jazyk a literatura*. č. 3, 58/2007-2008, s. 137-142.

RYSOVÁ, Květa. Slangové výrazy žáků. *Český jazyk a literatura*. č. 1, 54/2003-2004, s. 21-25.

RYSOVÁ, Květa. Žákovský popis před půlstoletím a dnes. *Český jazyk a literatura*. č. 3, 55/2004-2005, s. 130-136.

SEDLÁČEK, Miloslav. Nad několika jazykovými příručkami. *Naše řeč*. 75/1992, s. 263-267.

SCHNEK, Richard, K otázce expresivních slov. *Slovenská reč* 21. 1956, s. 72-76.

SRPOVÁ, Hana. Reklama pro děti – rádce, či manipulátor? *Český jazyk a literatura*. č. 5, 57/2006-2007, s. 209-215.

SVOBODOVÁ, Jana. Já, my a spisovnost. *Český jazyk a literatura*. č. 4, 59/2008-2009, s. 180-184.

ŠKODOVÁ, Svatava. Procesuální přístup k písemným slohovým pracím. *Český jazyk a literatura*. č. 1, 57/2006-2007, s. 12-19.

ŠTĚPÁN, Josef. K nepřehledným souvětím v písemných pracích žáků středních škol. *Český jazyk a literatura*. 37/1986-1987, s. 108-115.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. Několik poznámek ke článku Co neumějí studenti bohemistiky. *Český jazyk a literatura*. č. 4, 61/2010-2011, s. 187-188.

VAŇKOVÁ, Irena. Několik slov nejen o haluzi a srdnatém dědečkovi. *Český jazyk a literatura*. č. 5, 58/2007-2008, s. 226-228.

Internetové zdroje

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (Praha 2007) [online, citace 12. 2. 2012]. Dostupné z : <http://www.rvp.cz/>

9 SEZNAM ZKRATEK

ampl. – synonymum amplifikační

část. – synonymum částečné

ČŘJ – Čeština – řeč a jazyk

dem. – deminutivum

ESČ – Encyklopedický slovník češtiny

expr. – expresivní

FSČ – Frekvenční slovník češtiny

hovor. – hovorové

ideogr. – synonymum ideografické

kniž. - knižní

kont. sit. – synonymum kontextově situační

ob. – obecněčeské

PMČ – Příruční mluvnice češtiny

SČS – Slovník českých synonym

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

syn. – synonymní

10 ABSTRACT

The present paper primarily deals with senior elementary school pupils' communication skills. Our main objective was to assess the pupils' ability to use synonymous expressions, available within the Czech lexical system, in creative writing assignments. Furthermore, we were interested in the pupils' ability to use marked lexical units, expressive in particular, and whether the aforesaid ability improves progressively with pupils' age, as might be, owing to the anticipated influence of their educational institution. In accordance with experts' views as well as our own field teaching experience, we expected functional usage of synonyms to cause significant problems and repetition would be common in their writing output. In addition, it was assumed that functional usage of marked lexemes would be relatively frequent, and there would be discrepancies in synonymy in various parts of speech and semantic groups and differences among age groups.

We took two different approaches towards the research. First, we analyzed synonymous lexemes usage in general in all the writing output, e.i. by a 'general pupil'. Second, synonymous lexemes usage with regard to any individual pupil, e.i. By an 'individual pupil'. Through an analysis of sixty writing compositions, we obtained 7071 occurrences of lexical units. Lexical units were divided into three categories through setting up semantic classification features – semes: (1) units acquiring synonymous relation in the analyzed material, (2) lexical units having synonymous units within the language system but the synonymous relation is not realized in the analyzed material, and (3) non-synonymous lexical units. To verify 'taken and 'missed opportunities' (referring to a general pupil), obtained synonym chains were compared with system synonym chains and synonym chains appearing in writing output of pupils of different age groups. Quantitative data research was accompanied by qualitative research based on frequency of the individual units in the obtained synonymy chains. A frequency-based list of the obtained lexical units was compiled and most frequent lexemes were selected. Consequently, we allocated all synonyms to the selected units while attention was paid to various types of synonyms, marked synonymous lexemes, amplifying synonyms, contextual synonyms, word-formation synonyms and synonymous collocations. While analyzing usage of synonyms in writing output of individual pupils we focused on stylistic function and frequency of the synonyms used.

The research revealed the following findings:

Despite the fact that the taken and missed opportunities to use synonyms available within Czech lexical system assessment suggests that pupils to a great extent use synonyms, we have to admit that our comparative frequency analysis of synonym chains did not confirm this conclusion. The analysis revealed that one unit of the synonym

chain is significantly overused in most writing assignments, which points at certain limitation of expressive means among children. Simultaneously, this fact confirms our hypothesis that potential synonymy is realized scarcely, e.i. Communication skills are not applied in this regard. We further found out that marked lexical units are not frequently present in the writing output and their functional usage is, in our view, questionable. The hypothesis of discrepancies among various parts of speech and semiotic groups proved to be correct. Verbal and, surprisingly, adverbial synonymy is the most frequent in the pupils' writing output while adjectival synonymy is the least frequent. With regard to semantic groups, synonymy is used to a higher extent with nouns describing groups of people (especially family members), verbs of movement and verbs describing speech activity or intellectual activities. Synonymous adverbs were usually referring to time relations or positive evaluation. Synonym usage in writing output of different age groups revealed an interesting conclusion: the research based on a general pupils showed that synonyms usage does not differ significantly with age. From the point of view of the individual pupil, however, we may conclude that there is a positive correlation between the pupil's age and their improving ability to use synonyms. Both conclusions are considered relevant because the first case focuses on the fulfillment rate of possible synonymy and the other case deals with synonym frequency in the pupils' writing output. In other words, the ability in the sense of fulfillment of potentially synonymous relations is not growing while the number of synonymous lexemes is. This can be interpreted as quantitative, rather than qualitative growth of this ability.

11 PŘÍLOHY

11.1 Příloha 1 – Abecední rejstřík užitých synonym

Na základě získaných synonymických řad jsme sestavili abecední seznam synonym. Jedná se o jakýsi synonymický slovník výrazů, které jsou v žákovských pracích užívány. Rejstřík synonymních výrazů vychází ze získaných synonymických řad, ale k synonymním výrazům je přistupováno z opačného pohledu. Nezajímá nás, který člen synonymické řady lze považovat za základové synonymum, zajímá nás, které lexémy lze považovat za synonymní ke konkrétnímu heslu. Např. *majitel* – *páníček*: lexém *majitel* je díky širšímu významu považován za základové synonymum. V rejstříku je ovšem toto heslo zastoupeno pouze jako synonymní výraz k lexému *páníček*.

1. dubna – apríl

absolvovat procházku – projít se – jít na procházku – podniknout procházku – jít se projít

akvapark – bazén (ideogr.)

apríl – 1. dubna

asi – možná – snad

auto – vůz

až – teprve

až moc (část.) – hodně

babi (expr.) – babička

babička – babi (expr.)

bahno – bláto (intenz.)

bát se – mít strach – klepat se (expr.)

bavit se – povídat si/popovídat si – klábosit (expr.)

běh – útěk (část.)

bez chyby – dokonalý – vzorný

bez problému – v pohodě

běžet (pro co) (intenz.) – jít (pro co) – dojít (pro co) – odběhnout (pro co) (intenz., část.)

běžet – 1. utíkat – pelášit (expr.) 2. (část.) pospíchat, spěchat

bít (liják) (expr.) – pršet

bláto (intenz.) – bahno

blbnout (expr.) – dělat blbosti (expr.) –

řádit (intenz.) – skotačit

blízký – nedaleký

blízký (část.) – kamarád – přítel

blížít se – přicházet

blížít se (bouřka) – blýskat se

blýskat se – blížít se (bouřka) (část.)

brácha (ob., expr.) – bratr – Lukáš (kont. sit.) – sourozenec (ideogr.)

brát (co jak) – vnímat

bratr – brácha (ob., expr.) – Lukáš (kont. sit.) – sourozenec (ideogr.)

brečet – plakat

brzo, brzy – hned – zanedlouho – za chvíli

břeh – kraj (část.)

budova (ideogr.) 1. dům 2. hotel (kont. sit.)

bydlet – žít

být 1. ležet, stát 2. spadnout, upadnout

3. přijít, přijet, dojít, dorazit 4. bydlet, žít

5. existovat, žít 6. b. (co komu čím) –

znamenat (co pro koho) 7. pobývat 8. b.

(co k čemu) – potřebovat 9. b.(na kom) –

záležet – záviset 10. konat se, probíhat

11. díť se, stávat se 12. (kont. sit.) zůstávat

13. jmenovat se, jménem

- být divné (komu co)** (část.) – překvapit/překvapovat – udivit
- být dlouhý** – trvat
- být důležitý** – hrát významnou roli – záležet (komu na čem)
- být jako** – podobat se (komu) – vypadat jako
- být jasné** (komu co) – být si jist – vědět
- být líto** – mrzet
- být názor** (čí na co) – myslet si (co o čem)
- být nutný** – být potřeba – potřebovat
- být opatrný** – dávat (si) pozor
- být oporou** (pro koho) – pomáhat (komu) – stát (při kom)
- být po obědě** (část.) – dojíst – sníst
- být potřeba** 1. být nutný, potřebovat 2. muset, mít (povinnost)
- být přátelé** (z koho) – stát se kamarády
- být příčinou** – způsobit
- být rád** – mít radost – být radostí bez sebe (expr.)
- být radostí bez sebe** (expr.) – být rád – mít radost
- být rozhádaný** – hádat se
- být si jist** – vědět
- být smutno** (komu) – být smutný – trápit se (intenz.)
- být smutný** – být smutno (komu) – trápit se (intenz.)
- být spolu** – pomáhat si – držet při sobě/spolu
- být těžké** – být zátěž
- být toho názoru** – domnívat se – myslet (si) – podle mého (názoru) – podle mě
- být ubytován** (část.) – bydlet – být – spát (ve stanu) (část.)
- být vedro** – pařit (expr.)
- být vhodný** (k čemu) – mít vlohly (na co)
- být vychovaný** – umět se chovat
- být vzpurný** (intenz.) – protestovat
- být zátěž** – být těžké
- být zima (komu)** – klepat se zimou
- celkem** – docela – vcelku
- cenný** – důležitý – drahý – vzácný – významný
- cesta** 1. silnice (ideogr.), ulice (ideogr.) 2. trasa, trať 3. procházka (část.), túra (část., intenz.), vandr (část., ob.), vyjížďka, výlet (část.)
- cít** (část.) – pocít
- cítit** – mít pocít
- cukrový** (ideogr.) – sladký
- čas** – doba
- časem** – později
- část** – kapka (kont. sit., expr.) – kousek (dem.)
- často** – mnohdy – mnohokrát
- čekat** 1. očekávat 2. (část.) těšit se (na co)
- černohnědý** (ideogr.) – hnědý – tmavě hnědý (ideogr.)
- člověk** – osoba – osůbka (dem., expr.)
- další** 1. následující, příští 2. jiný
- dar** – dárek (dem.)
- dárek** (dem.) – dar – pozornost (část.)
- darovat** – dát dar – obdarovat
- dát dar** – darovat – obdarovat
- dát nabídku** – nabídnout – navrhnout (část.)
- dát se** 1. začít, pustit se (do) jít – lze – být možné – moci
- dát se na útěk** – utéct
- dát si** (co) – pochutnat si (na čem)
- dát/dávat otázku** – zeptat se/ptát se – klást otázku – položit otázku

dávat (si) **pozor** – být opatrný
dávat na sobě znát – dávat najevo
dávno – dlouho
děda (expr.) – dědeček
dědeček – děda (expr.)
dělat 1. pracovat 2. podnikat
dělat blbosti (expr.) – blbnout (expr.) –
řádit (intenz.) – skotačit
dělat si legraci – nemyslet vážně (co)
děsný – hrozný
děšť – liják (intenz.)
děvče – dívka – holka (hovor.)
dít se – stávat se
dítě 1. miminko (ideogr.) 2. (část.) žák
dívat se – koukat se (hovor.) – pozorovat
dívka – děvče – holka (hovor.)
dlouho – dávno
dnes 1. dneska (ob.) 2. teď (část.)
dneska (ob.) – dnes
doba 1. čas, období 2. svět (kont. sit.)
dobrý 1. vhodný, správný, 2. chutný,
výborný (intenz.) 3. prima (hovor.), skvělý
(intenz.), super (ob.), úžasný (intenz.) 4.
hodný, vychovaný
dobře (část.) – správně
docela 1. úplně, zcela 2. celkem, vcelku
dodat 1. říci závěrem 2. říci (část.)
dohromady – společně – spolu
dojet – přijet – dorazit – být (kont. sit.)
dojíst – sníst
dojít – dorazit – přijít – být (kont. sit.)
dojít (komu co) – uvědomit si
dojít (pro co) – běžet (pro co) (intenz.) –
jít (pro co) – odběhnout (pro co) (intenz.,
část.)
dojít k závěru – zjistit
dokázat – být schopen – umět – zvládnout

dokonalý – vzorný – bez chyby – bez
problému
dokončit – skončit – zakončit
domeček (dem.) – dům – chaloupka
(ideogr., dem.)
domnívat se – myslet (si) – být toho
názoru – podle mého (názoru) – podle mě
dopadnout (koho) (intenz., ideogr.) –
chytit
dopadnout dobře – podařit se – povést se
dopadnout špatně – nepovést se
doprovázet (kont. sit.) – sledovat
doprovodit – jet s
dorazit 1. dojít, přijít, být (kont. sit.) 2.
dojet, přijet – být (kont. sit.)
dospívající děti – mládež – mladiství –
mladí lidé – mladší studenti – puberťáci
(ob., expr.)
dost – hodně
dostat se 1. vrátit se (kont. sit.) 2. dojet,
dorazit, přijet
dostat zprávu – dozvědět se
doufat – věřit
dozvědět se – dostat zprávu
drahý – cenný – důležitý – vzácný –
významný
druhý – jiný – ostatní (pl.)
držet při sobě/spolu – pomáhat si – být
spolu
dřevo – klacek (hovor., ideogr.) – kláda
(ideogr.) – větev (ideogr.)
dřina (expr.) – práce
dřív, dříve – předtím
důležitý – cenný – drahý – vzácný –
významný
dům – budova (ideogr.)
duševní – psychický

důvod – příčina	hrozný – děsný
džíp – terénní vůz – vůz	hřát (část.) – svítit
etapa – období	hřeben – vrchol
existovat – být – žít	hurá 1. nastoupit, nasednout, jít 2. jet/jezdit
furt (ob., expr.) – pořád – stále – ještě (část.)	chaloupka (ideogr., dem.) – domeček (dem.) – dům
grilovat – péci – opékat	chalupa (část.) – chata
hádat se – být rozhádaný	chápání – pochopení
házet za hlavu (část., expr.) – zapomínat	chata – chatka (dem.)
hezky – krásně – nádherně (intenz.)	chatka (dem.) – chata
hezký – krásný – pěkný – nádherný (intenz.)	chlapec – hoch – kluk (hovor.)
hlas – hlásek (dem., expr.)	chodit (do, na) [škola] – navštěvovat (co) [malotřídka]
hlásek (dem., expr.) – hlas	chtít 1. potřebovat (část.) 2. lákat (koho co), mít chuť, toužit (po čem) (intenz.)
hledat – vyhledávat – nacházet (část.)	chutný – dobrý – výborný (intenz.)
hloupost (expr.) – maličkost	chvilka 1. chvilka (dem.) – chvílička (dem.) – minuta (část.) – okamžik 2. situace (kont. sit.)
hned 1. ihned, v tu ránu (intenz., expr.) 2. brzo, brzy – zanedlouho – za chvíli 3. (část.) už, již	chvílemi (část.) – občas
hodit – pustit (kont. sit.)	chvílička (dem.) – chvíle – chvilka (dem.) – minuta (část.) – okamžik
hodně 1. dost – mnoho – moc – plno – spousta 2. velmi, velice	chvilka (dem.) – chvíle – chvílička (dem.) – minuta (část.) – okamžik
hoch – chlapec – kluk (hovor.)	chybět (komu co) – postrádat (kdo co)
holka (hovor.) – dívka – děvče	chytnout – vzít – popadnout (intenz.)
hora – kopec (část.)	i – také – taky (hovor.) – též
horko – vedro (intenz.)	idylka (dem., expr.) – klid
hospoda (hovor.) – restaurace	ihned – hned – v tu ránu (intenz., expr.)
hotel – budova (kont. sit.)	image (část.) – styl
houští – křoví	informace – zpráva
hra 1. hraní, 2. soutěž	jako svoje boty (expr.) – dobře
hraní – hra	jeden a ten samý – stejný – ten samý (hovor.)
hrát (fotbal) – věnovat se (fotbalu)	jedině – jen – jenom
hrát (si) – trávit hraním	jednoduchý – lehký – jen tak
hrát významnou roli – být důležitý – záležet (komu na čem)	
hrozně (intenz., expr.) – moc – strašně (intenz., ob., expr.)	

jednoho dne – jednou	kamarád – přítel
jednou – jednoho dne	kamarádka – kámoška (ob., expr.)
jednoznačný – jasný	kamarádství – přátelství
jen tak tak (expr.) – skoro – téměř – málem	kámoška (ob., expr.) – kamarádka
jen tak (hovor.) – jednoduchý – lehký	kapka – trocha (část.)
jen, jenom – jediné	kapka (kont. sit., expr.) – část – kousek
ještě (část.) 1. mnohem, o hodně 2. stále, pořád, furt (ob., expr.)	kapr (ideogr.) – ryba
ještě že – naštěstí	každý sám – po jednom
jet dál – pokračovat	klábosit (expr.) – bavit se – povídat si/popovídat si
jet s – doprovodit	klacek (hovor., ideogr.) – dřevo
jet zpátky – vracet se	kláda (ideor.) – dřevo
jet/jezdit 1. hurá (expr., kont. sit.) 2. vydat se (kont. sit.), vypravit se (kont. sit.)	klást otázku – zeptat se/ptát se – dát/dávat otázku – položit otázku
jídlo – občerstvení (ideogr.)	klepat se – bát se – mít strach
jiný 1. rozdílný 2. další, nový (část.)	klepat se zimou – být zima (komu)
jíst (co) – mít (co)	klíčový – nezastupitelný
jít (na co) (část., ob.) – stát se (kým) – být (kým)	klidně – v klidu
jít (pro co) – běžet (pro co) (intenz.) – dojít (pro co) – odběhnout pro co (intenz., část.)	kluk (hovor.) – hoch – chlapec
jít 1. běžet (expr.) 2. nasednout (kont. sit.) 3. vydat se, vyrazit 4. dát se, lze	kočička (dem., expr.) – kočka
jít dál – pokračovat (v čem) [cesta]	kočka – kočička (dem., expr.)
jít kolem – projít kolem	kolečko (dem.) – kolo
jít na procházku – projít se – absolvovat procházku – podniknout procházku – jít se projít	kolo – kolečko (dem.)
jít se podívat (kam) – navštívit – zajít (za kým)	konat se – být – probíhat
jít spát – lehnout si – ulehnout	koncert – vystoupení
již – už – hned (část.)	konec 1. cíl, místo 2. kraj, okraj
jménem – jmenovat se – být	konečně – nakonec
jmenovat se – jménem – být	koníček – záliba
k padnutí (expr.) – veliký	kouknout se (hovor.) – podívat se – rozhlédnout se (část.)
	koupit – zakoupit
	kousek (dem.) – část (část.) – trocha
	kraj 1. břeh (část.) 2. konec, okraj
	krajina – okolí (okraj.) – panoráma (část., expr.) – příroda (část.)
	krám (hovor.) – obchod
	krásně – hezky – nádherně (intenz.)

krásný 1. hezký – pěkný – nádherný (intenz.) 2. (kont. sit.) milý 3. (kont. sit.) úžasný	máma (hovor.) – matka – maminka – mamka (expr.) – mami
krutý (intenz.) – zlý	mami – matka – maminka – máma (hovor.) – mamka (expr.)
křoví – houští	maminka – matka – máma (hovor.) – mamka (expr.) – mami
kufr – zavazadlo	mamka (expr. – matka – maminka – máma – mami
kvečeru – večer	manželka – žena
kytice – kytička (dem., expr.)	mašina – vlak – vláček (dem.)
kytička (dem., expr.) – kytice	matka – maminka – máma (hovor.) – mamka (expr.) – mami
labyrint (ideogr.) – atrakce	mezitím – zatím
lákat (koho co) – chtít – mít chuť – snít (o čem) (část.) – toužit (po čem) (intenz.)	míček (dem.) – míč
leckdy (část.) – občas – někdy	milovat – mít rád – cítit lásku
legrace (ideogr.) – zábava – sranda (ob., expr., ideogr.)	milý 1. partner, ten druhý (kont. sit.) 2. příjemný, sympatický
lehký – jednoduchý – jen tak (hovor.)	miminko (ideogr.) – dítě
lehnout si – ulehnout – jít spát	minuta (část.) – chvíle – chvilka (dem.) – chvilíčka (dem.) – okamžik
leknout se – polekat se – vylekat se	místo – cíl – konec
leknutí – vylekání	mít (povinnost) – muset – být potřeba
les – lesík (dem.)	mít 1. (co k jídlu) – jíst (co) 2. být
lesík (dem.) – les	mít budíček – vstávat
ležet – být	mít chuť – chtít
lhát – klamat	mít k obědu – naobědvat se
líbit se – 1. uchvátit (intenz.) 2. 1. (komu) – přitahovat (koho)	mít k snídani – nasnídat se – posnídat
liják (intenz.) – děšř	mít obavu (část.) – bát se – mít strach
list – lupen	mít odlet – odletět
loď – loďka (dem.)	mít odpověď – odpovědět/odpovídat
loďka (dem.) – loď	mít pocit – cítit
lodžie (část.) – balkon	mít rád – milovat – cítit lásku
louka – pastva (okraj.) – pole (kont. sit.)	mít radost – být rád – být radostí bez sebe (expr.)
lupen – list	mít smysl – mít význam – znamenat
lze – dát se – jít – být možné – moci	mít sraz – sejít se
málem – skoro – téměř	mít strach – bát se – mít obavu (část.)
maličkost 1. dar, dárek (dem.), pozornost (část.) 2. hloupost (expr.)	
málo – trocha	

mít štěstí – přát štěstí (komu)
mít vlohy (na co) – být vhodný (k čemu)
mít význam – mít smysl – znamenat
mít vzpomínky (část.) – vzpomínat
mít z pekla štěstí (expr.) – mít štěstí – přát štěstí (komu)
mívat snahu – snažit se
mládež – mladiství – mladí lidé – mladší studenti – dospívající děti – puberťáci (ob., expr.)
mladí lidé – mládež – mladiství – mladší studenti – dospívající děti – puberťáci (ob., expr.)
mladiství – mládež – mladí lidé – mladší studenti – dospívající děti – puberťáci (ob., expr.)
mladší studenti – mládež – mladiství – mladí lidé – dospívající děti – puberťáci (ob., expr.)
mnohdy – často – mnohokrát
mnohem – o hodně – ještě (část.)
mnoho – hodně – moc – plno – spousta
mnohokrát – často – mnohdy
mobil – mobilní telefon
mobilní telefon – mobil
moc 1. hodně, mnoho, plno, spousta 2. hrozně (intenz., expr.), strašně (intenz., ob., expr.)
moci 1. dát se, jít, lze, být možné 2. dokázat, umět, zvládnout, být schopen
mohutný (část., intenz.) – velký
možná – asi – snad
možnost (část.) – příležitost
mrzet – být líto
mít vidiny – zdát se (komu co)
muset – mít (povinnost) – být potřeba
muž 1. člověk 2. pán
myslet (na co) – přemýšlet (o čem)
myslet (si) – domnívat se – být toho názoru – zdát se (komu co)
myslet si (co o čem) – být názor (čí na co)
 2. přebrat si (co jak)
myšlenka (část.) – nápad
na ... (expr.) – špatný
na konci sil (část.) – unavený
na to – odpovědět/odpovídat – mít odpověď
na závěr – nakonec – závěrem
naběhat (část.) – běžet (běhat není zastoupeno)
nádherně (intenz.) – hezky – krásně
nádraží (ideogr.) – stanice
náhle – najednou – nečekaně – vtom – zničehonic
nahradit – vyměnit
najednou – náhle – nečekaně – vtom – zničehonic
najít – sehnat (expr., část.)
nakonec 1. na závěr, závěrem 2. konečně
namočit – ponořit
naobědvat se – mít k obědu – najíst se (část.)
naplánovat – mít plán
například – třeba
nasednout – nastoupit – jít (do) (kont. sit.)
naschvál – schválně
naskytnout se (část.) – objevit se
následně – pak – potom – posléze (kniž.) – poté
následovat (část.) – přijít
následující – další – příští
nasmát se (část.) – smát se
nasnídat se – posnídat – mít k snídani – najít se (část.)

nastoupit/nastupovat – hurá (kont. sit., expr.) – nasednout – jít (do) (kont. sit.)
naštěstí – ještě že
naštvat se (expr.) – rozzlobit se – vjet nervy (do koho) (expr.)
navrhnout (část.) – nabídnout
navštěvovat (co) [malotřídka] – chodit (do, na) [škola]
navštívit – jít se podívat (kam) – zajít (za kým)
navždy – nenávratně
názor – chápání
nečekaně – náhle – najednou – vtom – zničehonic
nedaleký – blízký
nehezký – ošklivý
nechat být – nevšimnout si/nevšímat si
nejbližší (část.) – rodina – příbuzní (část.)
nejhorší – nejtěžší
nejtěžší – nejhorší
někdy – občas – leckdy (část.)
nemít rád – nesnášet (intenz.)
nemyslet vážně (co) – dělat si legraci
nenávratně – navždy
nepamatovat si – zapomenout
nepokroucený – nezkažený
nepověst se – dopadnout špatně
nesnášet (intenz.) – nemít rád
neuchopitelný – abstraktní
navečeřet se – najíst se (část.)
nevšimnout si/nevšímat si – nechat být
nezapomenout – pamatovat si – vzpomínat
nezastupitelný – klíčový
nezkažený – nepokroucený
nic moc (část., expr.) – ošklivý – nehezký
nouze (okraj.) – problém
nový (část.) – jiný
o hodně – mnohem – ještě (část.)
obava 1. strach 2. starost
občas – někdy
občerstvení (ideogr.) – jídlo
obdarovat – darovat – dát dar
období 1. čas, doba 2. etapa
období puberty – puberta
obec – vesnice
obchod – krám (hovor.)
oblečení – oděv
obličej – tvář
obrázek (dem.) – ornament (část., ampl.)
obvykle – většinou – povětšinou – zpravidla
obyčejný – normální
očekávat – čekat
odběhnout (pro co) (intenz., část.) – běžet (pro co) – jít (pro co) – dojít (pro co)
odbýt (část.) – říci
oddech – odpočinek
oddechnout si – odpočinout si
odejít – opustit
oděv – oblečení
odhodlání (část.) – snaha – vůle
odjíždět (kont. sit.) – vracet se
odkápnout (kont. sit.) – odloupnout se (kont. sit.) – vydělit se
odletět – mít odlet
odloupnout se (kont. sit.) – vydělit se – odkápnout (kont. sit.)
odpočinek – oddech
odpočinout si/odpočívat – oddechnout si
odpoledne – po obědě (část.)
odpoutat se (část.) – odejít
odpovědět/odpovídat – mít odpověď – na to

oheň – ohníček (dem.)
ohníček (dem.) – oheň
ohromný (intenz.) – mohutný (část., intenz.) – velký
ohřát (na ohni) (část.) – opéct
okamžik – chvíle – chvilka (dem.) – chvílička (dem.)
okolí – prostředí (část.)
opakovat (část.) – říkat
opékat – grilovat – péci
opět – zase – zas – znova – znovu
oplatka (část.) – sušenka
opora – podpora
opravdový – pravý
opustit – odejít
opuštěný – sám
osada – obec – vesnice – vesnička (dem.)
oslovovat (koho) – říkat (komu jak)
osoba – člověk – osůbka (dem., expr.)
ostatní 1. zbylý, zbývající (část.) 2. druhý
osůbka (dem., expr.) – osoba – člověk
ošklivý – nehezký
otázka – problém
otec – táta (hovor.) – tatínek – taťka (hovor.)
otrávený (hovor., expr.) – znuděný
označit – pojmenovat
pak – potom – později – posléze (kniž.) – poté
pálit (část.) – štípat
pamatovat si – vzpomínat si
pán – muž
páníček – majitel
párek (část.) – buřt (ob.)
parta (hovor., ideogr.) 1. skupina, skupinka (dem.) 2. rodiny (kont. sit.)

partner – milý (část.) – ten druhý (kont. sit.)
pařit (expr.) – být vedro
pauza – přestávka (ideogr.)
péci – opékat – grilovat
pěkný – hezký – krásný – nádherný (intenz.)
pelášit (expr.) – běžet – utíkat
pěšky – po svých (expr.)
píle – dřina (expr., ampl.) – snaha
písemka (hovor.) – test (ideogr.)
plakat – brečet
plán (část.) – nápad
plno – hodně – mnoho – spousta
plynout (co z čeho) – vyplývat (co z čeho)
po jednom – každý sám
po obědě (část.) – odpoledne
po svých (expr.) – pěšky
pobývat – strávit – být
podařit se – povést se
podívat se – kouknout se (hovor.)
podle mého (názoru) – podle mě – domnívat se – myslet (si)
podnikat – dělat
podniknout procházku – projít se – absolvovat procházku – jít na procházku – jít se projít
podniknout výlet – udělat si výlet
podobat se (komu) – být jako
podpora – opora
podporovat (koho) – pomáhat (komu) – být oporou (pro koho) – stát (při kom)
podpořit (koho) – pomoci (komu) – podržet (koho) (ob., expr.)
podržet (koho) (ob., expr.) – pomoci (komu) – být oporou (pro koho) – stát (při kom)

podvést (část.) – ublížit

pochopení – chápání (část.)

pochopit (co) 1. uvědomit si (co) 2. vyznat se (v čem)

pochutnat si (na čem) (část.) – dát si (co)

pojmenovat – označit

pokračovat (na) [škola] (část.) – navštěvovat (co) [škola] – chodit (do) [škola]

pokračovat (v čem) [cesta] 1. jít dál 2. jet dál

pokřikovat (část.) – volat – křičet

polekat se – leknout se – vylekat se

položít otázku – zeptat se/ptát se – dát/dávat otázku – klást otázku

pomáhat/pomoci (komu) – podpořit (koho) – podržet (koho) (ob., expr.) – podporovat (koho)

pomáhat si – být spolu – držet při sobě/spolu

ponořit – namočit

popadnout (intenz.) – chytnout – vzít

pořád – stále – furt (ob., expr.) – ještě (část.)

posadit se – sednout si – usadit se – zaujmout místo (část.)

posbírat (část.) – vzít

posedět – sedět

poslat – vyslat

poslední hráč – stoper

posléze (kniž.) – pak – potom – poté

posmívat se (část.) – smát se

posnídat – nasnídat se – mít k snídani – najíst se (část.)

pospíchat – spěchat – běžet (část.)

postava – člověk

postavený (část.) – udělaný

postrádat – chybět

pošeptat (část.) 1. říci 2. zeptat se/ptát se (kont. sit.)

poštuchovat (expr.) – provokovat

poté – pak – potom – posléze (kniž.)

potěšení (ideogr.) – radost

potěšit – udělat radost – zahřát u srdíčka (expr.)

potkat (koho co) – stát se – udát se

potkat (koho) – sejít se – vidět

potkat ztráta – ztratit

potok – potůček (dem.) – voda (kont. sit.)

potom – pak – později – posléze (kniž.) – poté

potopa – velká voda – staletá voda (ideogr.)

potřebovat 1. (část.) chtít 2. být potřeba, být nutný

potůček (dem.) – potok – voda (kont. sit.)

povědět/povídat 1. říci/říkat, sdělit, vyslovit 2. vyprávět

pověst se – podařit se

pověštinou (kniž.) – většinou – obvykle – zpravidla

povídat si/popovídat si – bavit se – klábosit (expr.)

povolání – práce

později – časem – pak – potom

poznání (část., ampl.) – pochopení

poznat – zažít

pozornost (část.) – dar – dárek (dem.) – maličkost (kont. sit.)

pozorovat – dívat se – koukat se (hovor.)

práce – 1. dřina (expr.) 2. povolání

pracovat – dělat

praktikovat (část.) – dělat

prarodiče (pouze v pl.) 1. dědeček 2. babička	přeplavat (k čemu) (část.) – doplavat (kam)
prásknout (koho) (ob., expr.) – říci (co na koho)	přesně 1. zrovna 2. přímo
pravý – opravdový	přestat – skončit
prima (hovor.) – dobrý – skvělý (intenz.) – super (ob.) – úžasný (intenz.)	přestávka (ideogr.) – pauza
probíhat – být – konat se	převléci se (část.) – obléci se
problém 1. otázka, téma, věc 2. starost (ideogr.), trabl (hovor., expr., část.), průser (ob., část.)	příběh 1. příhoda 2. vyprávění
problesknout hlavou (část., expr.) – vzpomenout si	příbuzní (část.) – rodina – nejbližší
probrat se (část.) – probudit se	příčina – důvod
probudit se – probrat se (část.)	přidělit (část.) – dát
procházka (část.) – cesta	příhoda – příběh
projít kolem – jít kolem	příjemný – milý – sympatický
projít se – absolvovat procházku – jít na procházku – podniknout procházku – jít se projít	příjet – dorazit – být (kont. sit.)
projít si (část.) – prohlédnout si/prohlídnout si	přijít (na co) – vymyslet (co)
prozkoumávání (část.) – prohlídka	přijít 1. dojít, dorazit, být (kont. sit.) 2. vrátit se
prožít – zažít – strávit	příklad – vzor
pršet – bít (liják) (expr.)	přílehlý – vedlejší
průser (ob., část.) – problém	přílehlý (část.) – blízký – nedaleký
přát štěstí komu – mít štěstí	přiletět (část.) – přistát
přátelství – kamarádství	přinést – přivést (kont. sit.)
přebrat si (co jak) – myslet si (co o čem)	přinést pocit klidu – uklidnit
představení – vystoupení	připít si (část.) – napít se
předtím – dřív, dříve	připravit (oběd) – uvařit
překvapit – udivit	příští – další – následující
překvapovat – udivovat	přitahovat (kdo koho) – líbit se (kdo komu)
přemýšlet (o čem) 1. zamyslet se (nad čím) 2. rozmýšlet si	přítel – kamarád
přenechat – nechat	přítom – zároveň
	přivést 1. dovézt 2. přinést (kont. sit.)
	přivodit – způsobit
	psychický – duševní
	puberta – období puberty
	puberťáci (ob., expr.) 1. mládež – mladiství – mladí lidé – mladší studenti – dospívající děti 2. žáci
	půjčit – zapůjčit

rád + by – chtít

restaurace – hospoda (hovor.)

rodiče (pouze v pl.) – otec a matka – maminka s taškou

rodina – příbuzní (část.)

rodiny (kont. sit.) – parta (hovor., ideogr.)

rodit se (kniž.) – vznikat

rozdělat (oheň) – udělat (oheň)

rozdělit se (část.) – rozloučit se – rozejít se (část.)

rozdělovat – dělat rozdíly

rozdílný – jiný

rozejít se (část.) – rozloučit se – rozdělit se (část.)

rozhlédnout se (část.) – podívat se – kouknout se

rozhodnout se (pro co) – vybrat si (co)

rozluštit – uhádnout/uhodnout – vložit poznámku pod čarou (SČS, str. 312 a 374)

rozmýšlet se 1. přemýšlet (o čem) 2. váhat

roztomilý (část.) – milý

rozumět si – snášet se – vycházet spolu

rozžlobit se – naštvat se (expr.) – vjet nervy (do koho)

ručně – vlastnoručně (ideogr.)

ryba – kapr (ideogr.) – rybka (dem.)

rybka (dem.) – ryba

rybník – vodní království (kont. sit.) – voda (kont. sit.)

řádit (intenz.) – blbnout (expr.) – dělat blbosti (expr.) – skotačit

řeka – voda (kont. sit.)

řící (co na koho) – prásknout (koho) (ob., expr.)

řící otázku – zeptat se/ptát se

řící si – domluvit se

řící závěrem – dodat

řící/říkat 1. povědět/povídat, sdělit, vyslovit 2. zeptat se/ptát se (kont. sit.)

říkat (komu jak) – oslovovat (koho)

sám 1. opuštěný 2. samotný (hovor.)

samotný (hovor.) – sám

sedlácký – vesnický

sednout si – posadit se – usadit se – zaujmout místo (část.)

sehnat (expr., část.) – najít

sejít se – mít sraz

sen (část.) – přání

sestra – sourozenec (ideogr.)

shodit (koho) (část., hovor., expr.) – říci (co na koho) – prásknout (koho) (ob., expr.)

shodnout se (na čem) – domluvit se

schovat – skrýt

schválně – naschvál

silnice (ideogr.) – cesta – ulice (ideogr.)

situace (kont. sit.) – chvíle

skončit se životem (část.) – umřít – zemřít

skoro – téměř – málem

skotačit – blbnout (expr.) – dělat blbosti (expr.) – řádit (intenz.)

skrýt – schovat

skupina – skupinka (dem.)

skupinka (dem.) – skupina

skvělý – dobrý – prima (hovor.) – super (ob.) – úžasný

slovo – slůvko (dem., expr.)

slunce – sluníčko (dem.)

sluníčko (dem.) – slunce

slůvko (dem., expr.) – slovo

smysl – význam

snad – asi – možná

snášet se (s kým) – rozumět si – vycházet spolu

sníst – dojíst
snít (o čem) (část.) – chtít – toužit (po čem) (intenz.)
souhlasit – přijímat nabídku
sourozenec (ideogr.) 1. bratr, brácha (ob., expr.), Lukáš (kont. sit.) 2. sestra
souš – země
soutěž – závod – hra
spadnout – upadnout
spát (ve stanu) (část.) – bydlet – být ubytován (část.)
spěchat – pospíchat – běžet (část.)
spočívat (v čem) (část.) – záležet
spojit síly – spolupracovat
společně – dohromady – spolu
spolehnout se/spoléhat se (na koho) – věřit (komu)
spolu – dohromady – společně
správný – vhodný – dobrý (část.)
sranda (ob., expr., ideogr.) – legrace (ideogr.) – zábava
srazit na kolena (expr., intenz.) – ublížit
srdce – srdíčko (dem., expr.)
srdíčko (dem., expr.) – srdce
srna – srnka (dem., expr.)
srnka (dem., expr.) – srna
stádo (část.) – skupina
stále – pořád – furt (ob., expr.) – ještě (část.)
staletá voda (ideogr.) – potopa – velká voda
starost 1. obava 2. problém (ideogr.)
stát (při kom) – pomáhat (komu) – být oporou (pro koho) – podporovat (koho)
stát 1. být 2. zapadnout (kont. sit.)
stát se – udát se
stát se (kým) – být (kým)

stát se kamarády – být přátelé (z koho)
stávat se – dít se
stejný – ten samý (hovor.)
stoper – poslední hráč
strach – obava (ideogr.)
strašně (intenz., ob., expr.) – hrozně (intenz., expr.) – moc
strašný (expr.) – ohromný (intenz.) – velký
strávit – pobývat – být
strávit (část.) – prožít
strávit koupáním – koupat se – věnovat se koupání
strávit při zkoušení – zkoušet
strhnout se (část.) – začít
super (ob.) – skvělý – úžasný
sušenka – oplatka (část.)
svět – doba (kont. sit.)
světlo – světýlko (dem.)
světýlko (dem.) – světlo
svítit – hřát (část.)
sympatický – příjemný – milý (část.)
šerm – šermování
šermování – šerm
široký (část.) – velký
škála – řada (část.)
špatný 1. na . . . (expr.), 2. zlý
štípat – pálit (část.)
švihnout (část.) – hodit
tableta – prášek
tady – zde – tu
také, taky (hovor.) – ještě – též – i
támhle – tam
taška (ideogr.) – zavazadlo
táta (hovor.) – tatínek – taťka (hovor.)
taťka – táta (hovor.) – tatínek
téci – protékat (část.)

ted' 1. (část.) dnes 2. v tuto chvíli
televize – televizor
televizor – televize
téma (část.) problém
téměř – skoro – málem
ten druhý (kont. sit.) – partner – milý (část.)
ten samý (hovor.) – stejný
teprve – až
terénní vůz – džíp – vůz
test (ideogr.) – písemka (hovor.)
těšit se (na co) – čekat (část.)
těž – také – taky (hovor.)
tmavě hnědý (ideogr.) – černohnědý (ideogr.) – hnědý
to dá rozum (část.) – být jasné
toužit (po čem) (intenz.) – chtít – snít (o čem)
trabl (hovor., expr., část.) – problém – průser (ob., část.)
traktor – traktůrek (dem.)
traktůrek (dem.) – traktor
trápit se (intenz.) – být smutný – být smutno (komu)
trasa – cesta – trať
trať – trasa
trocha – málo
trochu – trošku (dem.)
trošku (dem.) – trochu
třeba – například
tu – zde – tady
túra (část., intenz.) – vyjížďka (část.) – výlet (část.)
tvář – obličej
tvrdit (část.) – říkat
uběhnout – uplynout
udát se – stát se

udělat (oheň) – rozdělat (oheň)
udělat hygienu – umýt se
udělat radost – potěšit – zahřát u srdíčka (expr.)
udělat si výlet – podniknout výlet
udívit – překvapit
udivovat – překvapovat
uhádnout/uhodnout – rozluštit
uchvátit (intenz.) – líbit se
uklidnit – přinést pocit klidu
ulehnout – lehnout si – jít spát
ulice (ideogr.) – cesta – silnice
umět – dokázat – moci – být schopen
umět se chovat – být vychovaný
umřít – zemřít
unavený – utahaný (expr.)
upadnout – spadnout
úplně – docela – zcela
uplynout – uběhnout
usadit se – sednout si – posadit se – zaujmout místo (část.)
utahaný (expr.) – unavený
utéct – dát se na útěk
útěk (část.) – běh
utíkat – běžet – pelášit (expr.)
uvařit – připravit (oběd)
uvědomit si – pochopit
uvést – říci – sdělit
už 1. hned – ihned – v tu ránu (intenz., expr.) 2. konečně 3. již
úžasný 1. skvělý, super (ob.) 2. krásný (kont. sit.)
užít si (část.) – prožít
v dobrém – dobře
v klidu – klidně
v pohodě (expr.) – bez problému – dobrý
v pořádku – zdravý

v tu ránu (intenz., expr.) – hned – ihned
v tuto chvíli – teď
váhat – rozmýšlet se
vandr (část., ob.) – výlet
vcelku – celkem – docela
věc (část.) – problém
večer – kvečeru
vědět 1. být jasné (komu co) – být si jist 2. znát
vedlejší – přílehlý
vědomí – psychika
vedro (intenz.) – horko
vejít – vstoupit
velice – velmi – hodně – moc
velká voda – potopa – staletá voda (ideogr.)
velký, veliký 1. velký, mohutný (část., intenz.), ohromný (intenz.), strašný (expr.), z pekla (expr.) 2. k padnutí 3. široký (část.)
velmi – velice – hodně – moc
věnovat se (fotbalu) – hrát (fotbal)
věnovat se koupání – koupat se – strávit koupáním
věnovat se prozkoumávání (část.) – prohlížet si
věřit 1. doufat 2. (komu) – spolehnout se/spoléhat se (na koho)
veselý – zábavný
vesnice – obec – vesnička (dem.)
vesnický – sedlácký
vesnička (dem.) – vesnice – obec – osada
větev (ideor.) – dřevo
většina (část.) – hodně
většinou – obvykle – povětšinou – zpravidla
vhodný – dobrý (část.) – správný
vidět 1. zahlédnout (část.) 2. potkat, sejít se
vjet nervy (do koho) (expr.) – naštvat se (expr.) – rozzlobit se
vláček (dem.) – vlak
vlak – vláček (dem.)
vlastnoručně (ideogr.) – ručně
voda (kont. sit.) 1. potok, potůček 2. rybník, vodní království (kont. sit.) 3. řeka
vodní království (kont. sit.) – rybník – voda (kont. sit.)
vracet lásku – milovat – mít rád – cítit lásku
vracet se – vyrazit zpátky – jet zpátky – odjíždět (kont. sit.)
vstoupit 1. vejít 2. dostat se
vtipný (část.) – zábavný
vtom – náhle – najednou – nečekaně – zničehonic
vůle – odhodlání – snaha
vůz – auto – džíp – terénní vůz
vyblbnout se (expr.) – vydovádět se
výborný – chutný – dobrý (část.)
vybrat si (co) – rozhodnout se (pro co)
vydat se – vyjet – vypravit se – vyrazit
vydovádět se – vyblbnout se (expr.)
vyfotit – vyfotografovat
vyfotografovat – vyfotit
výhled (část.) – pohled
vyhledávat – hledat
vycházet spolu – rozumět si – snášet se
vyjít/vycházet – vystoupit/vystupovat
vyjízďka – túra – výlet (část.)
vykoupat se/koupat se – strávit koupáním – věnovat se koupání
vykřiknout – zakřičet – zavolat – zvolat

vykukovat (hovor.) – dívat se – koukat (se)	význam – smysl
vylekání – leknutí	významný – důležitý
vylekat se – leknout se – polekat se	vyznat se (v čem) – pochopit (co)
výlet (část.) – cesta – túra (část.) – vyjížďka (část.)	vzácný – cenný – drahý – důležitý
vylézt – vyšlapat	vzít – chytout – popadnout (intenz.)
vyměnit – nahradit	vzít si (na sebe) – obléci se
výmluva – odpověď (část.)	vznikat – rodit se (kniž.)
vymyslet (co) – přijít (na co)	vzor – příklad
vyndat – vybalit	vzorný – dokonalý – bez chyby
vypadat (co jak) – zdát se	vzpomínat – nezapomenout – pamatovat si
vypadat jako – být jako – podobat se (komu)	vždy – vždycky
vyplašit (část.) – vystrašit	vždycky – vždy
vyplývat (co z čeho) – plynout (co z čeho)	z pekla (expr.) – velký – ohromný (intenz.)
vyprávění – příběh (ideogr.)	zábava – legrace (ideogr.) – sranda (ob., expr., ideogr.)
vyprávět – povídat (příběh)	zábavný – veselý – vtipný (část.)
vypravit se – vydat se – vyjet – jet (kont. sit.)	začít – dát se – pustit se (do)
vyráběný – udělaný	zadejchaný (část., expr.) – unavený – utahaný (expr.)
vyrazit – vydat se	zahlédnout (část.) – vidět
vyrazit zpátky – vracet se	zahnat (expr.) – poslat
vyrýt (intenz.) – zapsat	zájem – záliba
vyslat – poslat	zajít (ke komu) – přijít
vyslechnout (si) – slyšet	zajít (za kým) – navštívit
vslovit – říci	základka (hovor.) – základní škola
vystoupení – představení	základní škola – základka (hovor.)
vystoupit/vystupovat – vyjít/vycházet	zakočit – skončit
vystudovat – dokončit (školu)	zakoupit – koupit
vyšlapat – vylézt	zakousnout se (do čeho) – pustit se (do čeho)
vytáhnout z trablů (ob., expr.) – pomoci (komu) – zvednout ze země (expr.)	zakřičet/křičet – zavolat/volat – zvolat – vykřiknout
vyťukávat (část.) – ťukat	záležet 1. (komu na čem) – být důležitý, hrát významnou roli 2. (komu na čem, kom) – milovat, mít rád 3. záviset, být (na kom)
využít (pro co) [odpočinek] – odpočinout si – oddechnout si	
vyzkoušet – zkusit	

záliba – koníček – zájem
zamyslet se (nad čím) – přemýšlet
(o čem)
zapadnout (kam) – stát (kde) (kont. sit.)
zapůjčit – půjčit
zároveň – přitom
zase, zas – opět – znova – znovu
zaskočit – překvapit
zatáhnout se (část.) – zkazit/kazit se
(počasí)
zatím – mezitím
zaujmout místo (část.) – sednout si –
posadit se – usadit se
zavazadlo – kufr
závěrem – nakonec – na závěr
záviset – záležet – být (na kom)
závod – soutěž
zavolat/volat – zvolat
zažít/zažívat 1. poznat 2. prožít/prožívat
zbylý – zbývající (část.) – ostatní
zbývající (část.) – zbylý – ostatní
zcela – docela – úplně
zdát se (komu co) 1. mít vidiny 2. domnívat se, myslet (si) 3. vypadat (co jak)
zde – tady – tu
zdravý, zdrav – v pořádku
země – souš
zemřít – umřít
zeptat se/ptát se – dát/dávat otázku – klást otázku – položit otázku
zjistit – dojít k závěru
zkazit/kazit se (počasí) – zatáhnout se (část.)
zkoušet – strávit při zkoušení

zkusit – vyzkoušet
zlepšit náladu (část.) – potěšit
zlý – krutý (intenz.) – špatný (část.)
zmiňovat (část.) – říkat
znamenat – mít význam
známý (část.) – kamarád – přítel
znát – vědět (co/o čem)
zničehonic – náhle – najednou – nečekaně – vtom
zničit – rozbít
znova, znovu – opět – zase – zas
znuděný – otrávený (hovor., expr.)
zošklivit se – zprotivit se
zpátky – zpět
zpět – zpátky
zpráva – informace
zpravidla – většinou – povětšinou – obvykle
zprotivit se – zošklivit se
způsobit 1. být příčinou 2. přivodit
zrovna – přesně
zůstávat (kont. sit.) – být
zvednout ze země (expr.) – pomoci (komu) – vytáhnout z trablů (ob., expr.)
zvířátko (dem., expr.) – zvíře
zvíře – zvířátko (dem., expr.) – zvěř (pl. tantum., expr.)
zvládnout – dokázat – umět – být schopen
zvolat – zavolat/volat
žák – dítě (část.)
žena – manželka
židle – židlička (dem.)
židlička (dem.) – židle
žít 1. bydlet 2. být, existovat

11.2 Příloha 2 – Frekvenční seznam užitých lexémů

Frekvenční seznam dokládá všechny užitě lexémy a jejich pořadí podle absolutní frekvence. Za každou lexikální jednotkou uvádíme hodnotu FRQ (hodnota podle absolutní frekvence, tedy počet výskytů všech tvarů daného slova ve zkoumaném materiálu) a rank FRQ (pořadí hesla podle absolutní frekvence) (srov. Čermák, 2004, s. 15).

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
být	1	368	chodit	25	20	přijet	33	12
jít	2	73	ještě	25	20	sestra	33	12
mít	3	71	krásný	25	20	spát	33	12
člověk	4	59	myslet si	25	20	špatný	33	12
jet	6	56	voda	25	20	velmi	33	12
moci	5	57	další	26	19	zase	33	12
řící	7	52	kamarád	26	19	žít	33	12
tam	7	52	život	26	19	dovolená	34	11
den	8	49	otázka	27	18	chovat se	34	11
už	9	47	přátelství	27	18	Lukáš	34	11
láska	10	42	stát se	27	18	místo	34	11
moc	11	39	domů	28	17	nakonec	34	11
mít (povinnost)	12	34	vidět	28	17	teď	34	11
chtít	13	32	celý	29	16	těžký	34	11
muset	14	31	jiný	29	16	žák	34	11
jen	15	30	malý	29	16	doba	35	10
věc	16	29	Pepa	29	16	důležitý	35	10
začít	16	29	autobus	30	15	hezký	35	10
přítel	17	28	někdy	30	15	hodina	35	10
také	17	28	potom	30	15	hra	35	10
cesta	18	27	přijít	30	15	kluk	35	10
dar	19	26	výlet	30	15	koupat se	35	10
dítě	19	26	děda	31	14	maminka	35	10
říkat	19	26	chlapec	31	14	myslet	35	10
vědět	19	26	chvíle	31	14	oběd	35	10
velký	19	26	najednou	31	14	obr	35	10
dobrý	20	25	různý	31	14	opravdu	35	10
pak	21	24	tábor	31	14	spolu	35	10
hodně	22	23	učitel	31	14	srdce	35	10
lavička	22	23	večer	31	14	stan	35	10
mládež	22	23	vrátit se	31	14	starý	35	10
dobře	23	22	závod	31	14	udělat	35	10
ráno	23	22	babička	32	13	umět	35	10
třída	23	22	dát se	32	13	alkohol	36	9
les	24	21	kamarádka	32	13	běžet	36	9
líbit se	24	21	odpovědět	32	13	bratr	36	9
rodič (pouze pl.)	24	21	park	32	13	být rád	36	9
rok	24	21	svět	32	13	cit	36	9
dnešní	25	20	škola	32	13	dlouhý	36	9
hrát	25	20	potřebovat	33	12	dokázat	36	9

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
druhý	36	9	zavolat	37	8	Míša	39	6
Esterka	36	9	bát se	38	7	možná	39	6
hlava	36	9	blízký	38	7	například	39	6
hned	36	9	černý	38	7	pokračovat	39	6
koupit	36	9	dárek	38	7	poník	39	6
kouřit	36	9	dělat	38	7	poslední	39	6
letadlo	36	9	hotel	38	7	poznat	39	6
najít	36	9	chvilka	38	7	probudit se	39	6
nechat	36	9	kočka	38	7	přání	39	6
okolí	36	9	mýdlo	38	7	ptát se	39	6
opět	36	9	noc	38	7	rodina	39	6
pán	36	9	otec	38	7	ryba	39	6
Petr	36	9	paní	38	7	rybka	39	6
představit si	36	9	pít	38	7	rychle	39	6
slyšet	36	9	pocit	38	7	říkat si	39	6
stále	36	9	povídat	38	7	silný	39	6
týden	36	9	prázdniny	38	7	slovo	39	6
učitelka	36	9	princezna	38	7	sluníčko	39	6
udice	36	9	procházka	38	7	spousta	39	6
úplně	36	9	přinést	38	7	těšit se	39	6
večeře	36	9	radost	38	7	trochu	39	6
vždy	36	9	rybník	38	7	trvat	39	6
zdraví	36	9	snažit se	38	7	tu	39	6
zeptat se	36	9	školní	38	7	určitě	39	6
zvířátko	36	9	špatně	38	7	velice	39	6
auto	37	8	šťěstí	38	7	venku	39	6
být (kde)	37	8	tatínek	38	7	většinou	39	6
často	37	8	třeba	38	7	vlastní	39	6
holka	37	8	uvědomit si	38	7	vydat se	39	6
Isajas	37	8	vyjít	38	7	vyjet	39	6
jmenovat se	37	8	vykoupat se	38	7	zájem	39	6
klavír	37	8	zamyslet se	38	7	zjistit	39	6
mít rád	37	8	zapomenout	38	7	zlatý	39	6
moře	37	8	zdravotní sestra	38	7	zlý	39	6
nový	37	8	bazén	39	6	znamenat	39	6
obdarovávat	37	8	bouřka	39	6	znát koho	39	6
peníze	37	8	cigareta	39	6	zpátky	39	6
Péťa	37	8	čas	39	6	asi	40	5
Piko	37	8	dál	39	6	brzy	40	5
podívat se	37	8	dojít	39	6	břeh	40	5
pravda	37	8	dopadnout	39	6	být důležitý	40	5
pravý	37	8	dorazit	39	6	čekat (co koho)	40	5
pršet	37	8	doufat	39	6	dojet	40	5
rád	37	8	Hana	39	6	dospělý	40	5
starat se	37	8	jen tak	39	6	chatka	40	5
strejda	37	8	jezdit	39	6	chybět	40	5
vedoucí	37	8	jít spát	39	6	jablko	40	5
věřit	37	8	kolo	39	6	jednoho dne	40	5
začínat	37	8	málo	39	6	jednou	40	5
zámek	37	8	minulý	39	6	jinak	40	5

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
kemp	40	5	žena	40	5	plavat	41	4
konec	40	5	až	41	4	pohled	41	4
konečně	40	5	bavit (koho co)	41	4	pokoj	41	4
krásně	40	5	bydlet	41	4	potěšit	41	4
křoví	40	5	být kým	41	4	povědět	41	4
letišťe	40	5	být líto	41	4	práce	41	4
mamka	40	5	být šťastný	41	4	program	41	4
milovat	40	5	celkem	41	4	přiběhnout	41	4
napadnout	40	5	cítit	41	4	příležitost	41	4
narozeniny	40	5	čekat (na co)	41	4	připravovat	41	4
navrhnout	40	5	docela	41	4	příští	41	4
názor	40	5	dokonalý	41	4	pytlák	41	4
nikdy	40	5	dopoledne	41	4	rozhodnout se	41	4
obdarovat	40	5	dost	41	4	sbalit	41	4
opravdový	40	5	dostat	41	4	sekačka	41	4
ostatní	40	5	dostat se	41	4	shodit	41	4
parta	40	5	držet při sobě	41	4	silnice	41	4
pes	40	5	existovat	41	4	smát se	41	4
po obědě	40	5	fotbal	41	4	smutný	41	4
pomáhat (komu)	40	5	fyzický	41	4	sobota	41	4
poradit	40	5	chodba	41	4	sourozenec	41	4
pořád	40	5	jenom	41	4	splnit	41	4
posekat	40	5	jeskyně	41	4	společně	41	4
povídat si	40	5	jídlo	41	4	společný	41	4
problém	40	5	jít co	41	4	stát	41	4
projít se	40	5	karavan	41	4	stejný	41	4
příklad	40	5	klid	41	4	stezka odvahy	41	4
případ	40	5	koleno	41	4	strom	41	4
přivést	40	5	koníček	41	4	taky	41	4
psát	40	5	lékař	41	4	taťka	41	4
Radka	40	5	letět	41	4	téma	41	4
řeka	40	5	matka	41	4	tma	41	4
Siky	40	5	město	41	4	třídní učitel	41	4
sport	40	5	milý	41	4	túra	41	4
stačit	40	5	Míra	41	4	tvář	41	4
stejně	40	5	mít pravdu	41	4	usnout	41	4
svítit	40	5	muž	41	4	utéct	41	4
tady	40	5	nabídka	41	4	Vašek	41	4
táta	40	5	naschvál	41	4	vážit si	41	4
užít si	40	5	nastoupit	41	4	Veronika	41	4
ven	40	5	navzájem	41	4	vkus	41	4
většina	40	5	občas	41	4	vlak	41	4
vypadat	40	5	odjet	41	4	vůz	41	4
vyprávět	40	5	odpočinout si	41	4	vyběhnout	41	4
vyrazit	40	5	odpoledne	41	4	vylézt	41	4
vystoupení	40	5	odpověď	41	4	význam	41	4
zahrada	40	5	odvézt	41	4	vztah	41	4
zažít	40	5	osoba	41	4	vždycky	41	4
zpět	40	5	partner	41	4	zábava	41	4
zůstat	40	5	plakat	41	4	začátek	41	4

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
zanedlouho	41	4	krajina	42	3	pozorovat	42	3
zážitek	41	4	křičet	42	3	probíhat	42	3
znát se	41	4	lanovka	42	3	prosit	42	3
zvíře	41	4	legrace	42	3	přiletět	42	3
balkon	42	3	lehnout si	42	3	připravit	42	3
běh	42	3	letní	42	3	puberťák	42	3
blížít se	42	3	letos	42	3	restaurace	42	3
brát (co jak)	42	3	liják	42	3	rodit se	42	3
cítit lásku	42	3	Lískulka	42	3	Roman	42	3
čekat	42	3	louka	42	3	rozdíl	42	3
daný	42	3	maličkost	42	3	roztomilý	42	3
darovat	42	3	máma	42	3	ruka	42	3
dařit se	42	3	měnit se	42	3	řidič	42	3
dát	42	3	měsíc	42	3	sám	42	3
dát si	42	3	minuta	42	3	samotný	42	3
děvče	42	3	mít radost	42	3	sedět	42	3
dlouho	42	3	mít význam	42	3	sednout si	42	3
dnes	42	3	mít zájem	42	3	sekání	42	3
dojít (pro co)	42	3	mlynář	42	3	situace	42	3
doma	42	3	myslet (na co)	42	3	skate	42	3
droga	42	3	nádraží	42	3	skoro	42	3
důvod	42	3	najít se	42	3	sledovat	42	3
Eda	42	3	nasednout	42	3	slunečný	42	3
hádat se	42	3	naskládat	42	3	slůvko	42	3
hledat	42	3	neděle	42	3	smůla	42	3
hloupý	42	3	obchod	42	3	snídaně	42	3
hnědý	42	3	oblíbený	42	3	stádo	42	3
hodit	42	3	obrana	42	3	starost	42	3
hodný	42	3	odjíždět	42	3	stát při kom	42	3
hora	42	3	odpočívát	42	3	stěžovat si	42	3
hrozně	42	3	odpustit	42	3	strach	42	3
hudební škola	42	3	ohníček	42	3	strašně	42	3
hustý	42	3	okamžik	42	3	strávit	42	3
chalupa	42	3	orchestr	42	3	stůl	42	3
chata	42	3	oslava	42	3	svátek	42	3
chytat	42	3	osobně	42	3	tak	42	3
chytrý	42	3	ostrov	42	3	teplý	42	3
i	42	3	ošklivý	42	3	trávit	42	3
ihned	42	3	ozvat se	42	3	troubit	42	3
jezíčko	42	3	pan	42	3	uběhnout	42	3
jít dál	42	3	Petra	42	3	ubytovat	42	3
jít (pro co)	42	3	počasí	42	3	udělat ohníček	42	3
jméno	42	3	počkat	42	3	umělý	42	3
kabinka	42	3	podle (koho)	42	3	utíkat	42	3
kamarádství	42	3	pomáhat	42	3	úžasný	42	3
kapr	42	3	pomoci komu	42	3	váhat	42	3
klidně	42	3	pospíchat	42	3	Vánoce	42	3
koncert	42	3	postava	42	3	vedro	42	3
koukat	42	3	potěšení	42	3	veliký	42	3
kraj	42	3	potkat	42	3	vesnice	42	3

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
vesnička	42	3	část	43	2	jazyk	43	2
větev	42	3	čepice	43	2	jedno	43	2
vhodný	42	3	červenec	43	2	jednoduchý	43	2
vídat se	42	3	číst	43	2	jet s	43	2
vlastnost	42	3	dát otázku	43	2	jíst	43	2
volat	42	3	dávat otázku	43	2	jízda	43	2
vracet se	42	3	dávat pozor	43	2	Josef	43	2
vstoupit	42	3	dědeček	43	2	Josef	43	2
vtom	42	3	děkovat	43	2	Andreovský		
vybalit	42	3	dětský	43	2	kácet	43	2
výhled	42	3	dít se	43	2	kalhoty	43	2
výjimka	42	3	dívat se	43	2	kapka	43	2
vyměnit	42	3	divit se	43	2	Káťa	43	2
vystrašit	42	3	divný	43	2	Katka	43	2
vzít	42	3	divoký	43	2	každodenní	43	2
vzpomenout si	42	3	dneska	43	2	klidný	43	2
zachránit	42	3	dobrodružství	43	2	kolem	43	2
zajíc	42	3	domluvit se	43	2	kolík	43	2
základní škola	42	3	donutit	43	2	konat se	43	2
záležet	42	3	doprovázet	43	2	koukat se	43	2
zastavit se	42	3	doprovodit	43	2	kouknout se	43	2
známý	42	3	doslova	43	2	koupání	43	2
znovu	42	3	dostat zprávu	43	2	kouření	43	2
zopakovat	42	3	dozvědět se	43	2	kráva	43	2
zpráva	42	3	drahý	43	2	kuchyň	43	2
zrovna	42	3	držák	43	2	kůň	43	2
ztratit	42	3	dřevo	43	2	leknout se	43	2
akvapark	43	2	dům	43	2	létat	43	2
asi tak	43	2	duše	43	2	Lucka	43	2
barva	43	2	duševní	43	2	míč	43	2
bavit se (s kým)	43	2	etapa	43	2	mít na sobě	43	2
bláto	43	2	film	43	2	mít pocit	43	2
blýskat se	43	2	finanční	43	2	mít smysl	43	2
brácha	43	2	foukat	43	2	mít strach	43	2
brána	43	2	garáž	43	2	mít zábavu	43	2
brát drogy	43	2	Hanka	43	2	(z čeho)		
brát se	43	2	hmotný	43	2	mladý	43	2
brát si příklad	43	2	hodinu	43	2	mnohem	43	2
brzo	43	2	houba	43	2	mnoho	43	2
budoucí	43	2	houští	43	2	mokrý	43	2
buřt	43	2	hrad	43	2	možný	43	2
být dáno	43	2	hraní	43	2	mrzet	43	2
být jedno	43	2	hrát obranu	43	2	nabízet	43	2
být ovlivňován	43	2	hřeben	43	2	nádherně	43	2
být radostí	43	2	hudba	43	2	nádherný	43	2
bez sebe			hurá	43	2	najet	43	2
být vedro	43	2	chaloupka	43	2	nakoupit	43	2
celkový	43	2	chytit	43	2	nálada	43	2
cenný	43	2	in-line brusle	43	2	naobědvat se	43	2
citový	43	2	jasný	43	2	naopak	43	2

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
nápad	43	2	podávat	43	2	psychika	43	2
napínavý	43	2	podběrák	43	2	puberta	43	2
naproti	43	2	podezřelý	43	2	půjčit	43	2
narodit se	43	2	podle mého	43	2	pustit	43	2
následovat	43	2	názoru			pytel	43	2
následující	43	2	podoba	43	2	rád by	43	2
nasnídat se	43	2	podržet	43	2	raději	43	2
naučit se	43	2	pohlaví	43	2	rampa	43	2
návnada	43	2	pochopit	43	2	ret	43	2
navštěvovat	43	2	pochoutka	43	2	rozběhnout se	43	2
něco víc	43	2	pojem	43	2	rozdělat	43	2
nejprve	43	2	pole	43	2	rozdělený	43	2
nemocnice	43	2	poledne	43	2	rozdílný	43	2
neobvyklý	43	2	položít otázku	43	2	rozumět si	43	2
nepravý	43	2	pomalů	43	2	ručník	43	2
nevědět	43	2	ponořit	43	2	růst	43	2
nevychovaný	43	2	popis	43	2	řecký	43	2
nic moc	43	2	popřát	43	2	řící si	43	2
ničit	43	2	pořádně	43	2	safari	43	2
nově	43	2	poslat	43	2	samozřejmě	43	2
noviny	43	2	poslouchat	43	2	schovat se	43	2
období	43	2	postavený	43	2	síla	43	2
obejmout	43	2	postavit stan	43	2	sklárna	43	2
oblečení	43	2	postel	43	2	skok	43	2
obloha	43	2	postupně	43	2	skončit	43	2
obyčejný	43	2	poté	43	2	slunce	43	2
odejít	43	2	potlesk	43	2	slušně	43	2
odcházet	43	2	povést se	43	2	směrem	43	2
odnést	43	2	povzbudit	43	2	smět	43	2
odpočinek	43	2	pozdě	43	2	smysl	43	2
odvaha	43	2	poznání	43	2	snadno	43	2
oheň	43	2	pozvat	43	2	snaha	43	2
okno	43	2	praskání	43	2	sníst	43	2
opačný	43	2	prohlídnout (si)	43	2	soused	43	2
opustit	43	2	prohlížet si	43	2	soutěž	43	2
osada	43	2	procházet	43	2	spacák	43	2
ostuda	43	2	kontrolou			spadnout	43	2
pacient	43	2	projet	43	2	spokojený	43	2
pálit	43	2	projevovat se	43	2	společnost	43	2
paní Krčmářová	43	2	první stupeň	43	2	spolehnout se	43	2
páníček	43	2	přeběhnout	43	2	správný	43	2
patřit	43	2	přes silnici			sraz	43	2
perník	43	2	přemýšlet	43	2	srnka	43	2
Petřík	43	2	přesně	43	2	stihnout	43	2
pípat	43	2	přestávka	43	2	stmívat se	43	2
plán	43	2	přijímat	43	2	strašný	43	2
platit	43	2	přijít na co	43	2	strávit koupáním	43	2
pláž	43	2	přinášet smůlu	43	2	střední škola	43	2
plno	43	2	připoutat se	43	2	styl	43	2
počítač	43	2	přivítat	43	2	světlo	43	2

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
sympatický	43	2	vybrat si	43	2	abstrakní	44	1
šťastný	43	2	vydovádět se	43	2	adrenalin	44	1
taška	43	2	vyfotit	43	2	aktivita	44	1
téměř	43	2	vyfotografovat	43	2	Albert Einstein	44	1
tenis	43	2	vyhodit	43	2	Aleš Bayer	44	1
tenkrát	43	2	vyhrát	43	2	Alpy	44	1
terasa	43	2	vycházet	43	2	anglicky	44	1
těžko	43	2	vychovaný	43	2	ani stopa	44	1
toužit	43	2	vychovat	43	2	apríl	44	1
traktor	43	2	vychovávat	43	2	areál	44	1
trasa	43	2	vyjadřovat	43	2	atrakce	44	1
trest	43	2	vypravit se	43	2	až moc	44	1
trošku	43	2	vyslechnout	43	2	babi	44	1
tvrdý	43	2	vyslovit	43	2	bahno	44	1
učit	43	2	vytáhnout se	43	2	balít	44	1
učit se	43	2	vyvézt	43	2	báseň	44	1
ukázat	43	2	vyzkoušet	43	2	basketbalista	44	1
uklidnit	43	2	vzít s sebou	43	2	batoh	44	1
ulice	43	2	vzpomínat	43	2	běhat do útoku	44	1
umírat	43	2	z ničeho nic	43	2	benzina	44	1
umístit se	43	2	zahnat	43	2	besídka	44	1
umýt	43	2	zakončit	43	2	bez chyby	44	1
unášet	43	2	záliba	43	2	bez problému	44	1
upadnout	43	2	zámecký	43	2	bezcitnost	44	1
uplynout	43	2	zamilovaný	43	2	bezohledný	44	1
upozornit	43	2	zároveň	43	2	bezpečí	44	1
určitý	43	2	zatím	43	2	bílý	44	1
úřad	43	2	závěr	43	2	bít	44	1
úsměv	43	2	zázrak	43	2	bláznit	44	1
útěk	43	2	zcela	43	2	blbnout	44	1
úvaha	43	2	zdát se	43	2	blbost	44	1
uvést příklad	43	2	zde	43	2	blok	44	1
uzdravit	43	2	zdravý	43	2	bolest	44	1
v dobrém	43	2	země	43	2	bota	44	1
vážně	43	2	zima	43	2	brambor	44	1
vcelku	43	2	zkratka	43	2	brát jako	44	1
včera	43	2	zkušenost	43	2	samozřejmost		
vedlejší	43	2	zlobit	43	2	bratranec	44	1
vědomí	43	2	znít	43	2	brečet	44	1
veselý	43	2	zoo	43	2	brusle	44	1
víkend	43	2	zpívat	43	2	budíček	44	1
vina	43	2	ztratit se	43	2	budit	44	1
vítr	43	2	zvěř	43	2	budova	44	1
volný	43	2	zvláštní	43	2	burácení	44	1
vor	43	2	žínka	43	2	být divné	44	1
vstát	43	2	životní	43	2	(komu co)		
vstávat	43	2	...	44	1	být dlouhý	44	1
všude	43	2	1. dubna	44	1	být dopaden	44	1
výběr	43	2	absolvovat	44	1	být chycený	44	1
vybrat	43	2	procházku			být jako sochy	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
být jasné	44	1	čekat (na koho)	44	1	dojít k závěru	44	1
(komu co)			černohnědý	44	1	dokola	44	1
být jen tak	44	1	černý puntík	44	1	dokončit školu	44	1
být možné	44	1	České	44	1	dolů	44	1
být na ...	44	1	Budějovice			domácnost	44	1
být na konci sil	44	1	Český Krumlov	44	1	domeček	44	1
být na stopě	44	1	česnek	44	1	domlouvat se	44	1
být naopak	44	1	čeština	44	1	domnívat se	44	1
být naplněn	44	1	čistý	44	1	dopít	44	1
být nutné	44	1	člověk nikdy	44	1	doplavat	44	1
být opatrný	44	1	neví			doprostředka	44	1
být oporou	44	1	čtvrtek	44	1	dorozumívat se	44	1
být organizován	44	1	čtyři rohy, žádné	44	1	dosáhnout	44	1
být po obědě	44	1	nohy a přece chodí			dospat	44	1
být potopený	44	1	daleko	44	1	dospívající děti	44	1
být potřeba	44	1	dálka	44	1	dospívat	44	1
být převlečen	44	1	danajský dar	44	1	dostat nabídku	44	1
být příčinou	44	1	dárce	44	1	dostat se	44	1
být příkladem	44	1	dát na radu	44	1	(k čemu)		
být rozhádaný	44	1	dát na sebe	44	1	dostat strach	44	1
být schopen	44	1	dát nabídku	44	1	dostávat	44	1
být si jistý	44	1	dát najevo	44	1	dostávat lásku	44	1
být splněn	44	1	dát přednost	44	1	dostávat se	44	1
být spolu	44	1	dát si polibek	44	1	dotyčný	44	1
být toho názoru	44	1	dávat	44	1	dovézt	44	1
být ubytován	44	1	dávat na sobě	44	1	dovolit	44	1
být vhodný	44	1	znát			dozvídat se	44	1
(k čemu)			dávat najevo	44	1	druh	44	1
být vším	44	1	dávat přednost	44	1	držet spolu	44	1
být vyděšen	44	1	dávno	44	1	dřevěný	44	1
být vychovaný	44	1	deka	44	1	dřevorubec	44	1
být vzdálený	44	1	dělat blbosti	44	1	dřina	44	1
být vzpurný	44	1	dělat dojem	44	1	dřív	44	1
bývat	44	1	dělat chyby	44	1	dříve	44	1
cestující	44	1	dělat naschvály	44	1	důvěra	44	1
cibule	44	1	dělat rozdíl	44	1	dveře	44	1
cíl	44	1	dělat si legraci	44	1	dýchat pro koho	44	1
citlivý	44	1	Denča	44	1	džíp	44	1
citově	44	1	děsný	44	1	fajn	44	1
cizina	44	1	děšť	44	1	fotka	44	1
cizinec	44	1	deštník	44	1	frajer	44	1
co čert nechtěl	44	1	dětství	44	1	fungovat	44	1
cola	44	1	divadlo	44	1	funkce	44	1
cukat se	44	1	dívka	44	1	furt	44	1
cukrový	44	1	dodat	44	1	grilovat	44	1
časem	44	1	dohrát	44	1	gyros	44	1
časopis	44	1	dohromady	44	1	háček	44	1
částečný	44	1	dojem	44	1	had	44	1
častý	44	1	dojíst	44	1	hádka	44	1
čekat (koho co)	44	1	dojít (komu co)	44	1	hájit	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
Harley	44	1	idylka	44	1	knížka	44	1
házení	44	1	image	44	1	kobliha	44	1
házenkářský	44	1	informace	44	1	kočár	44	1
házet za hlavu	44	1	jako svoje boty	44	1	kočička	44	1
Hejnice	44	1	jako tělo bez	44	1	koktejl	44	1
hezky	44	1	duše			kolečko	44	1
historický	44	1	jeden a ten samý	44	1	kolouščí	44	1
hlad	44	1	jedině	44	1	koloušek	44	1
hladina	44	1	jednat se	44	1	komoří	44	1
hlas	44	1	jednoznačně	44	1	konírna	44	1
hlásek	44	1	jednoznačný	44	1	konkrétní	44	1
hlásit	44	1	jen tak tak	44	1	koňský	44	1
hlasivky	44	1	ještě že	44	1	konzervatoř	44	1
hlavní	44	1	ještěr	44	1	kopec	44	1
hloupost	44	1	jindy	44	1	kopr	44	1
hluk	44	1	jiskra	44	1	kopýtko	44	1
hnízdo	44	1	jistý	44	1	kosmetika	44	1
hod	44	1	jít kolem	44	1	kousek	44	1
hoch	44	1	Jizerské hory	44	1	koutek	44	1
hokej	44	1	již	44	1	králíček	44	1
hokejka	44	1	jménem	44	1	království	44	1
hokejový	44	1	k padnutí	44	1	krám	44	1
hokejový hráč	44	1	k smrti	44	1	krást	44	1
holub	44	1	kabát	44	1	kraťasy	44	1
horco	44	1	kafe	44	1	krátký	44	1
hořčice	44	1	kachna	44	1	krev	44	1
hospoda	44	1	Kája	44	1	krmit	44	1
houpat se	44	1	kamarádit	44	1	krutý	44	1
hranolek	44	1	kamarádský	44	1	krýt se	44	1
hrát si	44	1	kamenný	44	1	křeček	44	1
hrneček	44	1	kámoška	44	1	křída	44	1
hrom	44	1	kapitán	44	1	křik	44	1
hrozný	44	1	Karel	44	1	křivky	44	1
hřát	44	1	karty	44	1	Kuba	44	1
hřbitov	44	1	kazit se (počasí)	44	1	kufr	44	1
hřiště	44	1	kečup	44	1	kuchař	44	1
hudební konzervatoř	44	1	kilometr	44	1	kulatý	44	1
hudebník	44	1	klábosít	44	1	kupovat	44	1
husa	44	1	klacek	44	1	kuře	44	1
hygiena	44	1	kláda	44	1	květina	44	1
chápání	44	1	Klára	44	1	kytice	44	1
chladný	44	1	klást otázku	44	1	kytička	44	1
chlebový	44	1	klátící se	44	1	labyrint	44	1
chování	44	1	klávesa	44	1	lákat	44	1
chutný	44	1	klepat se	44	1	lano	44	1
chvílemi	44	1	klepat se zimou	44	1	lavice	44	1
chvilíčka	44	1	klíč	44	1	lázně	44	1
chyba	44	1	klíčový	44	1	leckdy	44	1
chytnout	44	1	klišé	44	1	lehký	44	1
			klouzat	44	1	lékařka	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
leknutí	44	1	mít kamarády	44	1	mučírna	44	1
lenost	44	1	mít klid	44	1	mučit	44	1
lepít	44	1	mít koupený	44	1	můstek	44	1
lesík	44	1	mít možnost	44	1	myslet si	44	1
letošní	44	1	mít na jazyku	44	1	(co o čem)		
ležet	44	1	mít obavu	44	1	myslet to dobře	44	1
lhát	44	1	mít odlet	44	1	myšák	44	1
Liberec	44	1	mít odpověď	44	1	myšlenka	44	1
lidokůň	44	1	mít plán	44	1	Mýto	44	1
lidský	44	1	mít polévku	44	1	mýtský	44	1
limonáda	44	1	mít projeté	44	1	na ...	44	1
list	44	1	mít přátele	44	1	na jednu	44	1
loď	44	1	mít s sebou	44	1	hromadu		
loďka	44	1	mít sbaleno	44	1	na konci sil	44	1
lodžie	44	1	mít se	44	1	na oko	44	1
logický	44	1	mít snídani	44	1	na to	44	1
louskat	44	1	mít sraz	44	1	na závěr	44	1
luk	44	1	mít štěstí	44	1	naběhat	44	1
lupen	44	1	mít to lehké	44	1	nabodnout se	44	1
lze	44	1	mít tvar	44	1	nadávat	44	1
majitel	44	1	mít vidiny	44	1	nadstandardní	44	1
málem	44	1	mít vlohy	44	1	náhle	44	1
malotřídka	44	1	mít výhody	44	1	nahodit	44	1
malovat se	44	1	mít vysvětlení	44	1	náhodou	44	1
mami	44	1	(pro co)			nahradit	44	1
manželka	44	1	mít vzpomínky	44	1	nacházet	44	1
manželství	44	1	mít vztah	44	1	najít důvod	44	1
marcipánový	44	1	mít z pekla štěstí	44	1	náměstí	44	1
marně	44	1	mít zájmy	44	1	namočit	44	1
marný	44	1	mít záliby	44	1	nanuk	44	1
Maruška	44	1	mít zpoždění	44	1	napít se	44	1
maska	44	1	mívat snahu	44	1	naplánovat	44	1
maso	44	1	mladistvý	44	1	napnutý	44	1
mašina	44	1	mluvit	44	1	nápor	44	1
matematika	44	1	mnohdy	44	1	např.	44	1
mateřský	44	1	mnohokrát	44	1	narození	44	1
matně	44	1	mobil	44	1	naskakovat	44	1
meč	44	1	mobilní telefon	44	1	naskytnout se	44	1
medvěd	44	1	modelář	44	1	následně	44	1
melodie	44	1	modelářský	44	1	nasmát se	44	1
mez	44	1	modlit se	44	1	nastartovat	44	1
mezitím	44	1	módní	44	1	nastupovat	44	1
míček	44	1	mohutný	44	1	naštěstí	44	1
mikina	44	1	motorový	44	1	naštvat (koho co)	44	1
miminko	44	1	mouka	44	1	naštvat se	44	1
minimálně	44	1	možnost	44	1	nauka	44	1
mít budíček	44	1	mráček	44	1	náušnice	44	1
mít čas	44	1	mravenec	44	1	navečeřet se	44	1
mít chuť	44	1	mráz	44	1	navštívit	44	1
mít k obědu	44	1	mrazák	44	1	navždy	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
nebezpečný	44	1	nudný	44	1	ohromný	44	1
necky	44	1	nutkání	44	1	ohřát	44	1
nečekaně	44	1	nutný	44	1	ochoz	44	1
nečekaný	44	1	o hodně	44	1	ochutnat	44	1
nedaleko	44	1	obava	44	1	oko	44	1
nedaleký	44	1	občerstvení	44	1	okraj	44	1
nehezký	44	1	obdarovaný	44	1	omáčka	44	1
nejbližší	44	1	obec	44	1	omílaný	44	1
nejít komu co	44	1	oběť	44	1	omluvit se	44	1
někam	44	1	objevit se	44	1	opadnout	44	1
někteří	44	1	obklad	44	1	opak byl	44	1
nemít rád	44	1	obléci se	44	1	pravdou		
nemoc	44	1	oblékání	44	1	opakovat	44	1
nemocný	44	1	oblékat se	44	1	opalovat se	44	1
nemyslet vážně	44	1	obličej	44	1	opatrný	44	1
nenávratně	44	1	obnášet	44	1	opéct	44	1
neohrabaný	44	1	obor	44	1	opékat	44	1
neon	44	1	obrázek	44	1	opěradlo	44	1
nepamatovat si	44	1	obtisknout	44	1	opice	44	1
nepokroucený	44	1	obvykle	44	1	opilý	44	1
Nepomuk	44	1	očekávat	44	1	oplácet	44	1
nepořádnost	44	1	od té doby	44	1	oplatka	44	1
nepoškozený	44	1	odběhnout	44	1	opora	44	1
nepřestávat	44	1	(pro co)			opuštěný	44	1
nerad	44	1	odbýt (koho)	44	1	oranžový	44	1
nervozita	44	1	oddálit se	44	1	ornament	44	1
nervózní	44	1	oddech	44	1	oříšek	44	1
nervy	44	1	oddechnout si	44	1	oslovit	44	1
nesmyslný	44	1	oddychnout si	44	1	osobní	44	1
nesnášet	44	1	oděv	44	1	osůbka	44	1
neštěstí	44	1	odhadnout	44	1	osušit se	44	1
netrpělivě	44	1	situaci			osvětlit	44	1
neuchopitelný	44	1	odhalující	44	1	ošklivě	44	1
neúnavný	44	1	odhodlání	44	1	otevřít	44	1
nevěra	44	1	odjezd	44	1	otrávený	44	1
nevěřicně	44	1	odkápnout	44	1	ovlivnit	44	1
nevšímat si	44	1	odlet	44	1	označit	44	1
nevšimnout si	44	1	odletět	44	1	označkovat	44	1
nevýhoda	44	1	odloupnout	44	1	padák	44	1
nezapomenout	44	1	odložit	44	1	padat	44	1
nezastupitelný	44	1	odměna	44	1	padnout vedrem	44	1
nezávisle	44	1	odpoutat se	44	1	památka	44	1
nezkažený	44	1	odpovídat	44	1	pamatovat si	44	1
nikam	44	1	odradit	44	1	pampeliška	44	1
noční	44	1	odrazit se	44	1	pan ředitel	44	1
noha	44	1	Odřichovské	44	1	paní ředitelka	44	1
normální	44	1	sedlo			panoráma	44	1
nota	44	1	odsouhlasit	44	1	pár	44	1
nouze	44	1	odsuzovat	44	1	pár minut	44	1
nuda	44	1	ohodnotit	44	1	párek	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
parkoviště	44	1	podporovat	44	1	pouhý	44	1
pařez	44	1	podpořit	44	1	pouto	44	1
pařit	44	1	podvádět	44	1	používaný	44	1
pastva	44	1	podvést	44	1	používat	44	1
pátek	44	1	pohádat se	44	1	povaha	44	1
Patrick	44	1	pohodlný	44	1	považovat	44	1
pauza	44	1	pohrát si	44	1	pověštinou	44	1
pavilon	44	1	pochopení	44	1	povinnost	44	1
Pavla	44	1	pochutnat si	44	1	povolání	44	1
péct	44	1	pochvala	44	1	povrchní	44	1
pečený	44	1	pojmenovat	44	1	povzbuzovat	44	1
pěkný	44	1	pokřikovat	44	1	později	44	1
pelášit	44	1	polekat se	44	1	pozemský	44	1
penze	44	1	polibek	44	1	poznamenat	44	1
pěšky	44	1	policie	44	1	pozor	44	1
pevně	44	1	policista	44	1	pozornost	44	1
píle	44	1	polovina	44	1	pracovat	44	1
písečný	44	1	položít oběť	44	1	pracovitý	44	1
písemka	44	1	polštář	44	1	praktikovat	44	1
písnička	44	1	polykání	44	1	prarodič	44	1
pití	44	1	pomáhat si	44	1	(pouze pl.)		
pivo	44	1	pomazlit se	44	1	praskat	44	1
placka	44	1	pomeranč	44	1	prásknout (koho)	44	1
plast	44	1	pomoci s něčím	44	1	prášek	44	1
plavky	44	1	ponaučení	44	1	pravý opak	44	1
plést	44	1	pondělí	44	1	praxe	44	1
plný	44	1	popadnout	44	1	prázdný	44	1
plovoucí	44	1	popovídat si	44	1	pražský	44	1
plynout	44	1	poradit se	44	1	prima	44	1
plynout	44	1	posadit	44	1	proběhnout	44	1
ponaučení			posadit se	44	1	problesknout	44	1
plyšák	44	1	posbírat	44	1	hlavou		
po patnácti minutách	44	1	posedět	44	1	probrat se	44	1
po svých	44	1	posílat	44	1	procento	44	1
pobízet	44	1	poslední hráč	44	1	prodloužit	44	1
pobyť	44	1	posléze	44	1	prohlédnout	44	1
pobývat	44	1	poslouchání	44	1	prohlédnout (si)	44	1
počítat s	44	1	posmívat se	44	1	prohlídka	44	1
počítat s	44	1	posnídat	44	1	projít	44	1
počítat s	44	1	postrádat	44	1	projít kolem	44	1
počítat s	44	1	pošeptat	44	1	projít si	44	1
počítat s	44	1	pošuchovat	44	1	prokousnout	44	1
podářit se	44	1	potichu	44	1	prolézačka	44	1
podělit se	44	1	potit se	44	1	prolézat	44	1
podle mého	44	1	potkat (koho)	44	1	pronést	44	1
podložka	44	1	potrat (čeho)			prostředí	44	1
podnikat	44	1	potok	44	1	protékat	44	1
podniknout	44	1	potopa	44	1	protestovat	44	1
procházku			potůček	44	1	proud	44	1
podniknout výlet	44	1	poučovat	44	1	provokovat	44	1
podobat se (komu)	44	1						
podpora	44	1						

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
prozkoumávání	44	1	příměr	44	1	rozdělit	44	1
prožít	44	1	přímo	44	1	rozdělit se	44	1
prožívat	44	1	přinést pocit	44	1	rozdělovat	44	1
prstík	44	1	klidu			rozejít se	44	1
prudký	44	1	připít	44	1	rozesmát	44	1
průser	44	1	příprava	44	1	rozhledna	44	1
průvodkyně	44	1	připravít oběd	44	1	rozhlédnout se	44	1
pryč	44	1	připravít se	44	1	rozhodnout se	44	1
přebrat si	44	1	připravovat se	44	1	pro co		
přečíst	44	1	příroda	44	1	rozjet se	44	1
přední	44	1	přirůst k srdci	44	1	rozkousnutý	44	1
předražený	44	1	příslušenství	44	1	rozkřičet	44	1
představa	44	1	přistání	44	1	rozloučit se	44	1
představení	44	1	přistát	44	1	rozluštit	44	1
předtím	44	1	přístup	44	1	rozmýšlet se	44	1
předvádět se	44	1	příště	44	1	rozmýšlet si	44	1
přehrada	44	1	přitahovat	44	1	rozpis	44	1
přecházet	44	1	přitahovat se	44	1	rozprostírat se	44	1
překvapit	44	1	přítom	44	1	roztrhnout	44	1
překvapovat	44	1	přivést	44	1	rozum	44	1
přemístit se	44	1	přivést k rozumu	44	1	rozzlobený	44	1
přemlouvat	44	1	přivítaná	44	1	rozzlobit se	44	1
přenechat	44	1	přivodit	44	1	ručně	44	1
přeplavat	44	1	přivolat	44	1	rušno	44	1
přepočítávat	44	1	přiznat	44	1	řada	44	1
přestat	44	1	přiznat se	44	1	řadit	44	1
přeučit	44	1	psí	44	1	řádný	44	1
převléci	44	1	psychický	44	1	Řecko	44	1
přežít	44	1	ptáček	44	1	řící (co na koho)	44	1
příběh	44	1	publikum	44	1	řící závěrem	44	1
přibližně	44	1	půda	44	1	řídit	44	1
příbuzný	44	1	půlnoc	44	1	řídit se vkusem	44	1
příbýt	44	1	půlstoletí	44	1	říkat se	44	1
příčina	44	1	pusinka	44	1	s díky	44	1
přidat se	44	1	působit	44	1	s úsměvem na	44	1
přidělit	44	1	pustit se (do)	44	1	tváři		
přihlásit	44	1	rada	44	1	salmonela	44	1
příhoda	44	1	radit	44	1	samozřejmost	44	1
přicházet	44	1	radši	44	1	sbor	44	1
příjemně	44	1	rajská polévka	44	1	scénka	44	1
příjemný	44	1	rána	44	1	sdělit	44	1
příjezd	44	1	ranní	44	1	sdílet	44	1
přijímací	44	1	realita	44	1	sedat	44	1
zkouška			recepce	44	1	sedlácký	44	1
přijímat nabídku	44	1	reklama	44	1	sedlák	44	1
přijít pod ruku	44	1	Rokycany	44	1	sehnat	44	1
přijít řada	44	1	role	44	1	sejít se	44	1
(na koho)			rovný	44	1	sejmout	44	1
přijmout	44	1	rozbít se	44	1	sekat	44	1
přílehlý	44	1	rozcvička	44	1	sem	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
sen	44	1	spolupracovat	44	1	šampaňo	44	1
sestřenice	44	1	spolužačka	44	1	šatna	44	1
seznam	44	1	spolužák	44	1	šerm	44	1
shodnout se	44	1	sportem k trvalé	44	1	šermování	44	1
schod	44	1	invaliditě			šero	44	1
schovka	44	1	sportovec	44	1	šíp	44	1
schválně	44	1	sportovní	44	1	široký	44	1
skákat	44	1	spoušť	44	1	škála	44	1
skládka	44	1	spravit náladu	44	1	škodit	44	1
sklo	44	1	správně	44	1	školka	44	1
skočit	44	1	spravovat	44	1	školní jídelna	44	1
skokanský	44	1	sprostě	44	1	šlapadlo	44	1
skončit se	44	1	sranda	44	1	špička	44	1
životem			srazit na kolena	44	1	špinavý	44	1
skotačit	44	1	srdíčko	44	1	šprt	44	1
skrývat	44	1	srna	44	1	štěstí přeje	44	1
skupina	44	1	srnčí	44	1	(komu)		
skupinka	44	1	srpen	44	1	štípat	44	1
skvělý	44	1	srpnový	44	1	štípnout	44	1
sladkost	44	1	stáhnout	44	1	štítit se	44	1
sladký	44	1	staletý	44	1	Štylec	44	1
slajdovat	44	1	stanice	44	1	šumava	44	1
sledování	44	1	stanování	44	1	šustění	44	1
slepice	44	1	stanovat	44	1	švihnout	44	1
slézt	44	1	starosta	44	1	tableta	44	1
slitovat se	44	1	starší žák	44	1	tácek	44	1
slon	44	1	stávat se	44	1	tajný	44	1
slušet	44	1	stavět	44	1	talismánek	44	1
slza	44	1	stejně tak	44	1	támhle	44	1
směr	44	1	stolní	44	1	tažen??	44	1
smutek	44	1	stolní hra	44	1	téci	44	1
smutno	44	1	stolování	44	1	telefon	44	1
snad	44	1	stoper	44	1	teletník	44	1
snášet	44	1	strach má velké	44	1	televize	44	1
sňatek	44	1	oči			televizor	44	1
snít	44	1	strategický	44	1	tělo	44	1
sobec	44	1	strefit	44	1	tělocvična	44	1
sólo	44	1	strhnout se	44	1	ten samý	44	1
souhlasit	44	1	strojvedoucí	44	1	teplo	44	1
souš	44	1	střecha	44	1	teprve	44	1
spadnout	44	1	střepina	44	1	terénní vůz	44	1
nervozita			student	44	1	Terka	44	1
spěchat	44	1	stýskat se (komu)	44	1	test	44	1
splést se	44	1	suchý	44	1	těsto	44	1
splývat	44	1	super	44	1	teta	44	1
spočívat	44	1	sušenka	44	1	těž	44	1
spojit	44	1	světýlko	44	1	tchoř	44	1
spokojeně	44	1	svoboda	44	1	titulek	44	1
společenský	44	1	svým způsobem	44	1	tleskat	44	1
spoléhat se	44	1	šáhnout	44	1	tmavě hnědý	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
to dá rozum	44	1	ujít	44	1	vidina	44	1
točit se hlava	44	1	ukázat se	44	1	vjet nervy do	44	1
trabl	44	1	ukazovat	44	1	koho		
traktůrek	44	1	uklouznout	44	1	vláček	44	1
trans	44	1	ulehnout	44	1	vlastnoručně	44	1
trápit se	44	1	umřít	44	1	vlasy	44	1
trať	44	1	umývárna	44	1	vlek	44	1
tráva	44	1	unavený	44	1	vloha	44	1
trefit	44	1	upřímný	44	1	vnímat	44	1
trenér	44	1	urážlivost	44	1	vnuk	44	1
trénink	44	1	usadit se	44	1	vodní	44	1
tričko	44	1	usilovně	44	1	vojenský	44	1
trocha	44	1	usínat	44	1	vosí	44	1
trouchnivět	44	1	uspěchaný	44	1	vousy	44	1
třpytit se	44	1	uspořádat	44	1	vracet lásku	44	1
ťukat	44	1	utahaný	44	1	vrátit	44	1
tunel	44	1	utěšit	44	1	vrchol	44	1
Tunis	44	1	útok	44	1	všeobecně	44	1
turbulence	44	1	uvařit	44	1	všímat si	44	1
Turecko	44	1	uvědomovat si	44	1	všimnout si	44	1
turecký	44	1	uvnitř	44	1	vteřina	44	1
tvar	44	1	užasnout	44	1	vtip	44	1
tvor	44	1	v dnešní době	44	1	vtipný	44	1
tvrdit	44	1	v duchu	44	1	vůle	44	1
tyčit se	44	1	v hloubi duše	44	1	vybíjená	44	1
týdenní	44	1	v pohodě	44	1	vyblbnout se	44	1
týkat se	44	1	v pořádku	44	1	výborný	44	1
ublížit	44	1	v tu ránu	44	1	vyčerpávající	44	1
ubránit se	44	1	v tuto chvíli	44	1	vydělit se	44	1
účelově	44	1	vadit	44	1	vyfotografování	44	1
účinkování	44	1	vandr	44	1	vyházet	44	1
událost	44	1	vánoční	44	1	vyhazovat	44	1
udát se	44	1	vděčný	44	1	vyhledávat	44	1
udělaný	44	1	věčný	44	1	vyhlídkový	44	1
udělat hygienu	44	1	vědět o	44	1	výhoda	44	1
udělat naschvál	44	1	vedle	44	1	vyhodnocení	44	1
udělat oheň	44	1	vejít	44	1	vyhrabat se	44	1
udělat radost	44	1	veletrh	44	1	vyhubovat	44	1
udělat se dobře	44	1	velká voda	44	1	vyjížděka	44	1
(komu)			věneček	44	1	vykřiknout	44	1
udělat si názor	44	1	věnovat se	44	1	vykukovat	44	1
udělat si výlet	44	1	fotbalu			vylekání	44	1
udiveně	44	1	věnovat se	44	1	vylekat se	44	1
udívit	44	1	koupání			k smrti		
udobřit se	44	1	věnovat se	44	1	vylézat	44	1
údolí	44	1	prozkoumávání			vylovit	44	1
uhádnout	44	1	Verča	44	1	výmluva	44	1
uhodnout	44	1	vesnický	44	1	vymyslet	44	1
ucho	44	1	věta	44	1	vyndat	44	1
uchvátit	44	1	veverka	44	1	vynikat	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
vypadnout	44	1	vzít si na sebe	44	1	zas	44	1
vypláchnout	44	1	vzkřísit	44	1	zasadit	44	1
vyplachovat	44	1	vznikat	44	1	zase až tak	44	1
vyplašit	44	1	vzor	44	1	moc		
vyplnit	44	1	vzorek	44	1	zase tak moc	44	1
vyplývat	44	1	vzorný	44	1	zaschnout	44	1
vypnout	44	1	vzpomínka	44	1	zaskočit	44	1
vypovídat se	44	1	vzporný	44	1	zasmát se	44	1
vypracovat se	44	1	z dálky	44	1	zastavit	44	1
vyprávění	44	1	z pekla štěstí	44	1	zatáhnout se	44	1
vyprchat	44	1	z plna hrdla	44	1	zátěž	44	1
vyprošovat	44	1	za deset minut	44	1	zaujmout místo	44	1
vyráběný	44	1	zabalit se	44	1	zaútočit	44	1
výraz	44	1	zábavný	44	1	zavazadlo	44	1
vyrazit si dech	44	1	zábradlí	44	1	závěrem	44	1
výrobek	44	1	začervenat se	44	1	zavést	44	1
vyrýt	44	1	záda	44	1	záviset	44	1
vyřešit	44	1	zadejchaný	44	1	zažívat	44	1
vysílač	44	1	zahlédnout	44	1	zbraň	44	1
vyskočit	44	1	zahřát u srdíčka	44	1	zbylý	44	1
vyslat	44	1	zahřmět	44	1	zbýt	44	1
vysoká	44	1	zajímavý	44	1	zbytek	44	1
vysoko	44	1	zajít	44	1	zbývající	44	1
vysoký	44	1	základka	44	1	zdaleka	44	1
výstava	44	1	zakopnout	44	1	zdání	44	1
vystavit	44	1	zakoupit	44	1	zdání klame	44	1
vystoupit	44	1	zakousnout se	44	1	zdráv	44	1
vystrčit	44	1	zakročit	44	1	zdravit	44	1
vystudovat	44	1	zakroucený	44	1	zdravotnictví	44	1
vystupovat	44	1	zakřičet	44	1	zebra	44	1
vysvětlení	44	1	zakutálet se	44	1	zelený	44	1
vysvětlovat	44	1	záložník	44	1	zem	44	1
vyšlapat	44	1	zaměření	44	1	země/zem	44	1
vytáhnout	44	1	zamilovat se	44	1	zemřít	44	1
z trablů			zanedbat	44	1	zezdola	44	1
vyťukávat	44	1	zapadnout	44	1	zhruba	44	1
využít	44	1	zapadnout do	44	1	zip	44	1
využít pro	44	1	party			získávat	44	1
odpočinek			zapamatovat si	44	1	zítra	44	1
využít příležitost	44	1	zápisník	44	1	zkazit se	44	1
vyznačený	44	1	zaplavat si	44	1	zklamat	44	1
významný	44	1	zapnout	44	1	zkoušení	44	1
vyznat se	44	1	zapnutý	44	1	zkoušet	44	1
vzácný	44	1	zapomínání	44	1	zkusit	44	1
vzbudit	44	1	zapomínat	44	1	zlepšit náladu	44	1
vzdálený	44	1	zapsat	44	1	zloba	44	1
vzduch	44	1	zapsat se	44	1	zlobit se	44	1
vzdychnout	44	1	zapůjčit	44	1	zlobivý	44	1
vzít od začátku	44	1	zarazit se	44	1	změnit	44	1
vzít si	44	1	zarůst	44	1	změnit se	44	1

lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ	lexikální jednotka	rank FRQ	FRQ
změnit se k lepšímu	44	1	zpáteční	44	1	zvednout ze země	44	1
zmiňovat	44	1	zplození	44	1	zvířecí	44	1
zmlátit na jednu hromadu	44	1	zpravidla	44	1	zvládnout	44	1
zmoknout	44	1	zprotivit se	44	1	zvolat	44	1
známka	44	1	způsob	44	1	zvonit	44	1
znát	44	1	způsobit	44	1	žakovská	44	1
znát co	44	1	spoušť			knížka		
znát jako svoje	44	1	zrzavý	44	1	žbluňknutí	44	1
boty			ztrácet úsměv na tváři	44	1	ženský	44	1
zničit	44	1	ztráta	44	1	židle	44	1
znova	44	1	zúčastnit se	44	1	židlička	44	1
znuděný	44	1	zúčastnit se	44	1	žít si po svém	44	1
zošklivit se	44	1	závodů			živočišný	44	1
			zůstávat	44	1	živý	44	1

11.3 Příloha 3 – Seznam užitých učebnic

Nakladatelství Fraus

Krausová, Z., Teršová, R. Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia. 2003

Krausová, Z., Teršová, R. Český jazyk pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia. 2004

Krausová, Z., Pašková, M. Český jazyk pro 8. ročník základní školy a tercii víceletého gymnázia. 2005

Krausová, Z., Pašková, M., Vaňková, J. Český jazyk pro 9. ročník a kvartu víceletého gymnázia. 2006

Nakladatelství Alter

Hrdličková, H., Beránková, E., Rudolf, S. Český jazyk pro 6. ročník ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií. 1998

Horáčková, M. a kol. Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií. 2006

Hrdličková, H., Beránková, E., Klíma, I. a kol. Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií. 2006

Hrdličková, H. a kol. Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií. 2006

Nakladatelství Jinan

Uličný, O. a kol. Český jazyk 6. 1997

Uličný, O. a kol. Český jazyk 7. 1998

Uličný, O. a kol. Český jazyk 8. 2000

Uličný, O. a kol. Český jazyk 9. 2001

Nakladatelství SPN, a. s.

Styblík, V. a kol. Český jazyk pro 6. ročník ZŠ a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií. 1997

Styblík, V. a kol. Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií. 1997

Styblík, V. a kol. Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií. 1998

Styblík, V. a kol. Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií. 1998

Nakladatelství Tobiáš

Bičíková, V., Topil, Z., Šafránek, F. Český jazyk pro 6. ročník. 1999

Bičíková, V., Topil, Z., Šafránek, F. Český jazyk pro 7. ročník. 2001

Bičíková, V., Topil, Z., Šafránek, F. Český jazyk pro 8. ročník. 2002

Bičíková, V., Topil, Z., Šafránek, F. Český jazyk pro 9. ročník. 2003